

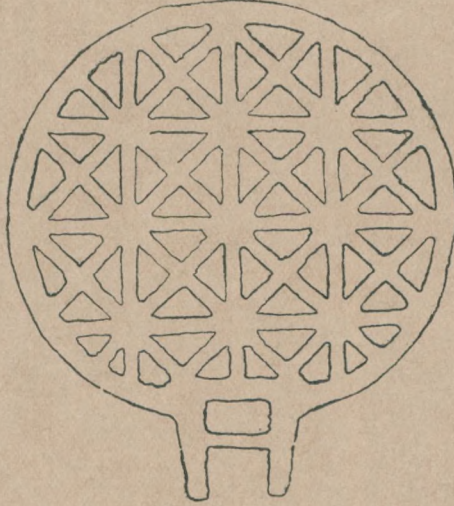
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt : 1

Sayı : 3-4

Temmuz - İlkteşrin 1937

ANKARA

1937

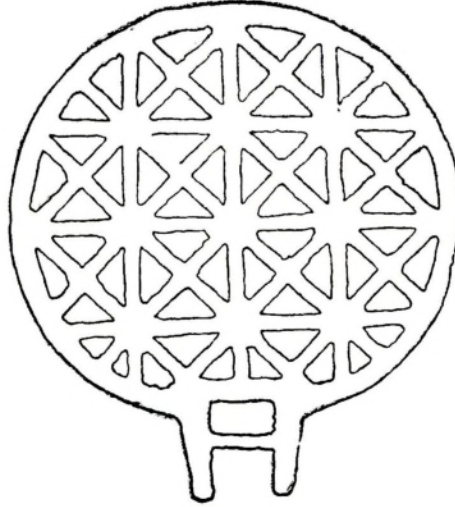
BELLETTEN

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLETEN

Cilt: I

1937

ANKARA

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Ön söz	1
Belleten	3
Belleten (<i>Fransızca</i>)	311
Prof. AFET, T. T. K. Asbaşkanı - Gerilla hakkında iki hatıra . . .	10
- Deux souvenirs sur la Guérilla	15
- Vatan ve Hürriyet.	289
- La Société «Patrie et Liberté»	299
- Bir Türk Amiralı, XVIıncı asrın büyük geografi: Piri Reis.	317
- Un Amiral, géographe Turc du XVI e. siècle.- Piri Reis auteur de la plus ancienne carte de l'Amerique.	333
- Mukaddes Tabanca	605
- Le Revolver sacré	611
Celal ARAT - Tarihe geçmiyen bir kahramanlık ve büyüklük menkıbesi	20
Remzi Oğuz ARIK - Alacahöyük hafriyatının ilk neticeleri	210
Prof. Hikmet BAYUR - Orta ve Yeni Kurunda Orta Asiya ve Hindistan Türklerinde kadınların mevkii	42
- Son Osmanlı Hariciye Nazırının bir lâyihası	449
Wilhelm BRANDENSTEIN - Etrüsklerin ve Tyrrhenlerin en eski tarihine ait dil tetkikleri	677
- Sprachliches zur Urgeschichte der Etrusker und Tyrrhener	714
Halil ETHEM - Stanley Lane-Poole	673
Prof. Şemsettin GÜNALTAY - Türk tarihinin ana kaynaklarından: Camiüttevarih	165

- Prof. Dr. H. G. GÜTERBOCK** - Alacahöyük civarında ele geçen bir Eti mührü 501
 - Ein hethitisches Siegel aus der gegend von Alacahöyük 503
- Prof. Dr. Şevket Aziz KANSU** - Alacahöyükte bulunan iskeletlerin antropolojik tetkiki 180
 - Etude anthropologique sur quelques squelettes trouvées à Alacahöyük 192
 - Kumtepe neolitik kemikleri üzerinde antropolojik tetkik 557
 - Etude anthropologique sur les ossements néolithiques de Kumtepe 570
- Hüsrev Sami KIZILDOĞAN** - Vatan ve Hürriyet - İttihat ve Terakki 619
- Dr. H. Zübeyr KOŞAY** - Türk Tarih Kurumu tarafından Alacahöyükte 1936 yazında yaptırılan hafriyatta elde edilen neticeler 525
 - The results of the excavations made on behalf of the Turkish Historical Society at Alacahöyük in the Summer of 1936 534
- Prof. Dr. F. KÖPRÜLÜ** - Bibliyografya: Claude Cahen, le Diyâr Bakr au temps des premiers Urtukides. 283
 - Yıldırım Bayazıd'ın esareti ve intiharı 591
- Fevzi KURTOĞLU** - İlk Kırım hanlarının mektupları 641
- Dr. Arif Müfit MANSEL** . . . - Preistorik boyalı keramik kültürleri 657
- Aziz OGAN** - İstanbul Arkeoloji Müzesinde yeni açılan para, madalya ve mücevherat koleksiyonları 507
- Prof. Yusuf Ziya ÖZER** . . . - Ahaman ailesinin milliyeti 47
- Prof. H. Sadi SELEN** - Pirî Reisin Şimali Amerika haritası 515
 - Die Nordamerika - Karte des Pirî Reis (1528). 519

Prof. H. Reşit TANKUT . . .	- Alp kelimesi ve Alpin ırkın yurdu	26
Dr. O. Şevki OLUDAĞ	- Reaya hastaneleri ve imtiyazları	279
	- Bursa kumaşları	753
Prof. İ. Hakkı UZUNÇARŞILI	- İbrahim Beyin Karaman imareti vakfiyesi	56
	- Erkläerung und Übersetzung der Stiftungsurkunden im Auszug .	145
	- Amedi Galip Efendinin murahaslığı ve Paristen gönderdiği şifreli mektuplar	357
	- Yedi Ada Cümhuriyeti	627
Dr. Süheyl ÜNVER	- İslâm tarihinde Türk hekimlerinin mevkii ve İbni Sina'nın Türklüğü	271

BELLETEN

Cilt: 1

1 İkteşrin 1937

Sayı: 3 - 4

ATATÜRK'ü dınlerken:

“MUKADDES TABANCA,,

*Âfet**Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı*

Harp Akademisinden çıkar çıkmaz Beşinci Orduya sürülmüş olan Erkânıharp Kolağası Mustafa Kemal'i bir aralık Selânikte görüyoruz. Bu, usulü dairesinde izinli bir geliş değil, istibdat devrinin tarassut ve takayyüdünden sıyrılarak bir kaçış idi. İzah edelim :

Mustafa Kemal, Beşinci ordunun Yafa mıntakasında piyade stajı yapıyordu. Fakat ruhu, inkılâp idealinin yüksek ilhamlariyle dolu idi. Şamda, bir gece, tüccar veya doktor Mustafa'nın evinde kurduğu “Hürriyet ve Vatan Cemiyeti,, [1] teşkilâtını Makedonya'ya yaymağı düşünüyordu.

Kafasını ve kalbini saran bu düşünce ile o, bir gün Yafa'yı terkederek Mısır'a kaçtı. Hedefi Selânik idi. Buraya girebilmenin yolunu hazırlıyordu, Mısırdâ çok durmadı. Akdenizin dalgalı ve fırtınalı bir mevsiminde bir vapura binerek Pire'ye çıktı, oradan Atina'ya gitti. Burada vaziyeti ve Selânik'e girebilmek esbabını tetkik ettikten sonra kararını verdi ve Selânik'te Erkânıharp Yüzbaşısı Ahmet Tefvik'e şu üç kelimeli telgrafı çekti :

“Parti bateau grec,,. Ve bir gün Pire limanından Selânik'e kalkan Yunan bandıralı bir vapura binerek doğduğı diyara yollandı. Arkadaşı Ahmet Tefvik, vapurun ismi yazılı olmıyan bu müphem

[1] Belleten: Sayı 2, «Vatan ve Hürriyet».

telgrafı aldığı tarihten itibaren hergün bir kayığa binerek Selânik limanına giren Yunan vapurlarını birer birer ziyaret ediyor ve her defasında aradığını bulamadan, dönüyordu. Nihayet Mustafa Kemal'in bindiği vapur Selânik önünde demirledi. Ahmet Tevfik, hüviyetini gizlemek için arkasına bir muşamba giymiş olduğu halde, bir sandalla vapura yanaştı. Biraz sonra iki arkadaş, aynı sandalla, gümrüğün rıhtımına çıkmış bulunuyorlardı.

Mustafa Kemal burada üç sorgudan geçecekti: Gümrük memurları, polis memurları, askerî inzıbat memurları.... Tıpkı kaçan bir nefer gibi gelen bir Erkânıharp zabiti için bu sorgulara cevap vermek müşkül, belki de imkânsızdı. Fakat bir arkadaşı Selânik Merkez kumandan muavini Mümtaz Yüzbaşı Cemil (şimdi Tekirdağ Saylavı, sabık Dahiliye Vekili Cemil Uybadın) onun imdadına yetişiyor. Mustafa Kemal'in seyahati tarzından evvelce malûmatı olan Yüzbaşı Cemil, lâzım gelen tertibatı almış, Pire'den bir zabıt gelip ismi Mustafa Kemal olduğunu söyleyince serbest bırakılması için iskeledeki inzıbat memurlarına talimat vermişti. Yüzbaşı Cemil'in bu tertibatından Ahmet Tevfik bile haberdar değildi.

Mustafa Kemal, annesiyle karşı karşıya :

Mustafa Kemal, Selânik'e çıkar çıkmaz, Sanayi Mektebi karşısındaki evine gidiyor. Mustafa Kemal bu evde dünyaya gelmiştir. Ana oğul karşılaşınca annesi, çocuğunun başına bir felâket gelebilmek endişesi içinde soruyor :

— Ne cesaretle buraya gelebildin oğlum? Hem nasıl geldin? Devletin ve Padişahımız Efendimizin arzusuna mugayir bir iş yapmış olmyasın?

Mustafa Kemal :

— Merak etme anne, diyor, müsterih ol! Benim buraya gelmekliğim lâzımdı onun için geldim. Padişahımız Efendimizin ne olduğunu da şimdi değil, fakat yakın zamanda sana göstereceğim.

Maamafih vaziyet hiç emniyetbahş değildir. Mustafa Kemal'in ortada görünmesi istibdadın gözcülerini derhal harekete getirebilirdi. Bunu düşünebilen Mustafa Kemal, bir müddet evinden dışarı çıkmadı, kendi arzusile evinde mahpus kaldı. Bu müddet zarfında kimse onun Selânik'te bulunduğundan haberdar değildi. Mustafa Kemal bu ihtiyarî mevkufiyeti zarfında maksadı uğruna faaliyete koyuldu.

İlk teşebbüs:

Mustafa Kemal'in Selânikte ilk teşebbüsü orada o devrin şöhretli bir paşası ile mülâkat oldu. Mustafa Kemal daha Şam'da iken bu Paşa ile muhabere etmişti. Onu kendisine bir vatanperver ve ihtilâlcî olarak tanıtmışlardı.

Mustafa Kemal, onun şahsında bir inkılâp arkadaşı bulacağı kanaatiyle, bir gece vakti, onun evine gitti. Kapıyı açan adama ismini vererek paşaya haber gönderdi. Derhal kabul edileceğini zannetti. Mustafa Kemal: «Paşa Hazretleri bir yere gitmek mecburiyetindedirler, kendileriyle şimdi görüşemeyecekler» cevabıyla karşılaştı. Fakat yüksek maksadı uğrunda yola çıkmış olan Mustafa Kemal, böyle bir mania önünde geri dönemezdi. Kabul olunmak için ısrar etti. Nihayet Paşanın yanına götürüldü. Paşanın salonunda ayakta vukubulan bu mülâkat topu topu birkaç dakika süren üç beş kelimenin teatisinden ibaret kalmıştı.

Mustafa Kemal sordu:

— Paşam, ben size Suriyeden mektup yazdım, inkılâptan, ihtilâlden bahsettim. Memlekette inkılâp yapabilir bir adam olduğumu anlattım. Siz de bana: «Her ne suret ve vasıta ile olursa olsun buraya geliniz, ben elimden geleni yaparım» diye cevap verdiniz. Şimdi halinizde bir ihtiraz, bir tereddüt görüyorum. Ancak ben bir defa gelmiş bulundum, şimdi ne yapacağım?

Uzaktan şöhreti işitilen bu Paşanın cevabı şu olmuştu:

— Ben hiçbir şey yapamam. Yalnız senin yapacaklarını hüsnü telâkki etmekle iktifa ederim. Ancak benim de senden bir ricam var: Beni yakma!

Mustafa Kemal, yakılmaktan korkan bu Paşaya kendisini yakmıyacağına dair söz verdi ve gecenin karanlığında, geldiği gibi evine döndü.

O gece Mustafa Kemal sabaha kadar uyumadı. Ne yapacağını, işe nereden başlayacağını düşünerek sabahı buldu.

Sabaha karşı onun verdiği karar:

Ortalık ağarıyor... Mustafa Kemal fecrin ilk aydınlığıyla beraber kararını vermiştir: Üniformasını giyerek ordu Erkânıharbiye dairesinin kapısı önüne geliyor ve burada bir adamın gelmesine intizar ediyor. Beklediği adam Erkanıharbiye Miralayı Hasan Beydi. Çok

geçmeden Hasan Bey kılıcını şakırdatarak, geldi. Makamına gireceği sırada... Mustafa Kemal kendisini önledi ve:

— Beni tanımadınız mı?

dedi. Filhakika tanıyamamıştı. Mustafa Kemal'in yüzüne dikkatle baktığı halde bir türlü hatırasını aydınlatamıyordu.

— Tanıyamadım çocuğum!

Mustafa Kemal kendisini tanıttı:

— Ben Selânik Askerî Rüştiyesinde okurken siz birçok defalar bize mümeyyizliğe gelmişsiniz. Mektebi bitirdikten sonra İstanbul'a, Kuleli idadisine girecektim. Siz buna mâni oldunuz ve «Manastır'da daha iyi yetişirsin» diyerek beni Manastır İdadisine gönderdiniz.

Şimdi hatırladınız mı?

Mustafa Kemal'in bu kısa izahı Hasan Beyin hatıralarını aydınlatmağa kâfi gelmişti. Mustafa Kemal devam etti:

— Tahmin ve teşhisiniz doğru çıktı, ben hakikaten dediğiniz gibi daha iyi yetiştim. Fakat şimdi bir felâketle karşılaşmış bulunuyorum. Sizi namuslu bir adam olarak tanıdığım için bugünkü vaziyetimin felâketli cihetini de size anlatmaktan çekinmiyeceğim.

Miralay Hasan Bey, Mustafa Kemal'in halini anlamış olacak ki, ona:

— Büroma buyurunuz, orada görüşelim.

dedi. Hasan Beyin mesai odasında Mustafa Kemal ona vaziyeti, nasıl kaçtığını, nasıl gayri kanunî bir surette geldiğini, nihayet maksadı ne olduğunu, hiçbir noktayı saklamaksızın teşrih etti.

Mustafa Kemal'i dikkat ve sükûnetle dinliyen Hasan Bey:

— Çocuğum, dedi, sen her şeyi yıktıktan, altüst ettikten sonra buraya gelmiş bulunuyorsun, ben şimdi sana ne yapabilirim?

Mustafa Kemal'in cevabı:

— Ne yapacağımızı ben değil, siz takdir edeceksiniz. Görüyorsunuz ki ben milletime faydalı olabilecek bir hale gelmiş bulunuyorum. Siz bu fikirde değilseniz ve bu azimimde bana yardım etmezseniz hayatım tehlikeye girer. O vakit ben de başka çare düşünmek mecburiyetinde kalırım. Kendi başıma düşünüp bulacağım bu çare beni belki muvaffak edebilir, fakat edemezse o vakit ben, bu yetişmiş adam, hiç olurum. Beni hiç olmaktan kurtarmak şu dakikada sizin ellerinizdedir. Size söz veririm Beyefendi, öyle hareket ederim ki size zerre kadar mes'uliyet terettüp ettirmem.

Hasan Bey Yüksek namusu ile Türkiyede inkılâp olmasını isteyen ve onu yapacakları yetiştirmeği ve onların yetiştirilmesini isteyen ve bununla uğraşan bir adamdı. Mustafa Kemal onun Selânik Askerî Rüşdiyesi talebesi olduğu gündenberi dikkat nazarını celbetmiş olan bir çocuk olduğu için bütün tavsiyeleri o günün kanun, nizam ve ahlâk kaidelerinden üstün olan inkılâpçılık düşüncesile hareket ediyordu. Onun içindir ki Mustafa Kemale şu tavsiyede bulundu:

— Vaziyet hakikaten dediğiniz gibi fena ve tehlikelidir. Şu dakika hatırıma gelen çareyi size söyleyeyim : Müşiriyet makamına bir istida ile müracaat ediniz, hastalığınızdan bahsederek tebdilihava talebinde bulununuz. Fakat sadece Erkânıharbiye Yüzbaşısı Mustafa Kemal diye imzalayınız. Ben bu istidayı Heyeti Sıhhiyeye havale ettirir, Sıhhiye Reisi İskender Paşayı, ayrıca görerk lâzımgelen vesayada bulunurum. Pek söz veremem amma, umarım ki muvaffak olursunuz.

Mustafa Kemal muayene odasında :

Ertesi gün Mustafa Kemal, Selânik Askerî hastahanesinin muayene odasında, birtakım genç doktorlar arasında, muayene edilmektedir. Ondan hastalığını soruyorlar, fakat o sarih bir cevap veremiyor. Yalnız arada sırada hastalığının mahiyetini İskender Paşa Hazretleri bilir diyor. İskender Paşa hakikaten Hasan Beyden tavsiye almış, fakat bunu hastanedeki doktorlara söylemeği unutmuştu. Nihayet Paşa meseleyi hatırlıyor ve Mustafa Kemal'e bir raporla dört ay Selânik'te tebdilihava kararı veriliyor. Bu rapor İstanbul'a gönderiliyor.

Mustafa Kemal çalışmak için zaman kazanmıştır :

Mustafa Kemal, artık saklanmağa ve hüviyetini gizlemeğe lüzum görmeden gayesi uğrunda çalışabilecektir. Derhal işe koyuluyor ve arkadaşlarından Hatip Ömer Naciyi, topçu zabitlerinden Husrev'i sınıf arkadaşı ve o tarihte Selânik Askerî Rüştiyesi Tarih ve Edebiyat muallimi Hakkı Bahayı buluyor, bunların delâletiley Selânik Muallim Mektebi Müdürü Hoca Mahir ve Selânik Askerî Rüşdiyesi Müdürü Bursalı Tahir'le tanışıyor. Bunlar Mustafa Kemal'in hazırladığı inkılâba Makedonya'da ilk girenlerdir.

Selânik'in Çınarlı mahallesinde bir ev :

Ev sahibi Hakkı Baha yeni evlenmiştir. Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla burada toplanmağa karar veriyor. Hakkı Baha'nın evine

gidiliyor. Hakkı Baha, arkasına giymiş olduğu süslü bir Japon pijamasıyla kendilerini karşılıyor. Hakkı Baha o zaman musikiye meraklı idi, flüt çalardı. Bu evin tarihî bir kıymeti ve manası vardır : Çünkü Mustafa Kemal'in Şamda tesis ettiği ihtilâl komitesinin Makedonya teşkilâtı bu evde kurulmuştur.

Mustafa Kemal ve arkadaşları bir masa etrafında toplanıyorlar, Mustafa Kemal cebinden bir kartvizit çıkarıyor, bunun üzerinde yazılı üç beş maddeyi arkadaşlarına okuyor, arkadaşlar Mustafa Kemal'in tasavvur ve teklifini aynen kabul ediyorlar.

Şimdi hafif bir merasim işi kalmıştı: Komiteye sadakat yemini!

Mustafa Kemal, bu yeminin silâh üzerine yapılmasını teklif etti; çünkü, inkılâbın yürüyebilmesi için icabında müracaat edilecek vasıta yine silâhtı. Silâh sözü üzerine pijamalı Edebiyat Hocası cebini yoklarken Mustafa Kemal topçu zabiti Husrev'e dönerek silâhın var mı? dedi. Husrev «var efendim» cevabıyla tabancasını çıkardı. Mustafa Kemal tabancayı aldı ve masanın üstüne koydu.

— Arkadaşlar, dedi, inkılâp için bu silâh üzerine yemin ediyoruz, unutmayınız ki burada birbirimize verdiğimiz söz inkılâp sözüdür; ve onun olması için icabında, silâh kullanmaktan da çekinmiyeceğiz!

Arkadaşlar, birer birer bu silâhı alıp öptüler ve onun üzerine yemin ettiler. Bu merasim bittikten sonra Mustafa Kemal topçu Husrev'e dönerek: «Al silâhımı, dedi, bu silâh mukaddes bir silâhtır; onu iyi sakla! Bir gün bana verirsin!» Ve filhakika öyle olmuştu.

En écoutant ATATÜRK:

“LE REVOLVER SACRÉ,,

par

Âtet

Vice-présidente de la Société d'Histoire Turque

L'adjudant-major d'Etat-Major Mustafa Kemal, qui avait été exilé à la cinquième Armée à Damas au sortir de l'Académie de Guerre, nous le trouvons un beau jour à Salonique.

Ceci n'est pas une visite régulière de permissionnaire, mais une véritable évasion, en dépit de la surveillance et de la vigilance du régime absolutiste.

Précisons :

Mustafa Kemal faisait son stage d'infanterie au cinquième corps d'armée à Jaffa. Son âme était alors imbue des plus hautes inspirations de l'idéal révolutionnaire. Il songeait à étendre en Macédoine l'organsaisation de la société **“Patrie et Liberté,,** qu'il avait fondée un soir à Damas, chez le négociant-médecin Mustafa. Mû par cette idée qui lui travaillait la tête et le coeur, il abandonna un jour Jaffa et s'enfuit en Egypte. Son but était d'atteindre Salonique. Il recherchait les moyens d'y pénétrer. Son séjour en Egypte ne dura pas longtemps. Par un temps orageux et agité, il s'embarqua en Méditerranée et arriva au Pirée, d'où il gagna Athènes. Là, après avoir longuement étudié la situation, ainsi que les moyens de pénétrer à Salonique, il prit son parti et envoya au capitaine d'Etat - Major Ahmed Tevfik une dépêche avec ces trois mots: «Parti bateau grec»; et s'embarquant un jour sur un vapeur battant pavillon hellène, il vogua vers le pays qui l'avait vu naître.

A partir du moment où il avait reçu cette dépêche laconique, ne mentionnant même pas le nom du bateau, son camarade Ahmed Tevfik se rendait chaque jour en barque visiter les vapeurs grecs

qui arrivaient au port, et à chaque fois s'en retournait sans avoir trouvé celui qu'il cherchait. Enfin, le bateau sur lequel Mustafa Kemal était embarqué jeta l'ancre devant Salonique. Ahmed Tevfik, qui s'était affublé d'un imperméable pour cacher son identité, accosta avec sa barque. Un instant plus tard, les deux camarades débarquaient ensemble sur les quais de la Douane.

Ici, Mustafa Kemal devait affronter trois questionnaires: celui des douaniers, celui de la police, et celui de la police militaire. Il était difficile et peut-être même impossible à un officier d'Etat-Major, arrivant dans les mêmes conditions qu'un soldat déserteur, de répondre à toutes ces questions. Mais un camarade, le capitaine breveté Cemil, adjoint au Commandant de la Place de Salonique (Cemil Uybadin, ancien Ministre de l'Interieur, actuellement député de Tekirdağ) vint à son secours. Averti déjà des conditions dans lesquelles le voyage de Mustafa Kemal s'était effectué, le capitaine Cemil avait pris toutes les mesures nécessaires et donné aux agents du port des instructions en vue de laisser passer librement un officier qui, venant du Pirée, déclarerait se nommer Mustafa Kemal.

Or, ces mesures prises par le capitaine Cemil, Ahmed Tevfik même les ignorait.

Mustafa Kemal, en tête -à- tête avec sa mère :

Sitôt débarqué à Salonique, Mustafa Kemal se rend à sa maison, située vis-à-vis de l'Ecole des Arts et Métiers.

C'est là que Mustafa Kemal est né. Dès qu'il se trouve en face de sa mère, celle-ci anxieuse en pensant qu'un malheur peut lui arriver, demande à son enfant :

— Comment as-tu osé venir ici, mon fils ? Et comment y est-tu parvenu ? Je crains que tu aies agi à l'encontre des désirs du Gouvernement et du Padichah, notre Maître.

Mustafa Kemal répond :

— Ne crains rien, mère; sois bien tranquille. Mon arrivée ici était nécessaire; c'est pourquoi je suis venu. Et je te montrerai, non pas maintenant, mais bientôt, ce qu'il en est de notre maître le Padichah.

Toutefois, la situation n'était pas du tout rassurante. La présence de Mustafa Kemal pouvait alerter aussitôt les espions de l'absolutisme. C'est pourquoi il ne quitta pas sa demeure pendant quelque temps; il y demeura prisonnier des jours durant, et de sa propre volonté.

Entretiens, personne ne se doutait qu'il fût à Salonique. Et au cours de cette réclusion volontaire, Mustafa Kémal se mit à travailler pour sa cause.

La première initiative de Mustafa Kémal à Salonique fut une entrevue avec un pacha, notoire à cette époque.

De Damas, il avait déjà correspondu avec ce Pacha; on le lui avait fait connaître comme un patriote acquis aux idées révolutionnaires.

Mustafa Kemal, convaincu qu'il allait trouver en lui un compagnon de révolte, s'en fut une nuit lui faire visite. Il donna son nom à l'homme qui lui ouvrit la porte et se fit annoncer au pacha. Il pensait être reçu tout de suite. Mais il se heurta à cette réponse: «Son Excellence le Pacha est obligé de sortir. Il ne peut vous recevoir pour l'instant». Or, un tel obstacle ne pouvait dérouter Mustafa Kemal, qui s'était mis en route pour poursuivre sa grande cause. Il insista pour être reçu et fut conduit auprès du Pacha. Cette entrevue qui eut lieu debout dans le salon du Pacha, se borna à l'échange de quatre ou cinq mots et ne dura que quelques minutes.

Mustafa Kemal demanda :

— Mon Pacha, je vous ai écrit de Syrie pour vous entretenir d'une révolution. Je vous ait fait comprendre que j'étais un homme pouvant accomplir cette révolution dans le pays. Et vous m'avez répondu: «Venez ici de n'importe quelle façon et par n'importe quels moyens. Je ferai tout ce qui sera en mon pouvoir.» A présent je remarque en vous une réticence, une hésitation. Or, me voici tout de même venu. Que dois-je faire maintenant?

Le Pacha, dont la renommée avait franchi bien des distances, répondit comme suit:

— Personnellement, je ne puis rien faire. Je me bornerai seulement à bien accueillir tout ce que tu entreprendras. Par contre, j'ai, moi aussi, une chose à te demander: ne me suis pas.

Mustafa Kemal promit de ne pas nuire à ce pacha qui craignait tant qu'on ne lui portât préjudice, s'en retourna chez lui dans la nuit noire, comme il était venu.

Cette nuit-là, il ne put s'endormir jusqu'à l'aube. Le jour le trouva songeant à ce qu'il ferait, par où il commencerait.

La décision prise par Lui vers le matin :

L'aube pointe.. Aux premières lueurs de l'aurore, Mustafa Kemal a pris sa décision. Il endosse son uniforme, se rend à l'entrée de l'Etat-Major de l'Armée et se met à attendre la venue de quelqu'un.

L'homme qu'il attendait, était le colonel d'Etat-Major Hasan Bey. Bientôt, Hasan Bey arriva en faisant sonner son sabre. Au moment où il allait rejoindre son poste, Mustafa Kemal le devança et :

— Ne me reconnaissez-vous pas ? demanda-t-il.

En effet, le colonel ne l'avait pas reconnu. Bien qu'il dévisageât avec attention Mustafa Kemal, il ne parvenait pas à réveiller sa mémoire.

— Je ne te reconnais pas, mon enfant.

Mustafa Kemal se fit connaître :

— Lorsque j'étais élève à l'école militaire préparatoire de Salonique, vous veniez souvent chez nous, participer au jury d'examen. Après avoir terminé cette école, je comptais entrer à l'école militaire secondaire de Kouléli à Istanbul. Vous m'en avez empêché en me disant : «A Manastir tu te formera mieux.» et vous m'avez envoyé là-bas. Maintenant vous rappelez-vous ?

Cette courte explication de Mustafa Kemal avait suffi à rafraîchir la mémoire de Hasan Bey. Mustafa Kemal continua :

— Vos pronostics étaient justes. En effet, j'y ai été beaucoup mieux formé. Mais à l'heure qu'il est, un malheur me menace. Sachant que vous êtes un homme, je ne craindrai pas de vous exposer le côté malheureux de ma situation présente.

Le colonel Hasan Bay avait sans doute saisi et même apprécié l'état dans lequel se trouvait Mustafa Kemal, car il lui dit :

— Venez dans mon bureau. Là, nous causerons.

Dans le bureau du colonel, Mustafa Kemal lui exposa sans ambages la situation : comment il s'était évadé, comment il était venu de façon illégale, et enfin quel était son but.

Hasan Bey qui l'écoutait attentivement et en silence, lui dit :

— Mon enfant. Tu viens ici après avoir tout démoli, tout mis sans dessus-dessous ? Que puis-je dès lors faire pour toi ?

Mustafa Kemal répartit :

— Ce n'est pas à moi, mais à vous-même de décider de votre ligne de conduite. Vous voyez que je suis maintenant en état de me rendre utile à ma nation. Si vous n'êtes pas de cet avis et si vous

ne m'aidez pas, ma vie se trouvera mise en danger. Et alors, il me faudra recourir à d'autres moyens. Ces moyens, que je devrais chercher et trouver moi-même, me feront peut-être réussir; mais si je ne réussis pas, alors moi, l'homme déjà formé, que je suis, ne serai plus qu'un rien. Me sauver de cette perspective d'être un rien est actuellement en votre pouvoir. Je vous promets d'agir de telle sorte que vous n'encouriez aucune responsabilité.

Hasan Bey était un homme connu pour sa haute probité. Il désirait la révolution en Turquie. Il aimait à formés ceux qui étaient capables de faire cette révolution, à les voir formés par d'autres et il y mettait tous ses efforts. Depuis le jour où il avait été son élève à l'école Ruchdiye de Salonique, Mustafa Kemal avait attiré et retenu son attention. C'est pourquoi, dans toutes ses recommandations, il agissait en se conformant aux principes révolutionnaires qu'il tenait au-dessus des conceptions légales, réglementaires et morales du moment. Après s'être assez longtemps recueilli, il dit à Mustafa Kemal :

— La situation est en effet, comme vous le dites, mauvaise et dangereuse. Je vais vous dire le remède qui me vient maintenant à l'idée: adressez une pétition au Maréchal commandant d'armée et demandez un congé pour raison de santé. Mais ayez soin de ne mettre au bas de cette requête autre chose que la signature: Mustafa Kemal, capitaine d'Etat-Major. Je ferai référer votre pétition au corps sanitaire, verrai personnellement İskender Pacha qui en est le président et lui ferai les recommandations nécessaires. Sans rien vous promettre formellement, j'espère que vous réussirez.

Mustafa Kemal à la Salle d'Examen :

Le lendemain, Mustafa Kemal est examiné dans la salle d'examen de l'Hôpital Militaire de Salonique par, quelques jeunes médecins. On lui demande de quelle maladie il souffre. Lui, ne donne aucune réponse nette. Seulement, de temps à autre, il dit: «S. E. İskender Pacha connaît l'essence de ma maladie».

İskender Pacha avait bien reçu les recommandations de Hasan Bey, mais il avait oublié de les communiquer aux médecins de l'hôpital. En fin de compte, il s'en souvient et Mustafa Kemal obtient un rapport pour quatre mois de congé, à passer à Salonique. Ce rapport est trasmis à İstanbul.

Mustafa Kemal a gagné du temps pour travailler :

Mustafa Kemal pourra désormais travailler pour sa cause, sans qu'il ait besoin de se cacher et de dissimuler son identité. Il se met aussitôt à l'œuvre. Il trouve ses camarades; Ömer Naci, l'orateur, Husrev, officier d'artillerie, son ancien camarade de classe Hakki Baha alors professeur d'Histoire et de Littérature au Lycée militaire de Salonique, et par leur entremise il fait la connaissance du Hodja Mahir, Directeur de l'Ecole Normale et de Bursalı Tahir, Directeur du Lycée Militaire. Ceux-là, sont les premiers qui prirent part en Macédoine au mouvement révolutionnaire préparé par Mustafa Kemal.

Une maison dans le quartier Tchinarlı à Salonique :

Le propriétaire de cette maison, Hakki Baha est nouvellement marié. C'est chez lui que Mustafa Kemal a décidé de se réunir avec ses compagnons. Ils y vont; Hakki Baha les reçoit, portant sur lui un pyjama japonais bariolé. A cette époque, il était amateur de musique, et jouait de la flûte :

Sa maison a aujourd'hui une valeur et une signification historiques Car c'est là que furent jetés les fondements de l'organisation macédonienne du comité révolutionnaire fondé par Mustafa Kemal à Damas.

Mustafa Kemal et ses compagnons se réunissent autour d'une table; Mustafa Kemal sort de sa poche une carte de visite et lit à ses compagnons les quatre ou cinq articles qui y sont inscrits. Les idées et les propositions de Mustafa Kemal sont intégralement adoptées.

Il ne restait plus maintenant qu'une seule formalité: le serment de fidélité envers le Comité.

Mustafa Kemal propose que ce serment soit prêté sur une arme; car pour empêcher que le mouvement révolutionnaire fût entavé, l'arme était encore le seul moyen auquel, le cas échéant, on eût pu avoir recours. Au mot arme, le professeur de littérature en pyjama se mit à fouiller ses poches, tandis que Mustafa Kemal, se retournant vers l'officier d'artillerie Husrev, lui demandait :

— As-tu une arme ?

Husrev répondit :

— Oui, efendim, et sortit son revolver.

Mustafa Kemal le prit et le posa sur la table.

— Camarades, dit-il, nous allons jurer sur cette arme pour la révolution. N'oubliez pas que le serment que nous nous prêtons mutuellement ici est un serment révolutionnaire. Et pour que cette révolution s'accomplisse, nous allons, s'il le faut, recourir aux armes.

Les camarades, un à un, prirent le revolver en main, y déposèrent un baiser et prêtèrent leur serment.

Lorsque cette cérémonie fut terminée, Mustafa Kemal se tourna vers l'artilleur Husrev :

— Reprends ton arme, lui dit-il. Elle est sacrée. Garde-la bien. Un jour tu me la donneras.

Et c'est, en effet, ce qui advint.

VATAN VE HÜRRIYET = İTTİHAT VE TERAKKİ

Hüsrev Sami Kızıldoğan

Kars Sayfaları

**Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı
Profesör Bayan Âfet'e**

Türk Tarih Kurumunun 1 nisan 1937 tarihli ikinci sayılı Belleten'inde (Atatürk'ü dinlerken) başlığı altında yazdığınız kıymetli ve samimi yazıyı okudum. Harbiye mektebinden Erkânıharp Yüzbaşısı olarak çıkan Mustafa Kemal'in Şam'daki menfasında geçen askeri bir macerayı anlattıktan sonra kısaca (**Vatan ve Hürriyet**) cemiyetinin Atatürk tarafından nerede ve nasıl kurulduğunu hikâye ediyorsunuz.

Bu yazılar şimdiye kadar meçhul kalan tarihî bir hakikati aydınlattı. Bu itibarla Türk Tarihine yeni bir hazine kazandırdığınızdan dolayı sizi candan tebrik ederim.

Yazınızın sonunda «Evrensel ve tarihiğ işi. 1908 inkılâbının esasını Şam'da Dr. Mustafa'nın evinde aramak lâzımdır» cümlesiyle bitiriyorsunuz.

Mustafa Kemal'in bu büyük eserini memlekete nasıl yaydığını ve 1908 inkılâbına ne suretle müessir olduğunu her safhasında yaşamış bir adam sıfatıyla ben de söyleyeceğim. Bayan Âfet, bu mesut fırsatı bana verdiğinizden dolayı size teşekkür ederim.

Mustafa Kemal Selânik'te :

Şam'da Dr. Mustafa'nın evinde Atatürk'ün kurduğu "**Vatan ve Hürriyet**," cemiyeti o havalide intişara başlamıştı. Ancak bu büyük eseri bütün memlekete yaymak, teşkilâtlandırmak lâzımdı. Artık onun muazzam deha kuvveti, taşacak yeni sahalar arıyordu. Sultanın zulüm ve istibdadına karşı memleket ve milleti kurtarmak

zamanının geldiğine kat'iyetle inanmıştı. Bu inanış, bu ateşin ülkü, bütün mevcudiyetini sarmıştı.

Şam ve Suriye onun düşündüğü geniş ihtilâl ve inkılâp hareketlerine üssülhareke olamazdı. Kendisine en müsait muhit, yabancı unsurların iftirak surişleri içinde kaynaşan (Makedonya) idi. Hem de orada mektep hayatındanberi sevdiği, itimat ettiği yüzlerce fedakâr zabıt arkadaşları da vardı. Bunlar şurişçi unsurlarla Makedonyanın yeşil ve zengin ovalarında, ormanlı ve karlı dağlarında maksatsız çarpışıyorlardı. Orada yakın tehlikeyi anlamış olan Türk kütlesi daha uyanık, daha olgun idi. Hemen kararını verdi: Makedonya'ya geçmek...

Fakat Mustafa Kemal Şam'da hür ve serbest değildi. Oraya sürülmüş, her dakika nezaret ve tecessüs altında bulunuyordu. Bu şartlar içinde büyük emelini nasıl tahakkuk ettirecekti? İşte bu kördüğümü çözmek lâzımdı.

Mustafa Kemal için hayatta müşkül ve gayri mümkün yoktur. Bir kere karar verdikten sonra o şey mutlaka ve behemehal olmalıdır ve olur.

Makedonya'ya geçmek için izin almak veya mazeret dermeyen etmek zaruri bir mecburiyetti. Fakat Mustafa Kemal'e kim ve ne cesaretle izin verebilirdi? En meşru mazeretleri bile kabul edilemezdi. Bu vaziyet karşısında Mustafa Kemal kendisine has olan kararını verdi: İzin almadan gitmek. Bu hareket firar etmek demektir. Ruhunun bu ilk isyan ateşiyle Akdeniz kıyısına indi. Oradan ilk vapurla Akdenizin dalgalı enginlerine açıldı.

Selânik'te Heyecan :

Mustafa Kemal'in Yunanistandan yazdığı bir telgraf arkadaşları arasında hemen şayi olmuştu. Bu telgraf kendi sınıf arkadaşlarından Erkânıharp Yüzbaşı Selânik'li Ahmet Tevfik'e [1] hitaben yazılmıştı.

Bir gün Mustafa Kemal Selânik rıhtımına yanaşan bir vapurdan çıktı. Derin mavi gözlerinin içinde ihtilâlin şimşekleri çakıyordu. Rıhtımda kendisini bekliyen Tevfik'in ellerini hararetle sıktı. Kendisinin olan bu güzel memlekete ayak basar basmaz duyduğu tatlı heyecan içinde yolculuğunun bütün zahmetlerini,

[1] Ahmet Tevfik Hürriyetin ilânından evvel ölmüştür. Cemiyetin eski ve kıymetli azasından idi.

meşakkatlerini unutmuştu. İskeleden, yıllarca çocukluğunun aziz ve ateşli hatıralarını taşıyan sokaklardan geçerek evine doğru gitti. O gün çok sevdiği annesinin şefkat ve hasretle tutuşan huzurunda aylarca sürmüş olan hicranını dinlendirdi...

Mustafa Kemal Faaliyette:

Rıhtıma çıkar çıkmaz Ahmet Tevfik'ten eski arkadaşlarından sair ve hatip Ömer Naci'yi sordu. Akşam kendisini görmesini söyledi. Ömer Naci diyebilirim ki, Mustafa Kemal'deki gizli kudret ve dehayı ilk keşfeden bir yarıvefakârı idi. Yüksek bir halk hatibi olan Ömer Naci Mustafa Kemal'den sonra ordu ve memleket içinde pek çok sevilen bir zattı. O gece Naci ile buluştular. Üçüncü ordu mıntakasında da (Vatan ve Hürriyet) cemiyetinin teşkiline karar verdiler.

Ertesi gün Naci Lembet'teki topçu kışlasına geldi. Bana Mustafa Kemal'in geldiğini söyliyerek bu akşam Selânik Askerî Rüşdiyesi Muallimlerinden Bursalı Hakkı Baha'nın evine mühim bir meselenin müzakeresi için gideceğiz dedi. Hiç unutmam o taşkın ve ateşin ruhlu Naci fevkalâde bir heyecan içinde sarsılıyor, hiçbir yerde oturamıyor, gecenin hululünü sabırsızlıkla bekliyordu. Naci'ye bu mühim içtimam mevzuunu sordukça açık söylemiyor, yalnız (ümitlerimizin tahakkuk) etmek üzere olduğunu söylemekle iktifa ediyordu. Akşam olmuştu. Muayyen saatte Hakkı Baha'nın Kule kahvelerine giden yol üzerindeki evine karanlıkta girdik. Hakkı Baha yeni evlenmiş bulunuyordu. Güzel döşenmiş bir gelin odasında toplanmıştık: Mustafa Kemal, Ömer Naci, Hakkı Baha, Mustafa Necip [1] ve ben. Kahveler içildikten, Hakkı Baha ile bazı lâtifeler yapıldıktan sonra Mustafa Kemal oturduğu koltuktan doğrularak ağır ve vakur bir sada ile "Arkadaşlar, dedi: Bu gece burada sizleri toplamaktan maksadım şudur. Memleketin yaşadığı vahim anları size söylemeğe lüzum görmüyorum. Bunu cümleiniz müdriksiniz. Bu bedbaht memlekete karşı mühim vazifelerimiz vardır. Onu kurtarmak yegâne hedefimizdir. Bugün Makedonyayı ve teknil Rumeli kıt'asını vatan camiasından ayırmak istiyorlar. Memlekete ecnebi nüfuz ve hakimiyeti kısmen ve filen girmiştir. Padişah zevk ve saltanatına düşkün, her zilleti irtikâp edecek

[1] Mustafa Necip piyade mülâzimi idi. Balkan harbinde Babıâli baskınında şehit düşmüştür.

menfur bir şahsiyettir. Millet zulüm ve istibdat altında mahvoluyor. Hürriyet olmıyan bir memlekette ölüm ve izmihlâl vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir. Tarih bugün biz evlâtlarına bazı büyük vazifeler tahmil ediyor. Ben Suriyede bir cemiyet kurdum. İstibdat ile mücadeleyle başladık. Buraya da bu cemiyetin esasını kurmağa geldim. Şimdilik gizli çalışmak ve teşkilâtı taazzuv ettirmek zaruridir. Sizden fedakârlıklar bekliyorum. Kahhar bir istibdada karşı ancak ihtilâl ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hâkim kılmak hulâsa vatani kurtarmak için sizi vazifeye davet ediyorum.,,

Oda içinde derin bir sükût hâsıl olmuştu. Lâmbanın solgun ziyaları içinde Mustafa Kemal'in mehip sesinin akisleri hâlâ dalgalanıyordu. Ömer Naci ayağa kalkarak, Mustafa Kemal'in hitabesine karşı o tatlı şivesiyle: "Mustafa Kemal, arkadayız, seni takip edeceğiz, ölümler, cellâtlar, işkenceler bile bizi bu azmimizden çeviremeyecektir. Hürriyet verilmez, o ancak alınır. Zulüm ve istibdat altında inliyen bu masum ve biçare milleti kurtaracağız, yaşasın hürriyet ve ihtilâl !., sözleriyle derin sükûtu ihlâl etmişti. Mustafa Necip, inkılâbın o fedakâr evlâdı, gizli hıçkırıklarla yanımında göz yaşlarını zaptetmeğe çalışıyordu. Mustafa Kemal tekrar söze başladı. "Arkadaşlar!., dedi. "Gerçi bizden evvel bir çok teşebbüsler yapılmıştır. Fakat onlar muvaffak olamadılar. Çünkü teşkilâtsiz işe başladılar. Biz kuracağımız teşkilât ile bir gün mutlaka ve behemehal muvaffak olacağız. Vatani, milleti kurtaracağız.»

Bu hitabelerden sonra teşkilât işi görüşüldü. Nihayette Atatürk bana bakarak: "Hüsrev, tabancanı çıkar, bu masanın üzerine koy, kararımızı yemin ile de teyit edelim., dedi. Taşıdığım brovnik tabancasını masanın üzerine koydum. Hepimiz ellerimizi bu tabancanın üzerine koyarak ölüncüye kadar bu mukaddes dava uğrunda çalışacağımıza and içtik.

Bu tarihi manzara çidden muhteşem ve ulvî idi. Atatürk'ün yüksek huzurunda o gece Türkün kurtuluş tarihi doğmuştu. Bu suretle 1908 inkılâbını yapan Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin o gece Selânik'te de temel taşları konulmuştu.

1908 İnkılâbı:

Yazımın başında söylediğim gibi meçhul kalan bu tarihi hakikati milli tarihe artık vermelidir. Bu sırrı bilen hayatta ancak üç kişi kalmıştır: Atatürk, Hakkı Baha ve ben.

Mustafa Kemal'i zalim idare tekrar Şam'a iade etti. Selânik'te kalan arkadaşları Mustafa Kemal'in kendilerine tevdi ve emanet ettiği büyük eseri genişlettiler. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti vatanın her köşesine dalbudak saldı. Memleketin en kıymetli, en fedakâr evlâtlarını sinesine aldı, bazı küçük gruplar da buna iltihak etti, nihayet bu teşekkül az zamanda taazzuv ederek kahramanlarıyla 1908 temmuzunda Zalim Sultanın karşısına dikildi.

Hükümet Faaliyette :

1907 martında bir hâdise cereyan etti. Sultanın hafiyeleri bu gizli teşekkülü sezdi. Cemiyetin faal azasından iki kişi pek şüpheli görüldüğünden hükümetçe takiplerine başlandı. [1] Bunlardan birisi Ömer Naci, diğeri de ben idim.

Naci o sıralarda Selânik'te intişar eden (Çocuk Bahçesi) gazetesinde Feylesof Rıza Tevfik ile çetin bir kalem münakaşasına girmişti. Bu edebî münakaşa nihayet mevzuundan çıktı, ve siyasi bir şekil aldı. Naci bir makalesinde [2] Rıza Tevfik'e karşı «beş asırlık bir tarihi şanüşeref ebediyen topraklara gömülürken» gibi o devirde söylenmesine cevaz verilemeyen taşkın sözlerle vatanın içinde bulunduğu felâketi haykırarak ilân etmişti. Bu yazılar o zaman Selânik muhitinde büyük bir heyecan uyandırmıştı. Bu lisan münakaşasına ben de ufaktan karışmışım. Bir gün cemiyet arkadaşlarından Talat (Paşa), Naci ile beni hususî davet ederek şöyle bir teklifte bulundu: Bugün umumî müfettişlikten bir arkadaş bana sizin tevkifiniz için müfettişlikle mabeyn arasında şifreli telgraflar teati olunduğunu söyledi. Ben de bu şifreleri telgrafhanede gördüm.

Cemiyetin henüz harekete geçecek kadar kuvvetli olmadığını takdir edersiniz. Tevkifinizi daha bazı tevkifler de takip edebilir. Biz cemiyetin selâmeti namına ikinizin de memleketten ayrılmasının muvafık olacağı fikrindeyiz. Hem de ayrılmanıza başka sebepler de vardır. Geçende (Beşçınar) da müzakere ettiğimiz veçhile cemiyetin hariçte bir neşriyat vasıtası da bulunmak lâ-

[1] Ömer Nacinin takibine kanun zabitlerinden yüzbaşı İbrahim, benim takibime de süvari mülâzimi Ali memur edilmişlerdi. Her ikisi de 1908 ihtilâlinde telef olmuşlardır.

[2] O sıralarda Midilli adasının Fransız donanması tarafından işgalini telmihen.

zımdır. Pariste çalışan Prens Sabahaddin ve Ahmet Rıza partileriyle teması ancak siz yapabilirsiniz. Hangisi bizim programa uyarsa onunla birleşiriz. Şayet bunları muvafık bulmazsanız evvelce konuştuğumuz gibi cemiyet nam ve hesabına, Avrupanın başka bir yerinde biz de ayrıca bir gazete çıkaralım. Burada kalmakta ısrar ederseniz cemiyetin mevcudiyeti tehlikeye düşecektir. Arkadaşlar hep bu fikirde, siz ne düşünüyorsunuz. Bu mesele hakkında ayrıca bir içtima yapalım mı?

Biz bu garip teklife karşı evvelâ ret cevabı verdik. Bu gece düşünerek kat'i cevabımızı yarın verebileceğimizi söyleyerek ayrıldık. O gece Naci ile birlikte bu teklifi uzun uzadıya tetkik ve münakaşa ettik. Bizim tevkifimiz belki arkadaşlar arasında vakitsiz bir panik çıkarabilirdi. En metin sandığımız arkadaşlarda bile o günlerde saklanamıyan bir endişe seziyorduk. Bizi son taşkınlıklardan dolayı muahaza ediyorlardı. Hakikaten cemiyetin neşir vasıtası bir gazeteye de fevkalâde ihtiyacı vardı. Bunu ancak ateşin kalemiyle Naci idare edebilirdi. Bu sebeple Parise gitmeğe karar verdik. Bunu ertesi gün yalnız Talat'a söyledik, başka hiçbir arkadaş harekdtimizi bilmiyordu.

Paris'te :

İki arkadaş 1907 martı sonunda Paris'te bulunuyorduk. Orada çalışan iki grupta da temasa gelmiştik. Ahmet Rıza'nın partisi ve programı bize daha uygun görünmüştü. Esasen ayrı gazete çıkarmak için malî kudretimiz de yoktu. Uzun müzakere ve münakaşalardan sonra Ahmet Rıza ile bazı şartlar dahilinde birleşmeği muvafık gördüğümüzü dahildeki arkadaşlara bildirmiştik.

Vatan ve Hürriyet — Terakki ve İttihat :

Aramızda Selânik'le uzun muhaberecerceyan etti. Bunların mevzuunu iki cemiyetin birleşmesinde alacağı isim teşkil ediyordu. Ahmet Rıza terakki ve ittihat isminin alınmasında anudane ısrar ediyordu. Sebep olarakta bu ismin uzun zamandanberi bir çok yerlerde tanındığını, yeni bir ismi tanıtmak zamana mütevakkıf olduğunu ileri sürüyordu.

Biz de mazide bu isim altında bir çok şantajlar yapıldığını bazı erkânının saraya satıldığını ve ileride muvaffakiyet halinde

intisap davalarının başlayacağını söyleyerek vatan ve hürriyet isminin kabulünde aynı şiddetle ısrar ediyorduk. Müzakere bir aralık vahim bir şekil almıştı, ıftirak derecesini bulmuştu.

Ekseriya vaki olduğu gibi, insanlar büyük ülküler karşısında bazan feragatler yapmağa mecbur kalırlar.

İnkılâbın menfaatine uygun olan bu ittihadı bir isim yüzünden kırıp atmamak ciheti iltizam olundu. Vatan ve hürriyet cemiyeti terakki ve ittihat adını aldı.

Bu isim tebeddülü 10 temmuz 1908 tarihine yakın bir zamanda vaki olmuştu. 1908 inkılâbında hakiki rolü yapan kuvvet, sonradan aldıkları Terakki ve İttihat namı altında çalışan Vatan ve Hürriyet Cemiyetinin öz evlâtları idi.

İşte yakın milli tarihimizin bu meçhul kalan hakikatini kurumuza bildirmekle memleket tarihine karşı olan vazifelerimi yapmış oluyorum.

Atatürk'ün eserlerinin köklerini yalnız Şam'da değil, onu bulmak için daha derin mazilere inmek lâzımdır. Çünkü Atatürk tarihin bir tesadüfü değildir. O başlı başına mazi, hal ve istikbaldir. Milli tarihimizin hepsidir. O tarihin, tarihte onundur.

ARŞİV VESİKALARINA GÖRE YEDİ ADA CÜMHURİYETİ

Prof. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILIOĞLU

T. T. K.Üyesi, Balıkesir Sayfayı

Osmanlı tarih ve vesikalarında (Cezâyiri Müçtemia Cümhuriyeti) veya (Cezâiri seb'ai Müçtemia Cümhuriyeti) diye meşhur olan yedi ada cümhuriyeti, Fransızların Mısırı işgalini müteakıp meydana çıkmış ve on dokuzuncu asrın ilk senesinde yani hicri (1214 zilkade ذى القعدة) ve Milâdi 1800 senesi martında aktedilen Muâhede mucebince Osmanlı devletinin himayesi altında bulunması kabul edilmiştir. (1213 H. 1798 M.) de Mısırın Fransızlar tarafından işgali üzerine Türkiye, Fransaya harp açmış ve Mısırın geri alınması için kara ve denizden kuvvet sevk eylemiş ve bundan başka Fransızlara hasım olan İngiltere ve Rusya ile de ittifak etmişti.

Daha bu iki devletle müzakere şartları kararlaştırılıp ittifakname henüz imzalanmadan evvel [1] işin ehemmiyet ve müstaceliyetine binaen boğaza gelen Rus donanması, Osmanlı donanmasıyla beraber Akdenize çıkmıştı.

Akdenizde birleşen üç donanma kumandanlarından İngiliz Amiralının arzusu, Mısırın istirdadı olup Ruslar ise Fransaya geçen Venedik adalarının zaptını ileri sürüyorlardı. İngiliz gemileri arasında ince donanma olmaması hasebile İskenderiyye'de Fransızlara bir şey yapılamıyacağından dolayı İngiliz amiralı hep birden bu işi halletmeği teklif ile Fransızları adam akıllı hırpalıyarak bunların hariçten ellerini kesmek istiyordu.

Ruslar ise işlerine pek uygun gelen bu ittifaktan istifade ile rumlar üzerindeki vesâyeti tevsi için Fransızların taarruzu ihtimalinden bahs ile donanmalarını Korfo, Mora ve Arnavutluk sahillerinde bulundurmak arzu ediyorlardı.

Uzun bir müzakereden sonra Osmanlı, Rus donanmalarından birazının İngiliz gemileriyle beraber İskenderiyye'ye gitmesi ve di-

[1] Muahedenin imzasına Anadolu Kadiaskeri İsmet Bey ile Reisülküttab (Hariciye Vekili) Atıf Efendi memur edilmişlerdi. Muahede 1213 Receb 26 da Ruslar ve 28 de İngilizler ile imzalanmıştır. (1799 iptidaları)

ğer Osmanlı Rus gemilerinin de Korfo tarafına gönderilmesi kararlaştırılarak iş halledildi.

Korfo üzerine giden Rus donanmasının Amiralı Uşakof ve Türk donanması Amiralı da kapudane [Bahriye Birinci Ferik'i, = Karamiral] Abdulkadir bey idi. Bu kısımdaki Osmanlı donanması altı kalyon dokuz fırkateyn, dört kurvet ve Rusların ise beş büyük kalyon ile altı fırkateyn idi.

Müttefik Osmanlı ve Rus donanmaları, Fransızların, Venediklilerden aldıkları adaları zapt edeceklerdi; yine Venediklilere ait iken Fransızlara geçen ve Arnavutluk sahillerinde bulunan Preveze, Parga, Voniçe (Narda körfezinin cenub sahilinde) Bütrinto liman ve kalelerini elde etmek için de karadan Yanya Valisi Tepedelenil Ali Paşa memur edilmişti.

Türk ve Rus donanmaları (1213 cemaziyelâhır جمادى الاخر) 1798 teşrinisanide iptida Zanta adasına giderek orayı muhasara etmişler ve o sırada Ayamavra adası halkı gelip müttefiklere itaatlerini arzylemişlerdi; Zanta adasının kalesini zaptetmek için iki donanmadan ayrılan dört gemi burayı almışlar ve ahalisi de diğer adalar gibi teslimiyet göstermişlerdir [1]. Bu muvaffakiyetlerden sonra iki devlet donanması Fransızların şiddetle mukabele edecekleri Korfo adası üzerine yürümüşlerdir.

Korfo [körfez] adası adriyatik denizinde Venediklilerin ellerinde kalan son büyük adalardandı; Osmanlılar on altıncı ve on sekizinci asırlarda burayı elde etmek için çalışmışlarsa da muvaffak olamamışlardır. Ada, Venedik Cümhuriyetinin Fransaya ilhakı üzerine Fransızlara intikal eylemişti. Bu devlet, Akdenizde yapacağı bahri harekât için burayı tahkim etmişti.

Korfonun Türkiye sahillerine pek yakın olması dolayısıyla zayıf bir vaziyette bulunan bu Devletin bu cihetten endişesi ziyade idi; burası elde edilip Türkiyenin nüfuzu altına girecek olursa Rumelinin garp kısmının emniyet altına alınacağı tabii bulduğundan Korfonun zaptı her şeyden evvel Türklerin hesabına pek uygun gelecekti; bununlaberaber Kaynarca muahedesindenberi Rusların açıktan açığa Türkiyedeki ortodokuslar üzerinde hamî sıfatını takınmasından dolayı Osmanlı hükûmeti bu hususta haklı olarak kuşkulandıktan da geri kalmıyordu.

Fransızlar, Korfoyu muhasaradan kurtarmak için İtalyanın Ankona limanında gemi ve asker tedarik etmekte idiler; hattâ Fransızların Ankonadan Korfoya yardım için gönderdikleri ilk

[1] Kapudane Abdülkadir Beyin raporundan dolap 2, sandık 42, evrak No. 11

kuvvetlerden dört kıt'a ufak gemileri zaptedilmişti. Türk ve Rus donanmaları adayı iki taraftan, boğazdan muhasara ve muhafaza altına almış olduklarından buraya yardıma gelecek Fransızların ancak Garp tarafından hâli yerlere asker çıkarmaları lâzım geliyordu. Böyle bir ihraç hareketine karşı da müttefiklere teslimiyet gösteren ve Fransızlardan nefret eden Ada halkının mukabele etmeleri takarrür etmişti [1].

Korfo kalesinin iki tarafına siperler yapıp toplar konarak kale tazyik edilmekte iken kalede bulunan bin kadar Fransız askeri sürat toplarile sol cenaha doğru kaleden dışarı bir huruç hareketi yapmışlar ve bir buçuk saat kadar boğaz boğaza bıçak bıçağa harbetmişlerse de muvaffak olamıyarak üçyüz kadar mak-tul verdikten sonra kaleye kaçmışlardır [2].

Türk ve Rus donanmalarındaki askerle pek metin ve müstahkem olan Korfo kalesinin sukutu mümkün olamayacağından Rus amiralı ile müzakere neticesinde Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ile civar Rumeli paşalarından on bin kadar kuvvet istenilmesi kararlaştırılmış ise de Korfo halkı, Ali Paşa askerinden korktuklarından bunların getirilmemesini istirham etmişler ve kendilerinin her fedakârlığı yapacaklarını temin eylemişlerdi. Bunun üzerine ahali kuvvetlerinden istifade edilmeğe karar verilmiş ve fakat her ihtimale karşı Tepedelenlinin Korfo adasına yakın sahilde bulunması münasip görülmüştü [3]; Fakat neticede böyle yerli halk kuvvetleriyle kalenin sukut ettirilemeyeceği kat'i surette anlaşıldığından Korfoya bir buçuk saat mesafede Potrin [yani Bütrinto] kalesinde bulunan Tepedelenli Ali Paşa ile oğlu Veli Paşa ve Avlonya ve İşkodra mutasarrıfları İbrahim Paşalardan üçer bin ki cem'an on iki bin askerin Korfoya geçirilmesine karar verilmiş ve karar mucibince Ada ahali kat'iyen rencide edilmemek şartile ilk defa Ali Paşa ile oğlu Veli Paşa kuvvetlerinden bir kısmı geçirilmiştir [4].

[1] Türk donanmasında müşavir sıfatile bulunan Mahmud Raif Efendinin 13 cemaziyelâhır جمادى الآخر 1213 (1798) tarihli tahrirâtı (dolap 2, sandık 42, evrak numrası 124) bu zat Nizamı Cedit ricalinden İbrahim Nesim Efendinin himayesinde bulunup İngilterede sefarethane başkâtibi iken İngilizceyi öğrenmiş olan İngiliz Raif Mahmud Efendidir.

[2] Mahmud Raif Efendinin tahrirâtı (1213 cemaziyelâhır 24 tarihli) sandık 42, evrak numarası 12.

[3] Mahmud Raif Efendinin diğer bir tahrirâtı (tarih ve numarası yok) dolap 2, sandık 42.

[4] Mahmud Raif Efendinin diğer bir tahrirâtı (recep ayının sonu sene 1213) evrak numarası 1 ve aynı mealde Türk Donanması Amiralı Kapudane Abdülkadir

Nihayet Korfo kalesi şiddetli tazyik neticesinde elde edilmiş ve kalede bir çok silâh ve mühimmattan başka 320 adet tunç ve 184 demir top 21 tane obüs ve 92 tunç havan ve 13 demir havan topu ele geçmiştir [1].

*
* *

Korfo adasının Türk ve Rus donanmaları tarafından elde edilmesi üzerine Ruslarla yapılan Muahede mucibince Korfo, Zanta, Kefalonya, Ayamavra, İtaki, Pakso, Çuka adaları ile Mora ve Arnavutluk sahillerinde büyük küçük meskûn ve hâli Venedik Cümhuriyetinden alınmış Adlardan müteşekkil (Cezayiri Seb'ai Müctemia Cümhuru) namile Rusya devletinin kefalet ve zamânı (سنة) ve Türkiyenin himayesi altında bir cümhuriyet kurulması kararlaştırılmıştı.

Bu yeni cümhuriyetin iç ve dış işlerinde Osmanlı hükûmetine bağlanmış şekli Dobrovnik Cümhuriyetinin rabitasının aynı olacaktır. Bu cümhuriyet de noksan ve fazla olmamak üzere her üç senede bir kere yetmiş beş bin kuruş cizye verecek ve Dobrovnik Cümhuriyetinin mazhar olduğu hukuk ve imtiyazların aynı olan haklardan istifade edecekti.

Yedi Ada cümhuriyetine dair Ruslarla yapılan 8 zilkade 1214 [1800] tarihli muahedename bir mukaddime ve on iki madde ve bir hatime üzerine tertip edilmiştir. Türk murahhasları Rumeli Kazaskeri İbrahim İsmet Bey ile Reisülküttab Ahmed Atıf ve Rus murahhası da İstanbulda Orta elçi bulunan (Vasili Tamara) idi [2].

Bu muahedenin aktinden sonra yeni cümhuriyetin dahili nizamları için Korfoda Rus Amiralı Uşakof tarafından bir nizamname kaleme alınmış ise de bu nizamname İstanbula gelmiş olan yedi ada murahhasları tarafından, bu iş kendilerinin salâhiyetleri cümlesinden olduğundan bahsile kabul edilmemiş ve bunun tanziminin Türkiyeden beklenildiği ileri sürülmüştür.

Beyin ve yine receb ayının sonu tarihli tahrirâtı. Tepedelenli Ali Paşa, bu Asker geçirme esnasında Abdülkadir Beyin haberi olmadan Rus Amiralinin fırkateynine giderek Uşakof ile görüşmüştür. Ali Paşa, Askerle beraber Adaya kendisinin geçeceğini söylediği zaman Uşakof muvafakat etmiyerek (sen gelirsen ben geri çekilirim) diye mukabele etmiş ve Askerin, oğlu veya bir başbuğ ile gönderilmesini beyan etmiştir. Ali Paşa buna karşı (pek güzel, çünkü sen münasip görmüyorsun, askerimi oğlum veya bir başbuğ ile irsal ederim (cevabını vermiştir. Abdülkadir Beyin tahriratından)

[1] Cevdet Tarihi, c 7, s 8.

[2] Muahedenamenin hazinei evraktaki müsveddesinin fotografisi aşağıda vesikalar arasındadır.

lerine dönerlerken esâleten bir konsolos tayinine kadar içlerinden (Antuvan Tomaz Lefkokilo = انطون طوماز لفقو كیلو) namında bir Korfoluyu murahhas konsolos vekili- olarak İstanbulda bırakmışlardır [1].

Yedi Ada Cümhuriyetinin bandırası.

Reisülküttab Efendinin evinde yedi ada murahhaslarile görüşülürken cümhuriyet gemilerinin bandırası hakkında da müzakere cereyan etmiştir. Reis efendinin, cümhuriyetin bandırası hakkında sorduğu suale murahhaslar, daha evvel bandıra nişanı olarak bir aslan resmile düveli müttefikanın himayesine alâmet olarak üzerine taç ve bir tarafına Devleti Aliyye adaların hamisi olduğuna ve adaların ittifaklarına dair de birer nişan vaz'ını düşünmüşler isede bunun senatoca kabul edilmediğini beyan etmişlerdir.

Bunun üzerine Reis efendi, bandıranın Venedikliler zamanındaki gibi Samarkolu [2] olmasının muvafık olup olmadığını sorduğu zaman, murahhaslar bunun da Senato tarafından kabul edilmediğini ve fakat bayrak tanziminin kendilerine bırakıldığını ve buna binaen Samarkolu nişanın Türkiye himayesini de göstermek üzere tertip edileceğini ve taç resmin konulmıyacağını söylemişler ve buna dair bir resim de takdim eyliyeceklerini arzetmişlerdir [3]. Bu makalenin sonuna konulmuş olan bayrakta görüldüğü üzere Osmanlı Himayesine alâmet olarak bandıranın çevresine kırmızı bir şerit çekilmiş ve bu kırmızı şeridin sol ve üst kenarına hicri 1214 tarihi konmuştur. Senmarko aslanının sağ elinde tuttuğu yedi ok yedi ada cümhuriyetine ve altındaki 1800 tarihi de cümhuriyetin ilânı senesine işarettir.

Yedi Ada Murahhaslarile müzakereden sonra cümhuriyetin takarrür eden bandırası hakkında şadrazam kaymakamının hükümdara takdim ettiği arz tezkeresinde şöyle deniliyor:

Takrir mucibince tanzim oluna [Hattı humayun]

Padişâhım
Şevketlû, kerâmetlû, mehâbetlû, kudretlû velinimetim efendim
Bundan akdem reyî samii şahaneleri müteallik olduğu veçhile

[1] Arşiv. dolap 2 şandık No. 42 de on numaralı hattı hümayun kâğıdının merbutu olan ve cümhuriyetin remi mühürünü ihtiva eden vesika Fotoğrafisi makalenin sonuna konulmuştur.

[2] Samarkonun doğrusu Senmarko'dur; Senmarko hristiyan azizlerinden olup İskenderiyyede mefün iken Venedikliler oradan gizlice bunun kemiklerini Venediğe nakleylemişler ve namına bir de en meşhur kilise olan Senmarko kilisesini yapmışlardır. Bayraktaki aslan resmi anın timsalidir. Malûm olduğu üzere İngilizlerin de Sencorc aslanı vardır.

[3] Arşiv. dolap 2, şandık 42, hat numarası 21.

Korfo ve cezayiri saire tüccar sefineleri bayraklarının Venedik vak-tinde olduğu misillü samarkolu olması Asitane (آستانه)de olan vekillere ifade birle anlar dahi içtimaları [na] ve gerek Devleti Aliyeye tâbi olduklarına alâmet olmak üzere birer nişan dahi ilâve ile resmini tanzim ve takdim edeceklerini beyan eyledikleri süddei seniyei mülûkânelerine inha olunmuş olup badehu takdim ettikleri resimde yedi adanın cümhuriyet veçhile içtimasına alâmet olmak üzere yedi sütun nişanı olduğundan işbu sütun nişanı Fransız bayrağına müşabih olmamak için sureti diğere ifrağı kendulere tenbih olunmuş ise dahi Fransız nişanı, cümhuriyet alâmeti olmak üzere demet resmile yalnız bir sütun gösterilmiş ve işbu yedi sütun ana makis مقيس olmayup harbe resminde olarak yedi adaya işaret olunmuş olduğundan Fransız nişanına müşabih olmadığı beyanile zikrolunan vekiller, müstasvipleri olduğu veçhile derya rengi ve asümanı آسمان olmak üzere iki nevi resim takdim edilüp zemini kırmızı olmak lâzım gelse Devleti Aliyeye sefaini bayraklarına müşabih olacağından kat'ı nazar filasıl فالاسل Venedik bayrağı zemini kırmızı olup Nemçelu kendi zaptına geçen Venedik sevahili sefinelerinin elyevm bayrağını tebdil etmemiş olmak cihetile sonra fark olunamayacağı bedihi olduğundan gayri derya renginde olan resmin dahi yeşil renge yakın olması cihetile münasip olmadığından hüsnü rabıtaya ifrağı zikrolunan vekillere ifade ve ilzam olunmakta iken zemini lâciverdi ve etrafı kırmızı olarak resmettirilip tarafı abidaneme عبيدانمه irsal buyrulan samarko nişanlı bandiyare (bandıra) sureti marelbeyan مارالبیان Vekillere ledel'irae resmi mezkûrde adaların içtimai nişanı olmadığını beyan etmeleri hasebile Yedi Adaya işaret olarak yedi kemer nişanı ilâve olunmak üzere resmettirilmiş ise de bu makule bayraklar mümkün mer-tebe sade olmak kavaidi meriyyeden iken bu vechile yedi kemerli olması tasvir suretini kesbedeceğini inba ile kendülerinin takdim ettikleri resimlerden mavi resmin etrafı kırmızı ve Devleti Aliyeye tabaiyetleri alâmeti olmak üzere bir mahalline tarih vaz'ı ve ayin-leri muktezası veçhile resimde gösterilmiş diğere nişan ile kabul edeceklerini iş'ar ederek bu veçhile intihabını rica etmelerile canibi seniyyülcevanibi سفح الجوانب جاذب شاهانelerinden irsal buyrulan salifüzzikir resim ile mersumların takdim ettiği derya rengi ve mai zeminli resimler ve Fransızın demet nişanı maruzı hakipayi خاکپای hüsvaneleri kılınmağın işbu resimlerden zikrolunan mai resmin intihabını zikrolunan vekiller berveçhi iltizam niyaz etmekte olmak hasebile etrafı kırmızı olmak ve bir mahalline tarihi tabaiyetleri

olan iki yüz on dört senesi yazılmak üzere intihabı muvafıkı reyî rezini مواثق دای روزین cihandârileri ise bu veçhile bayrak küşadı Devleti Aliyelerile Rusya devleti beyninde aktolunan Muahedenin tasdiknamesi vürudundan sonra karar yafta olacağına mebni sureti intihap ve tasvibi şimdilik mersumlara ifham olunmaklâzım geleceği muhatı ilmi âlemsümûli şehriyarileri buyrulduktâ emrûferman şevketlû, kerâmetlû, mehâbetlû, kudretlû velinimetim efendim padişahım hazretlerinindir [1].

Osmanlı hükûmetile Yedi Ada Cümhuriyetinin murahhasları arasında takarrür eden bayrak şekli hakkında Rus elçisi vasıtasile müttefik olan Rus hükûmetine de malûmat verilmiş ve Türkiyenin bayraktaki 1800 Milâdi tarihinin karşılığı ve himaye alâmeti olmak üzere 1214 Hicrî tarihini bandıranın sol ve üst kenarına koyduğu bildirilmiş idi. Rus çarı bunu tasvip ettikten başka bayrağın üstüne kırmızı renkli bir şerit çekilerek hicrî tarihin bunun içine yazılmasının daha münasip olacağını sefiri vasıtasile beyan etmiş olduğundan Sadaret Kaymakamının arzettiği bu mütalea üzerine Selim III.:

(Vakıâ imparatorun yazdığı gibi tarih kırmızı kıt'a içine olsun) demiş ve resimdeki şekil bu suretle vücade gelmiştir [2].

*
* *

Yedi Ada Cümhuriyetinde Rusya'nın emelleri :

Osmanlı devletinin son otuz senelik zâfından ve diplomasideki acemiliğinden istifade eden Avrupa devletleri içinde Osmanlıların en ziyade çekindikleri Rusya ve Nemçe idi. Fransa İnkılâbından sonra Cümhuriyetin kuvvetlenerek Avrupa siyasetine hâkim olmak için vaziyet alması Avrupa devletlerinin birtakım tedbir almalarını icap ettirmekte idi.

Fransızlar Şimali İtalyaya girip Venedik Cümhuriyetini ortadan kaldırdıktan sonra ona tâbi olan şehir ve adaları ilhak etmişlerdi; bu meyanda Korfo ve diğer adalarla Rumeli sahilindeki Preveze, Parga ve diğer iki mevki Fransızlara geçmişti. Türkiye, Venedik Cümhuriyetinin ortadan kalkması ile anın yerine büyük

[1] Arşiv. dolap 2, sandık 42, hattı hümayun numarası 14.

[2] Bu hususa dair Rusya elçisinin mütaleasından bahseden Rusya baş tercemanının takriri ile sadrazam kaymakamının (Sadrazam Yusuf Ziya Paşa Mısır seferinde idi) arz derkenarı ve Selim III. ün el yazısı ile iradesi makalenin sonundaki fotoğraflar arasındadır. Arşiv dolap 2, sandık 42.

Avrupa devletlerinin de kocundukları Fransa'nın gelmesinden tabii olarak endişe etmişti.

Türkiye, yirmi beş otuz senedenberi başladığı ıslahatta icap eden mutahassısların pek çoğunu Fransadan getirttiği ve Fransa ile dost olduğu için o taraftan kendisine bir zarar geleceğine ihtimal vermiyor ve İngilizleri Avrupa haricinde vurmak isteyen Bonapart'ın, günün birinde dost bir devletin elindeki Mısır kıtasını birdenbire işgal edeceğini aklından geçirmiyordu. İşte Türkiyenin zannını boşa çıkaran bu hâdise onu, hasmı olan Rusya ile birleşmeğe mecbur etmiş ve tabii olarak İngilizlerde bu ittifakta amil olmuşlardı.

Yukarda yazdığımız gibi Korfo ve diğer adalar Türk ve Rus donanmaları tarafından işgal ve orada Türkiye himayesinde tamamen Dobrovnik Cümhuriyetine benzeyen bir cümhuriyet kurulduktan sonra Ruslar bu yeni cümhuriyetteki ortodokslar üzerinde kendi nüfuzunu yürüterek bu vasıta ile günün birinde bundan istifade eylemeği kurmuşlardı. Zaten Kaynarca muahedesindeki Türkiyede konsolosluklar ihdası maddesile Türkiye rumlarını kışkırtmak için kendisine müsait kapı açan Rusya çarlığı, bu yeni şekil ile yani adalardaki nüfuzunu arttırmakla emeline daha çabuk kavuşmuş olacaktı.

Bundan dolayı adanın zaptından sonra oralarda kendi propagandasını yapan Rus Amirali Uşakof, yeni cümhuriyetin dahili işlerinin tanzimi için İstanbula celbedilen Yedi Ada Murahhaslarını intihap meselesinde kendini ve Rusyanın emelini göstermişti. Ruslar, Adalardaki Yakobin taifesini ele alıp o vasıta ile memlekette intizamsızlığın devamile halkı kendilerine bağlamak için el altından lâzımgelen vaziyeti ihdastan geri kalmıyorlardı. Bu suretle Yedi Ada Cümhuriyeti halkı iki kısma ayrılmıştı. Bunların çoğu Osmanlıların himayesini istiyorlar ve Yakubın taifesi de Rusların emellerine hizmet eyliyorlardı.

Bundan başka Ruslar Korfoya kendilerine taraftar bir metropolit tayin ettirmek istiyerek evvelâ bu emele hizmet edecek bir rühbanı ve sonra da Rusyada oturmakta olan Tetoki (تتوكي) isminde bir papazı Metropolit yapmak kaydına düşmüşlerse de, Osmanlı himayesini isteyen ekseriyet buna vâkıf olarak Yanya metropolidinin yardımile başka birini metropolit yaptırmışlardı [1].

Türkiye ve Rusya tarafından verilen karar üzerine Cümhuriyetin dahili vaziyetini tesbit etmek için Adalardan İstanbula

[1] Dolap 2, sandık 42, de 10 numaralı vesika.

murahaslar gönderildiği zaman bunlardan Korfo donanması kumandanı Kapudane Abdülkadir Bey tarafından karayolile ve Mehmed hoca ile beraber İstanbula sevk edilen altı murahas Türklerin ve Rus Amirali Uşakof vasıtasile ve deniz yolile gönderilen ve Yakubin tayfasından olan sekiz murahas da Rusların taraftarı idiler.

Bu murahaslar meselesine dair Abdülkadir Beyin 1214 muharrem 29 tarihile bilvasıta بالواسطة İstanbula gönderdiği bir tahriratı aynen yazıyorum[1]. Sadrazam kaymakamı bu tahriratı hükümdara arz etmiş ve Rusların oynadıkları rolden anı haberdar eylemiştir.

Devletlü veliyyünniam ولی النعم efendim

Bundan akdem biinayetillahi teâlâ بمعناية الله تعالى fethi müyesser olan Korfo kal'esi ahalilerin kaideleri veçh üzere umurları rüyet olunması baemri âli باسم عالي kendulere tefviz ve ihale ve bundan sonra dahi tahsis olunacak hükümetin Derialiyede müzakeresinde bulunmak için içlerinden ferman buyrulan altı nefer asılzadelerinden bu defa muktezâyı vakit intihap olunan Korfo adası asılzadelerinden Konto Antuvan Marya Kavistirye ve Antuvan Soma Lefkokilo ve Kefalonyadan Kontesimiyolo Rodo ve Zanta asılzadelerinden Konte Nikoli Safiro ve Zitoro Yuvan Gıta ve bir dahi Kefalonya konsolosu kullarından tertip ve iktıza eden meûnetlerin [مؤنت] rüyet ve esnayı rahda kendulere suubet çekirtmiyerek kendulere her veçhile taltif ve muamelei lâyika ızhar olunarak Derialiyeye isal eylemeleri için tayin olunan donanmayı humayun hocalarından Mehmed hoca kulları ve maiyetine çavuşumuzdan iki çavuş kulları tayin ve mihmandar nasbeyleyüp tarafı devleti âlilerine berren برسال irsal olunmuştur.

Ve Rusya Amirali marifetile tertip ve intihap ve vesayâyî kâzibe (كاذبه) ile irsal eyledikleri Yakubin taifesinden dahi altı nefer vükelalar bahren بمرأ divanhane çavuşlarından Memiş çavuş ile irsal ve bundan akdem Amirali Mersumun marifetile Yakubin taifesinden gönderdikleri iki nefer cem'an sekiz nefer Amirali taraflı olup onların takrirlerine amel olunmayup tarafımızdan berren mumaileyh hoca kullarile irsal olunan beş nefer asılzade ve bir dahi Kefalonya konsolosu kulları her veçhile Devleti Aliyyenin sadakatgüzar صدافتكذار ve pesendide atvar استندبه اطوار sadık kullarından olup her veçhile gerek takrirleri ve gerek bu tarafın ahvali ve Yakubin taifesinin Rusyalı ile yekdil olup vilâyetin ne gûna ihtilâli beldeye badi oldukları ve Amirali merkumun bizim ile muameleleri ne gûna ve hareketleri ne gûna olup hafiyeten خفية gerek ahali beldeyi ve gerek cezayirlerin ahalileri Rusya ile tebaiyetten müberra olacakları esbabın

istihsaline ne gûna ikdam eyledikleri ve tarafından intihap ve bahren gönderdikleri Yakubin taifesinden Korfoda Nikoli Markori ve Çerikostor ve Nikoli Stayi ve Kefalonyadan Zitori ve Rasmoklare ve biri dahi Derialiyede (درياليه) ve Zanta'dan Zitori Pavli Kılare ve Ayamavradan Angilos Oriyoz ve Zotros Rokos Zicorci ve bir dahi Küçük kefalonyadan Derialiyede olup bu sekiz nefer Yakublinleri ne veçhile Asitaneye (استانه) gönderdikleri ve niçin (Tirepolk) a gidecekleri filcümle berren hoca kulları ile giden asilzadelerin takrirlerinden malûmı alileri buyruldukta velhasıl Amiralı merkumun [Rus Amiralinin] hareketleri ne veçhile olup gerek Korfoda top ve mühimmat ve akçe ve gerek Cezayirlardan aldıkları eşya ve mebalighin ilmühaberi mumaleiyh hoca kullarından sual ve takrirlerinden malumı devletialileri buyruldukta emrû ferman devletlû hazreti menlehülemdir. 29 m 214

[Bu tahrirattaki şahıs isimlerinin okunuşları belki yanlışır eski harflerle doğru okunamıyor].

* * *

Adanın zaptından sonra cümhuriyetin dahili nizamnamesinin tertip ve tatbikına kadar üç ay müddetle Türk ve Rus askerlerinin Korfoda muhafaza hizmetinde kalmaları iki devletçe takarrür etmiş ve üç bin kadar Rus askerinin üç aylık erzakının Osmanlı hükûmeti tarafından temin edileceği taahhüt olunmuştu.

Üç ay müddet bittikten sonra düşman tehlikesi zail olmamasından ve bundan başka cümhuriyetin dahili nizamnamesi henüz esaslı surette tesbit ve tatbik edilmemesinden dolayı Rus askeri bir müddet daha orada kalmış ve taahhüt hilâfına olarak bu müddet zarfındaki iâşe masrafının da Türkiye tarafından verilmesinde ısrar edilmiştir. O sıralarda Fransızlar Napolide tedarikâta başlamış olduklarından bu para meselesinden dolayı Osmanlı hükûmeti Rusya ile buzuşmak istemiyerek mütebaki masrafı da kabul eylemişti.

Muhtelif bahânelerle Rusların Korfoda ikametlerini uzatmak istemeleri pek aşikâr olarak yeni cümhuriyet üzerindeki nüfuzunu arttırmak içindi. Bu maksatla ve Rusların teşvikile Yedi Ada Cümhuriyeti tercemanı Korfoda daimî surette altıyüz kadar Rus askerinin kalmasını rica yollu Osmanlı Hükûmetine bir takrir de vermişti; Ruslar bu teklifi doğrudan doğruya yapmış olsalar, aradaki mukavele ve Muahedeye aykırı düşeceğinden bu arzularını cümhuriyet vasıtasile yaptırmak istemişlerdi; fakat bu müracaat, Yedi Ada cümhuriyeti Osmanlı devletinin himayesinde olduğundan ve

cümhuriyetin sıyanet ve himayesi de ona ait bulunduğundan bahsile tercüman iskât edilmişti.

Sadrızam Kaymakamı [1] bu hususta Çarlığın maksadını izah yollu hükümdara takdim ettiği derkenarlı bir arizada şunu yazıyordu:

(Derisaadette mukim كورفو Korfo tercemanının takdim ettiği taktirde Rusya askerinden altı yüz neferi Cezayiri Seb'ada tevkif olunmak ve masrafları Cümhur tarafından idare kılınmak sureti muharrer olmakla taktir-i mezkûr dahi manzûrî hümayunları buyurulmak için pişgâhı cihandarilerine arz olundu; malûmî hakayık melzûmî şahâneleri buyurulduğu üzere Rusyalı Korfonnn lezzetine alışmış olduğundan oltaraftan bütün bütün alâkasını kesmek suretini istemeyüp biraz askerini Korfoda bırakmak tedbirine teşebbüs etmiş ise dahi bu iddiayı kendileri etse Devleti Aliyye ile akteylediği ahit واه و şartta münâfi olacağına binâen Cümhur tarafından istida ettirmiş ve kendi tecahül suretini tutup yine istigna vadisini boşlamamış olduğu aşikâr ve taktir-i mezkûr mucebince cezayiri mezkûrede biraz Rusya askeri kalmak tecviz² olunsa oltarafta tohmu fesat bırakılmış olacağı varestei kaydü iş'ar olmakla Reis efendi kulları vesatetile Cümhûru mezkûr tercemanına cevap verdirilüp Cezayiri Seb'ai Müctemia Cümhuru, Devleti Aliyyenin tâbi ve cizye güzârı olmakla her halde himayet ve sıyaneti saltanatı seniyyenin uhdei raiyet perverisine mütehattemdir ve henüz nizamı dahiliye bir karar verilemediğinden bundan böyle nizamı mezkûrun rapt ve tevsikından sonra iktızası miktar asker ikamesile cezayiri mezkûrenin temin ve takvîyetine tarafı Devleti Aliyyeden ihtimam olunur yollu makalât serdolonmuş olduğuna nazaran Rusyalu tarafından cezairi merkumeye asker bırakılmak maddesi şimdilik meskûtün anı مکتوب عنه kalmış idüğü malûmî hümayunları buyrulduktan emrû ferman hazreti menlehülemdir [2].

Osmanlı hükûmeti, Rusların bu açık ve ittifaka yaraşmıyacak vaziyetine karşı müteessir olup Adalarda oynadıkları roller de buna inzımam eylediğinden ve bu sırada Bonapart ta Türklerle ittifak etmek istediğinden Türkiye de bu cihete meyletmek arzusu uyanmış ise de diğer müttefiki olan İngilizleri gücendirmemek

[1] Sadrızam Yusuf Ziya Paşa Mısır seferinde idi.

[2] Arşiv sandık 42, hattı hümayun numara 5.

için Ruslara müdaraya mecbur olmakta idi; nitekim bunun neticesi olarak Osmanlı hükûmeti Rusların Muahede hilâfına Osmanlılara haber vermeden Fransızlarla uyuşmak istemelerini bilmemezliğe gelerek dostluğa sadık kalmış ve hattâ (H. 1220, M. 1805) senesinde Çarlıkla dokuz senelik bir tedafüi تدافی ittifakname bile kaleme almıştı. Buna rağmen Ruslar, Fransızlar ile muharebe ederlerken Dalmaçya tarikle ve Osmanlılarla birlikte Fransız kuvvetlerinin Lehistana doğru ilerliyeceklerinden korktuğu bahanesile ansızın Osmanlı hudutlarını tecavüz eylemişti.

1222 deki Tilsit mülâkatı ve bunun neticesindeki musalâhanın gizli maddeleri mucubince Yedi Ada Cümhuriyetindeki Rus askerleri çekilirlerken burayı Fransızlara terkeylemişlerdi. Bundan başka asırlarca Türkiyeye bağlı olan Dobrovnik Cümhuriyeti de bu sırada Fransa tarafından ilhak olduğundan bu suretle Türkiye devletine ait iki Cümhuriyet tarihe karışmış ve bu esnada zâfı ضاف derececi kemalde olan Osmanlı hükûmeti de buna karşı bir şey yapamamıştır.

1918

او بیچاره ما را از کربس سه هفته جمهوری دولت علیه به بقیه ای که از آن روز اولی تا روز سالت و وجود
 تمام وقایع ابدی که از این صوابت داخله و خارجیه از بهر دوبره و نیک بختی این دولت تمنع اول کدگری حقوق و انسانیات
 نظیر اولی و ممالک محروسه خافیه و تجارت و باخوردات این جمهور مذکور و عاید با لذت فوئیساری و عاید
 فوئیسوس و کلبلیت زیاد شده اولی نفس و الی بجز دوبره و نیک بختی هاری و از آن قواعد موافق شده و بی
 عیب اهل اولی و قوره و نیک بختی سفایر و تجاری مرابط او اهل فوئیساری و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 سفایر و تجاری و کربان او با فوئیساری و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 ماده جمهور مذکور جانب سلطنت سینه به نیک بختی اشعار او دولت علیه نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 قبول انعامت سلبه بروجه منقطع اوج سنه ده بکره نیک بختی این غرض جزیه راسته منع اولی و نیک بختی اولی
 دوبره و نیک بختی و کربسی تسلیم اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 تسلیم اولی و مبلغ و فوئیساری و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 ممالک محروسه خافیه و جزیه و نکالیف سازه نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 جنبه ممالک محروسه و نشر و ارسال اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 هر چه جمهور مذکور تسلیم اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 با بیچاره و کربس و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 کافی عکسری اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 روسیه و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 و کربس و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 اولین شمار اینها او را از نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 جزایر مرقومه نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 مخصوص اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 برویه شریف اهل اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 سلفا از کربس برکت کام اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 ما مقصد نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 کالاول مرغی طوبی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 او افاضه اکیذا و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 ایلر و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 یکی حاجت سن اشکره و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی
 کیده جنگ جنگ سفینه لری و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی و نیک بختی اولی

و نیز کون منقبات پرورده در غله و دوحه و بوزن تو و بوزن ک نوا و در مضایق ارنا و در لغت قریب و انضاله اولغه کمال مرزومه
 محروسه خاتا تیکله خنر و افغانی اندر بلوب فیما بعد دولت عبد نیک بفرشته اوله فالیک کمالک مرزومه ناک صبا هالیسی بوختا
 نصرا فی المذهب اولغدی که حسیه سکان و اشالیسی کزینک نصارا در هنده اولده اولغون و بغدان مکنکدیزه مرتک اجزای اولم
 و کونک احقاق حق امر بر نه دار جاری اولون اضا ارتقا ایسه ذکر لوح در کلکرت کتبی هفتدیزه رقی عینده هاری اولم
 بر صورت و عاوق حقیق و امور مسلم و عهد ارتق و مکتب مازده لرینک چه اجماع قاعده بلور لی شکل ایسه بوزن بوزیم
 رقی اولوجه اوزره جاری اولوب تغییر قبول ایتمه وافذوق و فیزان مکنکدیزه اوینقی شکل اولغدی و کمال ارضیقین اولم
 تملک و نونطری منوع اوله فالیک کمال مرزومه مکتب نامه چه مالک سلطنت سنه و ک اولغدی سنه ناز و کال ارضیقین اولم
 ضابطری اهل سلورده ایسی جا نزل اولم ایچی جزیر سینه کجتمه جمهوری رعایا سنک رقی اولغدی املاتی اولغدی حسیله
 ما مور فزیمه ضابطک کرک رتبه و کرک هنا بط مرزوم ایجا بره کجی ضابطک صوری و کرک کل افاضی
 جمهوری بوزن افضله رایله سمدین جانب رقی عینک و کجی ایسه بوزن بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 اراضیه سکان رعایا ناک امور انزلی ای اولون مور بله ایجا اولم کجی ایسه بوزن بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 طرف دولت عینک و عهد و تعهد اولغدی کلب الزینک تجوی و کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 تجوی مانعت ایتمه بوزیم و کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 بنیه کریمه رعایا بروری مفضل و با حصر کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 تالیف و انشاء اولغدی با نزه در کار اولغدی همت ساهان اولغدی بجه برجه و پرورده و کجی ایسه فزیمه بوزیم
 توابع و مضایق خاندن سکان رعایا در با کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 و بر کونک زیاده فتنه تحصیل اولغدی اوزره طرف دولت عینک و کجی ایسه فزیمه بوزیم
 فرانسولونک بریکوشنده ایضای حاله و حمله سمدین و اولغدی فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 نظر اشیم معاهده ناک اضطرار کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 جانب ستم کمال بلوک کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 و دولت عینک حسن حالی شفق صادقی اولون ایجا فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 مشارالیه تعهد ایتمه و نیز کونک منقبات کرک جزیر مرزومه و کرک قره وه کالان اراضی مذکورده ناک صورت مکتب کجی ایسه
 و از بار باره بسط و تکرار افغان ایچی و کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 کرک دولت سفقین طرفیزه و کرک مصافحه مرزومه به دعوت اولغدی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 رقی ایتمه بلک ایچره ایجا فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 ان عظامه حضرت ایچی و کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 اولور ایسه ناک اقل سمدین استاز سعادتیه صا اولغدی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 و کونک شخصی موی ایله چه بالذکره و بالذکره ایچی و کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 نصرت و کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 خنر و مضایق کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم
 حررتی البعم المذامن من شهردی نصرت ایچی و کجی ایسه فزیمه بوزیم رقی اولغدی ایسه فزیمه بوزیم

شوکلو
کراشلو
مهابیلو
قرنلو
وقی نعمتم
اقدم

بارتسام

بوزن اقدم زای ساهی شاهانه لری شعلان اولدیجی وچوله قورقما جهاز برسانره تجار سفینه لری برافزارنیک و نرنیک و قنده اولدیجی
 شلو صهارتوقی ایسی استازده اولون وکیلره افاده براندلر هی ایضا علری وکرک دولت عهد تابع اولدیقنیه علامت اولدیجی
 اوزده بر نشان دوقی علاوه ایله رسمی نظم و تقدیم ایره جکتری بیان اولدیجی سده سنیه ملکیه لرینه انما اولمش اولدیجی بعده تعلیم
 ایترکی رسمه بری الهه نیک جمهوریت وچوله اجتماعنه علامت اولدیجی اوزده بری ستون نشانی اولدیقنیه اشو ستون نشانی فرانسوز
 براخنه مشابه اولدیجی ایچون صورت دیگره افزائی کوزله تیه اولمش ایسه دوقی فرانسوز نشانی جمهوریت علامتی اولدیجی اوزده دست
 یانکز بر ستون کوشریش و اشو بری ستون اکامیس اولیوب حریر رسمنده اولدیجی بری الهه به اشارت اولمش اولدیقنیه فرانسوز نشانی
 مشابه اولدیجی باینله ذکر اوظان وکیلر سنسور لری اولدیجی وچوله دریا زکی و ساسانی اولدیجی اوزده ایچون نوع رسم تقدیم ایروب رسمی فریزی
 اولدیجی لازم کلسه دولت علیه سفاهی برافزارنیه مشابه اولدیقنیه قطع نظر فی اصل و نرنیک بر ایچون رسمی فریزی اولدیجی کله کوشه
 کچون و نرنیک سوهلی سفینه لر نیک ایسم بر ایچون تریل ایتماشی اولدیجی قریله صکره فرق اولدیجی مبه هنجی بر بیکی اولدیقنیه عبیری دریا رکنده اولون
 رسام دوقی نیل رکنه یقین ایسی قریله مناسب اولدیقنیه حسن رابطه بر افزائی ذکر اوظان وکیلره افاده و لازم اولدنده ایچون رسمی فریزی
 و اطراف فریزی اولدیجی رسم اندر بلبلون قری عیدانمه ارسال بوریلون صهارتوقی نشانی باندیاره صورتی مارال بیان وکیلره لری اولدنده قری
 رسم مذکورده الهه لر نیک ایچون نشانی اولدیجی بیان ایترکی مسیله بری الهه به اشارت اولدیجی بری کوشانی علاوه اولدیجی اوزده قری
 رسم اندر نشانی ایسه دوقی بودوقور برافزارنیک مرتبه ساده اولدیجی قواعد مرغیبه و دنا ایچون بودوقوله بری کوی ایسی تصور صورتی کسب ایره میخی اینا
 اده کوزلرنیک تقدیم ایترکی رسم لرون مافی رسام اطراف فریزی و دولت علیه نیشیلری علامتی اولدیجی اوزده بر حقه تاریخ وضعی و نرنیک
 مفصله وچوله رسمه کوشریش دیگر نشان اده قبول ایره جکتری اشعار ایرلن بودوقوله انتخابی رها اینله ره هان سنی الجوانب شاهان لر نیک
 ارسال بوریلون سالف انور رسم ایله مرسوم لرن تقدیم ایترکی قریله دریا زکی و مافی زینتی رملر و فرانسوز دست نشانی معرفت خاکهای حسروا زکی
 قریله اشو رملرون ذکر اوظان مافی رسام انتخابی ذکر اوظان وکیلر بر وجه انزام نیازانجکده اولدیجی مسیله اطراف فریزی اولدیجی و دیگره تاریخ
 اولون ایچون دون سنه ساهی بازلق اوزده انتخابی موافق زای دون جهان لر لری ایسه بودوقوله براف کوشادی و لرن علیه زجه روسیه و قری
 بینه عقدا اوظان معاهده نیک مقرر قیامه می و دون صکره قرار یافته اولدیقنیه رسمی صورت انتخاب و تقدیمی سمدلک مرسوم لره ایقام اولدیجی
 لازم کله می کاط علم عاشقمرل شهر یاری لری بورلورده امر و قرآن شوکتلو

Yedi Ada Cumhuriyetine ait gemilerin bandırası hakkında bir arz tezkeresi ve Selim III. ün el yazısıyla iradesi (sureti yazılmıştır.)

این امر را در روز بیستم ماه ذی قعدة سال ۱۲۰۸
 در محلی که در این تاریخ در این شهر
 در حضور جمیع اعیان و مشایخ این شهر
 در حضور جمیع اعیان و مشایخ این شهر
 در حضور جمیع اعیان و مشایخ این شهر

بگویند تواریخ این روسیه فریاری الله روسیه اینجسته دولتی طرفین کلا کلا خدایک مغربیه کوره قورقه تصدیق نامه سی دخی
 بگویند دره واصل اوله جیفی مجرم و عبوره اعطای یور لاجق براق بالاسه تاریخ عهده بیونیک اخبارت اولمسی صوابدیزی عالی
 بیورلدیفی بوزن اقوج ایلی طرفین دولتی جاننه تحری اولمش اولغله روسیه امپاطوری اشودقیقه بی بغایت تحسین
 ایوب هتی براق مذکور بالاسده قزوی زنگلو برقطعه صنم اولنسه وتاریخ مذکور ایچنه یازلسه دخی مناسب کجه
 اوله جیفی تحریات مذکوره دو محور دمرقوم ایروکئی روسیه باش ترجمانی فرظون ایچمسی طرفین مأموراً افاده ایرد

Rus Çarının Yedi Ada Bandırası hakkında müteleası ve Selim III. ün el yazısıyle iradesi.

١٣٣٦

جزایر سبعة مجتعه جمہوری ایلچیلری قولدیگن تقریر ترجمہ سید

سایه لوت علیہ، محمی و مستظیل اولاد جزایر سبعة مجتعه جمہورینک حسن نظام و انتظامی و زانظہ المہ سندہ
سرزده ظهور اولاد حالات ناموضیہ نیک و فعی داخلی صورت حکومتک بران اقم اجرائیہ متفق اولمعدنک نامتی
مذکور قولدی رکان قرنا بخر روانہ یہ زہسودہ ایلچیلری کی اشارہ اللہ الا حسن توجهہ و نظریہ برکاتہ
خصوص فریونک وخی اسبیلہ تمثیلی لاجل الاستحصال و در حال ولایتی طرفہ عودت مقتضای مصلحت
اولویہ آبخی آستانہ سعادتک اقامت ایتک اوزده جمہور قولدی طرفین لازم کلان قونلوس تعیین و اسال
اولنجہ قدر امور و مصلحتین رویت ایچون ایلچیلک دتہ سند اولون سالف الذکر قولدیزن برینک بو طرز
توقیفی لازمه حالدن اولمغله بولدیغی ایلچیلک ذمہ سبلہ انظون طوعان لغفولکلو نام قورفہ قولدی
شمدینک توقیف اولمغله اقتضا ایلدی قرین علم حظری بیورلوی دجایلیہ تقریرہ مجاست اولدی

Yedi Ada Cümhuriyetinin mührü ile Osmanlı Hükümeti nezdinde bir konsolos bırakmak istemeleri hakkında takrir.

دع اولون مالف ادر سویردن
طون طوماز لفقو کلو نام قورده لو قولدی
لی ده ایله تقریره مجاسه اولدی

Yedi Ada Cümhuriyetinin mührü

İLK KIRIM HANLARININ MEKTUPLARI

Fevzi Kurtoğlu

Deniz Lisesi öğretmenlerinden

Cenđizin büyük oğlu Coci oğullarının ve torunlarının kumandası altına giren muhtelif Türk kavimlerinin teşkil ettiği Altunordu Devleti XIII — XVI. asırlarda Hazar - Azak - Karadeniz kenarlarından Baltık ve şimal buz denizine kadar ucu bucağı bulunmaz ovalarda - Evliya Çelebinin dediği gibi heyhat - sahralarında hüküm sürüyorlardı. Macarlar, Lehler, Ruslar ve sair komşu devletlerin hiç biri Altunordu ile boy ölçüşmeğe cesaret edemezlerdi Bu muazzam Türk hükümeti Toktamış ile Timurlenk arasındaki müthiş mücadeleden sonra vukua gelen dahili muharebelere sahne oldu ve bu kardeş harplerinin neticesinde yere düşen bir billür tabak gibi parçalandı. Altunordunun mirasına Cocinin torunları değil, onların bir buyuruğu olan Moskova Grandukaları kondu ve ortaya koca Moskof İmparatorluğu çıktı.

Altunordunun Ejder Han, Kazan, Kasımof, Kırım Hanlığları gibi parçalarından yalnız sonuncusu Osmanlı İmparatorlarının himayesine dayanarak 1783 e kadar yaşayabildi, diğerleri 15 nci ve 16 ıncı asırlarda Moskofların eline geçti. Altunordunun son zamanı ile Kırım Hanlarının Osmanlı himayesine girdiği ilk zamanları tarihi çok karanlıktır. Ne Osmanlı vak'anüvisleri ne hususî tarih yazanları ne de Kırım müellifleri bu devri aydınlatmazlar. Kırimlı Hamdi Kiray, İstanbul Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezini hazırlarken Rus membalarından istifade ederek bu mevzu hakkında azçok bir şeyler söylemişti. Bundan sonra Bayan Bedriye Sabit te aynı mevzuu işliyerek (Kırımın Osmanlı İmparatorluğuna eklenmesi meselesi) adile 32 Sahifelik kıymetli bir eser neşretti. Bay Akdes Nimet Kurat ise Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesinde mahfuz bulunan Altunordu hükümdarı Uluğ Mehmet Hanın Osmanlı hükümdarı Murat II ye gönderdiği 1427/831 H. tarihli yarlık hakkında verdiği bir konferansta Altunordu ile Osmanlı hükümeti arasındaki münasebetlerin çok eskiden başladığını ve Yıldırım

Beyazıt ile Toktamış arasında olduğu gibi Murat II ile Uluğ Mehmed arasında da siyasi, iktisadi münasebetler bulunduğunu ortaya koydu. Ben bu yazıda Topkapı Sarayı Müzesi hütüphanesindeki muhtelif mevzulara ve muhtelif devirlere ait, tarihimizin karanlık kalan noktalarına ışık serpecek kabiliyette bulunan binlerce resmî vesikalardan müze direktörü Sayın Bay Tahsin Özün, üzerinde tetkikatta bulunmaklığına müsaade ettikleri yedi kıt'a mektubu yukarıda kaydettiğim neşriyata ilâve edeceğim. Bu mektuplardan bir tanesi Menli Girayın Hanlığa geçmesinde çok büyük bir rol oynayan Kırım Beylerinden Emenek Bey, bir tanesi Menlikirayın kardeşi (Nuru Devlet)in imzalarını taşımaktadır. Beş tanesi de bizzat Menlikirayın imzasını taşır. Bütün bu mektupların Fatih Mehmet II ye gönderilmiş olduğunu söylemek Kırım - Osmanlı hükümetleri arasındaki münasebetler noktasından ne kadar ehemmiyeti haiz olduğunu göstermeğe kifayet eder. Şimdi, tarih sırasile en eskisinden başlayarak birer birer mektupları inceliyelim:

1 — Eminek Beyin Fatih mektubu: Mehmed II, Kırım yarım adasının zaptından sonra, Tuna ayaklarında bulunan Kilya limanına kaçan Ceneviz firarilerinin kabulünden ve sair sebeplerden dolayı Karabuğdan Beyi Etyene karşı 1476 da harp açmıştı. Lehistan kıralı Kazimir, Buğdan Beyi Etyeni himaye etmek için İstanbula elçi yolladıysa da faidesi olmadı. Mehmed II, 1476 ilkbaharında bir ordu ile İstanbuldan hareketle Tuna nehrini geçip (Rozboyne) vadisinde 26 Temmuz 1476 da çetin bir muharebeden sonra Buğdanlıları mağlûp ederek Akkırman ile Kilyayı zaptetti[1]. Buğdan seferi esnasında Eflâklıların Osmanlı ordusu ile birlikte hareket ettiklerini biliyoruz, fakat bu sefer esnasında en ziyade yardım etmesi lâzım gelen Kırım ordusu hakkında Osmanlı müverrihleri bir şey söylemezler. İşte mektuplardan bir numaralı olanı, Kırım ordusunun Mehmed II tarafından çağırıldığı halde niçin gelemediğini izah etmektedir. Kırım Beylerinin en ileri geleni olan Eminek Bey tarafından Mehmet II ye gönderilen bu mektupta, Buğdan seferine iştirak etmeleri hakkındaki davetin kendilerine değdiğini, her ne kadar kendilerinin düşmanları var ise de yine bu hizmeti kabul ederek yola çıkıp bir nice kâfir kalelerini aldıkları esnada, “yağı (düşman) geldi, evlerinizi garet etti,” diye gelen haber üzerine ganimetlerini bırakıp ilđarla çekildik ise de kâfir ardımızdan gelib bizimle büyük muharebe etti. Çok kişimiz zayı oldu, iki kardeşim şehit oldu, atlarımız ve silâh-

[1] Hammer'in Osmanlı tarihi Ata Bey tercemesi Cild-III Sayfa 152.

larımız zayı oldu, özümüz bir atla geldik, arkamızdan yağımız (taht Leşkeri) ile gelip evlerimizi aldı, biz semiz atlarımız olmadığı için Kırım şehrinde kaldık, düşman muhasara ettise de kaleye bir şey yapamadı,, diyor. Bundan sonra karabuğdan seferindeki zaferden dolayı Mehmed II yi tebrik ediyor, daha sonra Yegân Beyin geldiğini, fakat arada düşman olduğu için onun yanına uzanamadıklarını ve hazır olan askerin azlığından dolayı bir şey yapamadıkları için mahcup olduklarını söylüyor. 881 hicri yılı cemaziyel âhırasının son günü yazılan bu mektubun altında Eminek Beyin imzası görülmektedir. Bu tarih 19. Birinci teşrin 1476 ya tesadüf eder. Eminek Bey bu mektubunda önce kâfir kalelerine hücumundan bahsediyor ki bundan maksat şüphesiz buğdanlılardır sonra Kırımı hücum eden yağıdan bahsederken taht leşkerile geldiklerini ve Kırım şehrini muhasara ettiklerini söylüyor. Şüphesiz buradaki taht leşkerinden maksat Altınordu Hükümdarı Seyyit Ahmet Hanın ordusudur. Seyyit Ahmet Hanın 1476 da Kırım üzerine hücum ederek Menli Girayı mağlûp ettiğini ve bu muharebede Menli Girayın yaralanarak Kalgay Mehmet Giray ile birlikte Kirk Er kalesine sığındıklarını ve Seyyit Ahmet Hanın Salkat yani eski Kırım şehrini muhasara ettiğini ve hile ile şehri teslim alarak yağma ve tahripten sonra çekilip gittiğini Bayan Bedriye Sabitin eseri kaydetmektedir. [1]

Acaba mektubun sonunda bahsedilen Yegân Bey kimdir? Kırımhlının imdadına gönderildiği anlaşılan Yegân Bey Keşanda metfun ve Mehmet II zamanında yaşamış olan Yegân Reis midir? Eğer öyle ise Kefeye gönderilen filonun Yegân reis veya Yegân Bey kumandasında olduğu anlaşılır. Düşünülecek diğer bir nokta da bu malûmatın Kırım Hanı Menli Giray tarafından Mehmet II ye bildirilmesi lâzım iken Eminek Bey tarafından yazılmış olmasıdır. Fakat gerek Menli Girayın ve gerekse Kalgay Mehmedin bu esnada diğer bir kalede mahsur olduğu düşünülürse bu mesele de halledilir. Daha fazla incelemek isteyenler için mektubu aynen yazıyorum ve iyi okunamıyan veya yanlış okunan yerleri olur diye makalenin sonuna mektubun fotoğrafını da ilâve ediyorum.

Topkapı Sarayı kütüphanesinde 14/7366 numarayı taşıyan bu mektup 43 × 18 santimetre ebadında bir kâğıt üzerine yazılmış olup baş tarafından kahve renkli bir meşine yapıştırılmıştır ki

[1] Kırımın Osmanlı imparatorluğuna eklenmesi meselesi. Bedriye Sabit 1934 İstanbul tabı sahife 21. Bu kısmın mehazı Hamdi Girayın Edebiyat fakültesi mezuniyet tezi sahife 96 - 98 dir.

Uluğ Mehmet Hanın yarlığında olduğu gibi sarılıp büküldüğü zaman bu meşin güzel bir kap teşkil etmektedir. Mektubun başında üç satır halinde Hüvelgani - ve hüvessultan ibnissultan - essultan Mehmet Han unvanı yazılmıştır. Bundan sonra mektup 32 satır tutar. Sonunda (Abdülhakir tahiyet Eminek) imzası gelir. Mektubun arkasında iki satır halinde padişah hazretlerine, devletine baş koyup öperiz, diye yazılıdır.

Hüvelgani

ve hüvessultan ibnissultan essultan Mehmet Han

Elhamdülillâhillezi iza şerreffe mülûkûl islâm caale sultanehu eşrefüs sultanülâzam elmalikül eşrefüsseyyidi lieclil'âlem el'adilül mücabit el'murabıt el'menagır el'muzaffer elmensur seyfüddünya veddin sultanül islâm velmüslimin yahyel'adlü fil'âlemin munsıful mazlumin minezzalimin kami'ulhavariç velmütemerridin ve irsül milkü meliki mülûkûl Arap vel Acem vel Türk fatihül aktar fatihül memalik vel akalim vel ahsar seddül tugat velbugat velküffar İskenderüzzaman sakini alâ tahtı süleyman naşirül adlü vel ihsan zillüllahu fi ardihi el kayim bisünnetihi ve farzihi halledallahu tealâ mülkehu ve sultanehu ve nasara cüyüşehu ve aavanehu ilâ çenabül'âli ve sultanülvali maruz oldur ki şerif hazretinizden biz miskin hadimlerinize kelami şerif geldi ki Hundıgar Hazretleri Kara Buğdan aleyhüllâne üzerine gazaya kasteyledi sizlere dahi ilâm oldur ki cemii leşkerinizle Hundigara muvafakat edüp dini islâm ga muavenet edüp ol taraftan yürüsanız deyu bize haber değdi ise özümüzün yağımız dahi varalgâç sizin hizmetinizi kabul edüp istidadı harp ve alatu darp ile Rekbana barduk bir nice kâfir kalalarını ihrak ettük ganimeti kesir aldık bihesap badehu rücu kılınınca haberi mühmel geldi ki yağı geldi ivlerinizi garet idi deyu derhal ılgar ganimetlerimizi salup rücu itmege kast ittük ise kâfir ardımızdan gelüp bizim ile muharebei kesir kıldı hayli kişimiz zayi oldu iki karındaşım şehit oldu istidadlarımız atlarımız zayi oldu özümüz bir at ile geldük badehu bizim akabimizce yağımız taht leşkeri ile gelüp illerimizi aldı biz Kırım şehrinde idük semüz atlarımız yok idi ki çıkıp muharebe kıluy idük Kırım şehrinde dahi gelüp muharebe kılmak diladı amma kaleye kâr idebilmedi bu mühmel haberlere olup sizin mübarek cemaletiniz ile müşerref olabilmedük elhamdülillah işittük ki kara buğdan aleyhullanenin üzerine mansur muzaffer

olmuşsuz kema kalellahu taalâ nasrun minellah ve fethun karip ve beşşirülmüminin ayetinin beşareti birla hazreti resulün aley-hissalat ve sellem mukaddes mutahbar ruhunun istimdadı ile hezimet kılmışsız deyu semimize deydi ise gönlümüze gayet feruh ve sürur hâsil oldu ve badehu Yegân Bey geldi ise rast Yegân Beyi uzanabilmedük ki arada yağı var idi na gâh yolda yağı kâ ocaragı dahi zayi bulgay sizin bize hatrınız bize kalgay deyu sizden hicap ittük bizim hazır leşkeri az m yok idi deyu hazreti aliyenize rik'a irsal kılındı tahriren fi evahiri şehriül mübarek cemaziyel ahır sene ehadi ve semaninin ve semanmie

Aptühu tahiyet elfakir Eminek

2 – Menligirayın Fatihe mektubu: Topkapu sarayı kütüphanesinde 14/12001 numarayı taşıyan bu mektup 14×34 santimetre ebadında olup bundan evvelkinde izah edildiği üzere bir meşin kapa mevzudur. Bu mektubun üstünde 3 satır halinde Allah-hu - Padişahı azam - Hallide mülkehu yazılıdır bundan sonra iki satır halinde bicenabı sultan selâtin basitülemnü velaman naşirüladli velihsan kahirül küfrü veludvan elmahsus binayeti milkilmennan - Edemallahü devletehu ilayevmül mizan ediyetül müstecabe vel esniyetül müstetabe) denilmektedir. Bundan sonra esas mektup gelir ki 15 satır tutar. Serlevhasından padişaha gönderildiği sarahatla anlaşılmakta ise de bundan evvelki mektupta olduğu gibi ne Mehmet II ye gönderildiği ve ne de hangi tarihte yazıldığı işaret edilmemiştir. Yalnız: «Kıral kâfirden elçi adam geldi kemineniz dahi şöyle cevap birle gönderdik sen Karabuğdan birle bir olursan senden özge düşmanımız yoktur ve eger Karabuğdan birle olmazsan padişahımız ile barışsanız biz dahi hoş dostuz diye iki ay vade ile bir adamımızı koşup gönderdik ne vakit olcantipten haber bilirsek devlet kapısına göndeririz » diyor. Mehmet II nin Karabuğdan seferi dolayısıyla evvelki mektubu izah ederken verdiğimiz tafsilât hatırlanacak olursa burada bahsedilen Kral Kâfirden maksat, Lehistan kralı Kazimirin olması lâzımgelir bunu böyle kabul edecek olursak bu mektubun 29 cemaziyelâhır 881 tarihli Eminek Beyin mektubundan daha evvel yazılmış olması lâzımgelir. Bundan başka taht elinden gelen haberden dolayı mükedder olduğunu ve gönderilen elçinin henüz taht elinde bulunduğunu, haber gelir gelmez hemen devlet kapısına bildireceğini söylüyor buradaki taht elinden maksat, şüphesiz Altın-

ordunun merkezi olan Saray Őehri olacaktır. O zaman altınordu hűkűmdarı bulunan Seyyit Ahmet Hana bu elĉiyi kim gűnderdi ?. Mehmet II mi yoksa Menli Giray mı? Bu mektubun sonunda Kefe kadısı Hűssam'dan (yerli miskin halkının) yani ahalisinin memnun oldukları cihetle yine Kefe kadılıđında alakonulmesi rica ediliyor. Mektubu aynen yazıyorum: İyi okunamıyan veya yanlış okunan yerleri gűrűlmek űzerc mektubun fotođrafisini de ilâve ediyorum. Fotođrafide gűrűleceđi űzere imza yerinde bir damga vardır ki mavi istampa ile vurulmuŐ olan bu damga hemen Uluđ Mehmet Hanın damgasına benzer onun gibi dűrt kűŐe olup $5,7 \times 5,7$ santimetre eb'adındadır. Uluđ Mehmet Hanın damgası bundan űĉ milimetre daha bűyűktűr. Tam ortasında Kırım Hanlarının meskűkâtında dahi gűrűlmekte olan tarak damga vardır. Bunun etrafında Menli Giray Han yazılıdır. Bunun haricinde ise bismillah -ir- rahman -ir-rahim Lailâhe illâlah Muhammedűn resullullah Allah sűzleri okunur.

**Allah hű
PadiŐahı űzam
Hallede műlkehu**

Bicenabı sultanı salatini cihan bâsitűl emnű vel - aman naŐirűl adlű vel ihsan kahirűl kűfrű vel udvan elmahsusı biinayetil melikil mennan edamallahu devletehu ila yevmel mizan nurul ed'iyetűl műstecabe vel esniyetűl műstetabe maruzu benđegi oldur ki kemineniz halinden istifsar olursanız allah inayet birle Sultanım devletinde sađ selâmet kullukta hazır durup mus ve hem taht tarafından haber Őoldur ki halleri katı műkedder olunmuŐtur elĉi dahi varup idi henuz taht ilindedir ni vakit muayyen haber bilisâk devlet kapusına bildűrűrűz kiral kâfirden dahi keminenize elĉi adam geldi kimineniz dahi Őűyle cevap birla gűnderdűk ki Devletlű Sultanım sađ olsun sen Kara Buđdan ile bir olursan senden űzke dűŐmanımız yoktur ve eđer Kara Buđdan birla bir olmay padiŐahımız ile barıŐırsanız biz dahi hoŐ dostumuz deyu iki ay vade verűp bir adamımız koŐup gűnderdűk ni vakit ol canipten dahi haber bilisak devlet kapusına gűnderűrműz ve dahi Devletlű Sultanımın adlűdadına lâyük kimesneleri devlet kapusına bildűrmek keminenize vaciptir űyle olsa keminenize in'am olunan kullarınız ve dahi Kefenin műslűmanları gâvurları mecmuları Hűssam kadı duacınızdan hoŐnutturlar ve dahi yađlıklar olundu taun oldu ni

kadar taksirlik vakitlerde yerli miskinın muratları hâsıl olup Sultanıma çok savaplar alınup gıca gündüz Devletlû Sultanıma dua ve senalar iderler şimdi parça duacı yerli miskin halkının temennası oldurki Hüssam kadını yine Kefe kadılığına mukarrer oluna yerli miskinın muradı alınup Sultanıma azim sevap ola baki ferman Sultanımındır devleti ebedi ve saadeti sermedi daim ve kaim bad; innehu raufun bil'ibat

*Abdüküm Menligiray elhakir
Altında damga vardır.*

3 — Nurudevlet'in Fatih'e mektubu : Topkapı sarayı kütüphanesinde 14/6721 numarayı taşıyan bu mektubun baş tarafı çok haraptır. Serlevhası bulunmadığı gibi üstteki birinci satırda ancak iki kelime, ikinci satırda beş kelime okunabilmektedir. Esasen 11 satırlıktır. mektubun sonunda evaili sefer 882 tarihi ile Nurudevlet'in imzası görülür. Bu tarih 15 Mayıs 1477 ye tesadüf eder.

Nurudevlet bu mektubunda Kasım bey vasıtasile gönderilen mektubun (veya haberin) vardığını ve sağ ve selâmetliğini işitüp Tanrı Taalâya çok şükürler kılduk. Biz kulunuzu daim sadaka ve in'amı birle yad kılıyorsunuz. Allahu Taalâ daim fırsat ve nusret ve şevketinizi ziyade kılsın. Padişahım biz kulunuz gibi nice devlet eşğinde kulluk umurunu beline bağlayup dururlar. Biz hud sizin has dikmeniniz. Padişahımdan dileğim oldur ki dostumuz. veya düşmanımız bep sizin sem'inize kâfi söz etseler işitmeyesiniz. Sizin lûtuft ve kereminizi biliriz; daim ona istinat ediyoruz. Devlet eşğine dua kılar ve tahiyetnameler irsal kılındı, demektedir.

Bundan evvel 1 ve 2 numalar ile işaret ettiğimiz mektuplarda görüldüğü üzere Seyyit Ahmet Hanın Kırım hücum ile Menligirayı kaçırdıktan sonra acaba Nurudevlet tekrar Kırım hanlığını ele mi geçirdi? Her ne kadar bu mektubun imzasında kırım hanı olduğunu gösteren bir sarahat yoksa da mektubun yazılış tarzı onun Kırım tahtını ele geçirdiğini ve Mehmet II ye karşı itaat ve inkiyadını arzetmekte olduğunu gösteriyor. Mektubu okuyabildiğim kadar yazdıktan sonra fotoğrafını yazının sonuna ilâve ediyorum[1]

[1] « Kırımın Osmanlı İmparatorluğuna eklenmesi meselesi » adlı eserde Nurudevlet'in kardeşi Menekligirayın bir defa 1466; diğeri 1474 te olmak üzere iki defa hükümeti eline aldığı ve 1476 da Seyyit Ahmet Hanın Menekligirayı mağlûp ve firara mecbur etmesi üzerine Cani beyi vali yaptığı kaydedilmektedir. Menligirayın Seyyit Ahmet Hana karşı mağlûp olması ve tekrar kükümeti ele geçirmesi hâdiselerinin 1476 da olduğu zikredilmektedir. Halbuki Nurudevlet'in bu mektubu ile bundan sonra 4 numara ile bahsedeceğimiz Menligirayın mektubu, arada takriben iki yıllık bir fasıla olduğunu göstermektedir.

..... ba in-am sa ramıza
 ekabir Kasım bey..... kulunuz ga tikûrdi biz kulunuz dak sizinin
 isan sağ ve selâmetliğinizi işitip tanrı taalâ ga küp şükürler kıl-
 duk biz kulunuz nı daim sadaka ve in'am birle yad kılırsız allahu
 taalâ daim fırsat ve nusrat ve şevketinizni ziyade kılğay amin
 ya rabbel alemin Padişahım biz kulunuz bigin nice lar devlet
 işiginde kulluk murunu bilingâh baglap dururlar biz hud sizinin
 hassa tikmeniniz dururuz Padişahım din tilekim oldur kim dostu-
 muz dır düşmanımız küp sizinin lûtufl sem'ininize kâfi söz itsün
 bulsalar işitma sanınız sizinin lûtufl ve kereminize bilürsüz dayim
 onungânımız ol irdi imdi kişin devlet işigine dua kılar tahiyetna-
 meler irsal kılındı. tahriren fi evaili sefer sene isna ve semanin
 ve semanime

Abdühu

Tahiyet Nuru Devlet

4 - Benli Giray'ın Fatih'e mektubu: Topkapı sarayı Kütüp-
 hanesinde 14/6679 numarayı taşıyan bu mektup; Hu padişahı muaz-
 zam eazzallahu ansarahu başlığından sonra 7 satır yazıyı ihtiva
 eder. Altında bendenüz Benli Giray imzası görülür. Gerek Kırım
 meskûkâtında gerekse eski tarihi eserlerde, daima Menli Giray diye
 yazılan bu ismin İstanbul şivesile (Benligiray) şeklinde yazılmış
 olması çok ziyade dikkate değer. İstanbul şivesindeki B nin Kırım
 şivesinde M ye nasıl inkılâp ettiği burada çok açık olarak
 görülür.

Benli Giray, padişaha devamı hayat devletinde berdevam olması
 duasında bulunduktan sonra : Sultanımın buyruğu ile bu memlekete
 geldik idise bir gün gibi olmadı. Aşırı harap olmuş, şimdiki halde
 memleket haraplığından döşelik dahi kalmamış. İmdi bizim halimiz
 aşırı mükedderdir ve Sultanımın nice bizim gibi sadakasını ister
 kulları vardır biz dahi anlar gibi bir kuluyuz, inayet sultanımındır,
 diyor. Mektubun sonunda evaili sefer 883 tarihi bulunmaktadır ki
 3 mayıs 1478 ze tesadüf eder.

Bu mektuptan açık olarak Benli Girayın, sultanın yani Mehmet
 II nin emrile Kırımı geldiğini, fakat her tarafın harap bir hale
 gelmiş olmasından dolayı yardım istediği görülür. O halde Menli
 Giray, 1476 da Seyyit Ahmet Hanın hücumu neticesinde hüküm-
 darlığını kaybetmiş, onun yerine hanlığı Nuru Devlet ele geçirmiş,
 fakat 883 Hicri yılının ilk aylarında Mehmet II tarafından Menli

Giray tekrar han nasbedilmiştir. Mektubu okuyabildiğim kadar yazdıktan sonra fotoğrafını da yazının sonuna ilâve ediyorum.

Padişahı muazzam aazzallahu ansarahu

Hudavendi âzam a'delülâlem aliyüsseyfü vvelkalem akva muhatul hafikin sultan guzatül maşrikayn essultanülberreyn vel-hakanülbahreyn. Gıyasüddünya veddin nusretülislâm velmüslimin.

Hazreti âliye mezid devlet ve hayatı devamı devlet duasını itikat ve ihlâsla taze kılmaktan sonra maruz olunan oldur ki Sultanımın buyruğu ile bu memlekete geldik idise bu memleket biz gören gibi olmadı aşırı harap olmuş şimdiki halde memleket haraplığından döşelik dahi kalmamış imdi biznin halimiz aşırı mükedderdir sultanımın nice bizin gibi sadakasını ister kulları vardır biz dahi anlar gibi bir kuluyuz inayet Sulanımundur tahriren fi availi sefer sene 883

*Bendenüz
Benli Giray*

5 – Benli Giray'ın Fatih'e mektubu: Topkapı Sarayı kütüphanesinde 14/6678 numarayı taşımakta olan bu mektup, Hu-hazreti Padişahı mükerrem başlığından sonra 13 satır yazıyı ihtiva eder. Bundan evvelki mektupta olduğu gibi altında bendenüz Benli Giray imzası görülür. Benli Giray bu mektubunda: «biz kulunuz bu vilâyete gelmekliğimize emir aldıkta Kasım kulunuz bizim buraya gelmekliğimiz emrini buldukta yolda izde berde ve bahirde kon-durmak ve göçürmekte her veçhile ne maslahat buldu ise kullu-ğunu taksir kılmadı. Padişahımın emrini ve bizim hizmetimizi gayet haddince kılup kulluğunda her veçhile kusur koymadı, yerine getirdi. İmdi Padişahı âlempenahdan ümittir ki bu kulunuzun hizmeti zayi bulmasın. Merhamet oluna buna olan hemen bana yapılmış gibidir, onun için biz hem beylerimizden gayet hoşnuz. Baki ferman Sultanımındır» demektedir. Hernekadar mektubun sonunda hangi tarihte yazıldığını gösteren bir tarih atılmamışsa da bundan evvelki mektup ile mukayese edersek Benli Girayın Kırıma gelir gelmez bu mektubu yazdığı ve dört numaralı mektubu biraz daha sonra yazdığına hükmetmek icap eder. O halde muharrem 883 veya biraz daha evvele ait olması icap eder. Burada adı geçen Kasım kulunuz şüpbesiz ki o zaman Kefe Beyi bulunan Kasım Beyden başka birisi değildi.

Mektubu okuyabildiğim kadar yazdıktan sonra fotoğrafını yazının sonuna ilâve ediyorum.

hû**Hazreti Padişahı Mükerrerem**

Hudavendigâr âzam a'delülâlem valiyüsseyfû velkalem akva muhatul hafikin sultanı guzatülmaşrikayn vessultanül berreyn velhakanülbahreyn gıyasüdünya veddin nusretülislâm velmüslimin maruz olunan oldur ki biz kulunuz cenabı âlinizden bu vilâyete kâyparmağa emir bulganda Kasım kulunuz biznin birla birge gelmegâ emir buldu (ordu) erdı alay bulubsa yolda ve izde berde ve bahirde kondurmakta göçürmekte her veçhile ne maslahat buldu idise kullugını taksir kılmay padişahının emrini ve biznin hizmetimizni gayet haddinca katlanıp kullugunda her veçhile kusur koymay yerine getürdi imdi padişahı âlempe-nahunun bihari devletinden ümittir ki bu kulunuznin hizmeti zayı bulmay bir himmet oluna mungâh himmet olan hemen bizgâh bulgan gibidir anın için kim biz hem beylerimiz efendiden? gayet hoşnut mız baki ferman Sultanımundur

*Bendenüz
Benli Giray*

6 – Benligirayın Fatih mektubu: Topkapı Sarayı kütüphanesinde 14/6714 numarayı taşımakta olan bu mektup yazı itibarile farklı olduğu gibi kâğıdı da daha büyük kıt'ada 42 × 14,5 ebadındadır. Üstünde Hüvelgani başlığı, bunun altında Hazret - Padişahı muazzam hazretleri - Hallede mülkehu ibaresi görülür. Bundan sonraki kısım 17 satır teşkil eder. Bu yazının 8 satırı padişahın vasfına tahsis olmuştur. Bundan sonra: «maruz olunur kim devlet eşiginden emrolunup bu yere geldiğimde halkımızın halleri aşırı mükedder olduğu sebepten hazreti âlinize adamımızı gönderemedik. Şimdiki halde elhamdülillâh Sultanımın devleti sayesinde ben kuluna inayet kılınarak memleket gayet rahat bulup devletli Sultanıma parça (bütün) halk akşam sabah ve gudüvvü revah dua kılurlar. İmdi Sultanımın sağ ve selâmetliğini bildüren Abdülâziz adlı adamımızı hizmetine bir kaç sözler... le irsal kılındı. İnaşaallah bissürur ısga oluna... tahiyetname irsal kılındı.. 884 yılı cemadielâhirenin sonunda yazıldı» dedikten sonra «abdiniz Benli Giray» imzası görülür.

Bu mektuptan anlaşıldığına göre Benli Giray, Mehmet II tarafından Kırına gönderildikte 4 numaralı mektupta da yazıldığı üzere Kırım memleketini çok harap bir halde bulmuş - şüphesiz Seyyit

Ahmet hanın yaptığı hücumun bunda büyük bir tesiri vardır. Ancak Mehmet II nin yardımı ile memleketin yaraları bir iki yıl zarfında az çok tedavi edilmiş; bu mektubu getiren Abdülâziz adlı adamı ile bazı hususlar hakkında şifahi haberler yollamış.

Kırım hanlığının Osmanlı hükûmeti himayesine girmekle neler kazandığını göstermesi itibarile bu mektubun hususî bir kıymeti olsa gerektir. Bu husus yalnız Benli Giray zamanında değil, bundan sonra da Kırım'da dahili kavgalar çıktıkça, Osmanlı hükûmetinin müdahalesile kısa bir müddet sonra bu kavgalara son verildiği görülür. Nihayet Katerina II zamanında Kırım Hanlığı işlerine Ruslar müdahale ederek Altınordu hükûmetinin son kısmını da ortadan kaldırdılar. Mektubu okuyabildiğim kadar yazdıktan sonra fotoğrafını yazının sonuna ilâve ediyorum.

Hüvelgani

Allah

Padişahı muazzam hazretleri Hallede mülkehu

Devleti Maali Cenabı Hazreti Âli Hüdavendigâr ve kâmuranı mufahham meliki mülûkûl'ümera vel'eâzım kehfül kübera vel'efahım madenül eltaf havii fûnunül-a'taf vazı merasimül adl vel'insaf dafiuzzulmü velcevır an-il-etraf sultanı selâtini zaman bâsıtül emnü vel'eman naşırül adlü vel'ihşan zillûllahi meliküddeyyan elmüeyyed minessema el-muzaffer alel âda ellezi neftahirü bizatihilşerifetü elmahsus biinayetil melikülvehhap müşeyyedullahu erkânı devletehu ilâ yevmilhesap bihakkı Muhammet ve alihileşab..... Sathezaran benedeği muhlisane ve dâvatı niyaz mendane bahuşu ve huzu tebliğ kılmaktan sonra maruz olunurkim devlet işiğinden emrolunup bu yergâ gelgânımızda halkımızın halleri aşırı mükedder olduğu sebepten Hazreti âli ga adamımız göndüremaduk şimdiki halde elhamdülillah sultanının säyei devletinde ben kuluna inayet kılğan memleket gayet rahat bulup devletli sultanıma parça halklar şam ve sabahta guduvvü revahta dua kılaturlar imdi sultanının sağ ve selâmetliğin bildüre Aptülâziz adlığ adamımızı hizmetininga bir kaç sözle sipariş kılup irsal kılındı inşaallah indelhuzur bissürur ısga olunsa..... tahiynetnamel irsal kılındı fethi ebedi ve duayı sermedi daim küşadebad innehu raufun bilibât ketebe fi evahiri cemadiyelâhır sene erbaa ve semanine ve semamime.

Tahiyyet aptuhu Benli Giray

7 – Menli Girayın Bayezit II ye mektubu: Topkapı Sarayı kütüphanesinde 14/1202 numarada kayıtlı bulunan bu mektup 41X15,5 santimetre ebadındadır. Malûmdur ki Bayezit II nin son zamanlarında hastalanarak hükümdarlığı oğlu Ahmede bırakmak arzusunu ızahr etmesi üzerine bundan haberdar olan Trabzon Valisi Selim Şah topladığı kuvvetle rumeliye geçerek Edirne civarına geldi. Babasını görmek hususundaki arzularının reddedilmesi üzerine rumelide bir sancak verilmesini istedi. Nihayet kendisine Silistire sancağı verildi ise de Selim Şah Silistireye giderken casuslar gelerek Bayezit II nin vezirleri kendisini böylece avuttuklarını çünkü diğer taraftan anadoluda bulunan kardeşi Ahmedi; babasının yerine geçirmek üzere istanbula çağırđıkları haberini getirdiler. Bunun üzerine Selim Şah geri dönerek babasının ordugâhına geldi fakat üzerine yapılan hücum ile kuvvetleri dağıldı kendisi güç halle canını kurtararak tuna ağızlarına doğru kaçtı. Bu mektuptan anlaşıldığına göre bu vak'adan sonra Selim Şaha tekrar Trabzon sancağı verilmiş; fakat o Menli Girayın tavassutu ile tekrar Rumelide verilen Silistire sancağını istemektedir. O halde bu mektup takriben 8 Cemaziyevvel 917 (3 Ağustos 1511) Oğraş köyü muharebesile 2 Sefer 918 (19 Nisan 1512) Selimin cülus tarihleri arasındaki sekiz aylık müddet zarfında yazılmıştır. Baş tarafında padişaha arzedildiği kaydedildikten sonra 14 satır yazı vardır. Menli Giray, Bayezit II ye gönderdiği bu mektupta oğlum sultan Selim Şaha Trabzon sancağı verilerek oltarafa azimetleri emir buyurulmuş fakat Sultan Ahmedin Anadolu vilâyetlerini kabzai tasarruflarına aldıklarını işiterek Rumeli tarafına geçmeğe teşebbüs ettiler. Mukaddema Rumeli diyarında tayin buyurulan sancağ yine kendisine sadaka olunduğu halde aradaki fitnenin bertaraf olacağı umulur. Mahza zamanı devletinizde memleketin emnü eman üzere olması arzusiledir ki bu ricada bulunmağa cesaret ettim. Umarım ki bu ricam kabul edilir diyor. Mektubun sonuna tarih konulmamıştır. Altında (Menli Giray elhakir elfakir abdüküm) imzası olduğu gibi mektubun arkasında daire şeklinde bir mühür vardır. Mühürün ortasında Kırımın Tarak damgası ile Menli Giray Han ibaresi görölmektedir. Mektubun fotografisini yazının sonuna ilâve ediyorum.

**Hazreti padişahi arş asitan
eyyedallahul melikül müstean**

Betürabı kimya menap babı saadet meap isarı bendei ubu-
diyetye iyap oldur ki haliya dürrü dürci şehriyari devrei burcu
bahtiyari şehzadei hilâfet hanzade oğlum Sultan Selim Şah eyye-
dallahu hazretine livai mahmiyei tarabü füsün sani Allahu anil
azabül hun sadaka buyurulup oltarafa azimetleri buyurulmuş hid-
metleri dahi riayeti emri vacibül'iz-anı sultanî için ol cihete
teveccüh kast kılup ol esnada afitabı asümanı ikbal asıman afitap
iclâl Sultan Ahmet tale bakahu vilâyeti mahrusai Anadoluyu kabzai
tasarrufuna ithal ittüğünü istima edüp Rumeli diyarına azmi
bahazım üzerine oldular öyle olsa bende birle alâyik ve rava-
bitleri ne mesabede idüğüne hatırı atırı hudavendigâri muhit ve
muhtevindir avatıfı aliyei şahaneden tazarru ve istida olunur ki
hidmetlerine mukaddema Rumuli diyarında tayin buyurulan san-
caklar yine sadaka olunaki Hazraeti Padişahi madeletpenah ve
raiyyet ve memleket asude olup fitne bertaraf ola ya'lemullah ve
kefabihi şehiden ki bu cesaret ve ibram ve cür'et ve ikdam olun-
maktan gazez mahza zamanı devleti hudavendigârıde vilâyet emnü
aman üzerine olmaktadır mutazarrıdır ki bu daraat ve iptihal şem'i
kabul birle ve siyyema iltifat buyurula baki çün gazezi arz
farzı ihlâstır bu miktara içtisar olundu hemişe zilli zalili saltanat
ber farkı firakı raiyyet memdut bad bi rabbül ibat

*Abdüküm Menlîgiray elhakir
elfakir*

8 – Kırım hanlarından İslâmgirayın bir mektubu: Topkapı sarayı kütüphanesinde 14-12004 numarada kayıtlı bulunan bu mektubun kalmokların ilk defa Kırım yarımadasına yaptıkları hücumu bildirmesi itibarile hususî bir kıymeti vardır. İslâmgiray (Benim saadetlü pederi azizim) diye söze başlar ki bundan maksat o zaman sadrazam olan paşadır. Çünkü aynı kütüphanede 14-12003 numarada kayıtlı olan İslâmgirayın diğer bir mektubu vardır ki yine pederi azizim diye başlar ve kendisine sadareti uzma tevcih edildiğinden dolayı tebrik eder. Fakat mektupların ikisinde de

ne tarih, ne de sadrazamın adları yazılı değildir. [1] Mektubu aynen yazıyorum:

Hû

Benim saadetlü pederi azizim Kalmok keferesinin ancak namları işitilüp kendileri görülmüş değildir. Hikmeti Huda ulu Nogay kavminden bir bölük Nogay olcanibe düşüp bu taraflarda Nehri Özi sahralarında olan Nogay halkı ile adaveti kadimleri olmakla kasdi intikam edüp bir miktar Kalmoku başlayup getirüp nehri Sütten öte olan Nogay yalkısından bir miktar yalkı sirkat edüp gittükleri haberi gelüp Kırimdan asker çıkup kogun olup nehri Süte varınca kalmoklar bir rüzgâr kavimdir. Nehri Teni ubur edüp koğulmak ve irişilmek kabil değil. Bir yerde mekânı ve duragı yoktur ki asker ile varup intikam kasededin. Mel'unlara yol verüp nehri Teni geçüren Ten kazakı olup ve daima der-yaya çıkup lebi deryada olan ümmeti Muhammedi harap Ten kazak eşkiyası olmakla ayani vilâyet ve umumen Kırim ihtiyarlarile müşavere olundukta Haktaalâ Hazretlerine tevekkül edüp bu kış nehri Ten üzerine sefer edüp bilütfillâhi Taalâ Ten (Don) eşkiyasının meskeni olan kura ve palangaları harap olmak kabil olursa inşaallahu Tealâ ol taraflarda olan eadii duzahmekin havfe düşüp ayaklarını çekerdı dimelerile mütevekkilen alellah biraderimiz Kalga Sultan oğullarını serdar edüp cümle Kırim askeri tedariklerini görüp hazır ve amade olup Özi hatmanına adam gönderüp on bin miktarı kazak talep olunup anların çıkmalarına tevakkuf olunmuştur. Tatar askerinin ahvalleri malûmu devletleridir. İnşallah taalâ kura ve palangalarına seğırtmeden ve yağma ve ihrak etmeden tekâsül etmezlerdir. Nihayet toplu ve tüfeklü kalelerine Özi kazağı olsa biavnillahi taalâ ümmeti muhammede bir hizmet ve kaleye seğırtmeye kuvveti kalbolur ola deyu tevakkuf olunuyorum. Her işi işleyen Hak Taalâ Hazretleridir.

[1] İslâmgiray Han; Radosta ikamete memur iken Rebiülâhır 1054 (Haziran 1644) de Sultan İbrahim tarafından İstanbula çağırılarak kardeşi Mehmetgirayın yerine Kırim hani naspedilmişti. O zaman sadrazam sultanzade Mehmet Paşa idi İki yıl sonra Bosnalı Salih Paşa sadrazam oldu. Burada hitap edilen sadrazamın Bosnalı Salih Paşa olması ihtimali vardır. Çünkü Kalmokların Kırima hücumu meselesi kardeşi Mehmet Giray zamanında başlamıştı. Hammer cilt 10, Sahife 42 de diyor ki: «Mehmetgiray bir taraftan kardeşinden bir taraftan da Volga nehri tarıkile Kırimı istilâ etmek isteyen Kalmoklardan korkuyordu. Kalmoklar büyük ve küçük Kabartay aşiretleri reisi Alayık tarafından mağlûp edildi.» İslâmgiray 1064 H. (1654) te vefat etti.

Kendi lûtuf ve keremine sipariş ettik. Özi kazakından bir iki defa adamları da gelüp hizmetünüze hazırız deyu haber göndermişler öyle olursa dahi Hak Taalâ mevaniden hıfzeder manii kavileri zuhur etmezse inşaallahu taalâ çıkarlar, ümidinde olup ana tevakkuf olunmuştur. Bu hizmeti ibadullah bir azîm hizmet idüğü malûmu şerifleridir. Mercudur ki hayır duadan fıramuş olunmaya. Baki ömrü devlet bekâm bad.

*Mühür
İslâmگیرay*

محمد بنه الذي اذ اشرف ملوك الاسلام جعل ساطنانه اسرودا السلطان
 لا اعلم لما ذكره اسرود السلطان لاجل العالم العادل المجاهد الشارح
 المعاصر المظفر المصطفى سيف الدين سلطان الاسلام والمسلمين
 محيى العدائى العالمين منصف الشطرون من الطامنين قاصح
 الشوايح والمتمردين وارث المللك ملك ملوك العرب والعجم والترك
 قاصح الاوطار مباح الثماكر ومرا والهم ولا احصا رسد الطغاة والبغاة
 والفتار اسكندر الرمان ساكر عاتقت سلمان باسر العدا والاحسان
 ظل الله في ارضه القائم بسنته ووضع خلد الله تعالى ملكه واطناته
 ونصر جيوشه واعوانه المحضات العالى والسلطان الولى
 معروض ولدركه شريف حضرته كزردن بزمكس خادم الارزك وكلام شريف
 كلالى خونكار حضرته الولى قره بخلان عليه الله ازره غزايه
 قصد ايلادى كزردن دى اعلام اولدر كجوع لشكر كزردن خونكار
 حوافر ايرود دى اسلاما معا وتدابير اولدر كزردن بزمكس كزردن
 بز خنر كزردن اير او زومونوك ماغمز دى دارا كاج كزردن خنر كزردن
 قبول اير استعلا حروب الاق ضرب ايلار كزردن اباردوق بزمكس كزردن
 فلع لارنى احران ايتوك عهنت كزردن دى حساب بعد رجوع فيلغيا
 خير مهمل كزردن كباغى كزردن ايف كزردن غارت ايرود دى درجان خان
 لومزى سالب جوع ايتوك قصد ايتوك اير او كزردن اير او كزردن اير او
 محارب كزردن خنر كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او
 لومزى لومزى سلطون صابح اولدر او زومونوك اير او كزردن اير او كزردن اير او
 بزم عهنت ج باغز خنر كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او
 سموز اطلر موقوف اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او
 كلر حجاره فلان اولدر اما قلعه كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او
 كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او
 عليه اللعنك ازره متصو مظفر المنقون زمانا والى العلى بصره وقره
 فرس وبنس الموزين اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او
 سدس مظفر ودى كل استلادى هر بزمكس كزردن اير او كزردن اير او
 كوكلور موز غايت فرس وسر وحصار اولدر وبعد كان كل كزردن اير او
 راسد كان كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او
 دى ضارب بولغاي كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او
 حاضر لشكر عظيم بوف اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او
 كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او كزردن اير او

محمد بنه
 اعدى

با انعام
 و الا کا بر و م
 بنو کز نزل ایسان سماع و لا لفظی ایشی سب کبری عالی غاکو شکر لاله و
 بنو کز نزل کون ز دایم صدقه و انعام بیلایا فیلور کز الله تعالی دایم فرصت و
 شو کز نکل ز ریاه فیلهای آمین بابر العالمین بادشاهیم بنو کز نکلور بیان نجی لاله
 دولت ایشی کز نکلند اقوالوق فورین سلیسکا بغله بقوه لاله بنو کز نکل
 خاصه نیکنه کز نکلور بنو کز نکلیم دین نیلا کیم اول دورتم دو کز نکلور دین
 دو تخمیر کون کز نکل سمعین کز نکل کانه کوز اینور بولساله ایشی کز نکل
 کز نکل لطف و کز نکل بیلور نسو دایم او تون کز نکل نیز اول ایردی ایلی
 کز نکل دولت ایشی کز نکل دعا قیلا محرمه لاله لاله ایشی کز نکل
 حیراء اول اصغر کز نکل شی و ثانی و ثانی کز نکل

Nurudevletin mektubu

معظم اعظم
بالشاه م

خلد اعظم الهدى العلم والى اليتيم والقلم اوى غيا الخافق سلطان غيا سلطان غيا سلطان غيا
 البحر عن غيا القلم اعظم اعظم اعظم اعظم اعظم اعظم اعظم اعظم اعظم اعظم اعظم اعظم
 حفر عاليه فريد وولدت حجاب
 صلوه معروف اولين اولد له سلطان اول
 بور و غيله بو محلة كلد اوله سلطان بو محلة
 شمد بلي محلة خراب لغندن دوشه ليل حفي فلما ميس ليدى بزرگ
 حاله بزرگى ملد در سلطان اول نجه بزرگ لى صدق سيز اشرف اولى ولد
 بزر حفي انگر لى به قول بزر غايت سلطان اول حور افى او ايل صفر

حور افى
 سلطان اول

حضرت بالغا معلوم

ایطابق
 خداوند کار اعظم بعد از علم و الهی است و بی شک قوی است
 غزاة المشرق السلطان المیرزا قاسم پسر شیخ الاسلام
 نذرة الامیرالمسلمین و محروض اولاد اولاد بنز فونکوز فی
 جناب عالی بگذرد بن بولایت کایبارا کایبارا کایبارا کایبارا
 بنزنگری لایر کایبارا کایبارا کایبارا کایبارا کایبارا
 برده و بجزده قوند و ماق در آلود جو کمال دامه و جمله مصححت
 بولدی ار ساقو لویغین تفصیر قشای پادشاه سنل امری بی بنزنگری
 خدمت میز غایت حد سنجاق قلا نیر قولوغنده سر و جمله قصور
 قویبای برینه کلته بی اییدی پادشاه عالم سبب بونک
 بجاری دولتندران امدر در له بوقولونکده نسل خدی
 بولمای برهت اولف موکامهت اولان همان بمرکا
 بولغان کبی در اسکل اوچون کیم بیز مهم بکلر و محور انفر نین
 غایت خشنود میز باقی فرمان بھب بطانوک در

بنلیکیرایین

Benlikirayın mektubu

ماتنجي

الله

بسم محمد محمدي
عليه السلام

وولست اعان حنا حضرت علي خذوه نكاحه و خا من ام
 والاعانم كنه البراء والاعانم معدن الاطراف حانوي
 واصع مراسم العدل والاضاف رافع الظلم والمجورين
 سلطان السلاطين الزمان باسط الامن والامان
 ظل الله الملك الدمان المودع السماء المطهر على الاعلاء
 الذي يفتح بداره الشريف المحضون به الملك الوهاب
 وولسته الى يوم الحساب محقق في الدهر الاصح اصبح اراون
 ووعوا رافع وزدانه باخترع وخصيع تلبس
 اوله نوركم وروا فتكلمتم امر اول نورت بوسه
 حال الذي اسرى مطرا اوله وبي سيد حضرت علي
 شمدكي خالد الحمد لله الطاهر تيك سايه ووندانه وولسته
 مملكه علي راجع وولسته وولسته سلطانها ماراجا حواله راسم وولسته
 غنقه وولسته واد عاقلا نور لاد امهات الطاهر سايه وولسته
 بيلده وولسته العز الشير او شير في خدمته عاير في سوز لاد
 ارسال شيراني شير الله عند حضور السرور اصغار وولسته
 نحيث نامه ليرالي شير لسانه في حجابي وولسته
 كنان بار انده وولسته لير كنه

PREİSTORİK BOYALI KERAMİK KÜLTÜRLERİ 1)

Dr. Arif Müfid Mansel

*İstanbul Müzeleri Yardirektörü ve İstanbul Üniversitesi
İlkzamanlar Tarihi Doçenti*

Gerek Sovyet Cumhuriyetleri İttihadının ve gerek dost İran İmparatorluğunun ilim ve kültür sahasındaki muvaffakiyetlerini samimiyetle takip eden Türkiye Cumhuriyeti yüksek ihtisas erbabının toplandığı bu kongrenin mesaisine de müstesna bir alâka göstermektedir.

Tezime başlamadan evvel, müsaadenizle yeni Türkiyede tarih ve arkeoloji sahasındaki son faaliyete dair birkaç sözle yüksek heyetinizi haberdar edeyim. Türk Kültür İnkılâpçısı Büyük Atatürk'ün yüksek himayesi altında beş sene evvel kurulan Türk Tarih Cemiyeti Küçük Asyanın karanlık tarihini aydınlatmak vazifesini üzerine almış, iki yıl önce Ankara civarında Ahlatlıbelde bir hafriyat yaptırmıştır. Bir ay önce de Kızılırmak kavsi içinde Boğazköyün 22 Km. şimalişarkisindeki Alaca Höyükte bir hafriyata başlatmıştır. Burada hem eski Eti kültürüne, hem de bunu takip eden Frig kültürüne ait ehemmiyetli eser ve abideler meydana çıkacağını ve bu sayede bu iki kültürün arasındaki rabitanın dahi tesbit olunabileceğini ümit ediyoruz²⁾. Hafriyat serisinin imkân ve fırsat nisbetinde diğer mühim noktalara da teşmil edilmesi cemiyetin programı icabındandır³⁾. Bu sözlerimle Anadolu'da sistematik bir araştırma devri başlamış olduğunu haber vermiş oluyorum.

1) Eylül 1935 te Leningrad'ta toplanmış olan üçüncü «Beynelmîlî İran San'at ve Arkeolojisi Kongresi» nde Türk Tarih Kurumu namına tarafımdan okunmuş olan bu tez bu kere, son zamanlarda bu sahada yazılmış eserler ve ileri sürülmüş faraziyeler nazarı itibara alınmak suretile ve bazı tadilat ve tevsiat ile «Belleten» için bir makale tarzında tertip olunmuştur.

2) İki senedenberi burada yapılan hafriyatta bulunmuş olan şayanı hayret eserler ve elde edilmiş olan son derece mühim neticeler Tarih Kurumunun bu mahallî intihapta nekadar isabet etmiş olduğunu göstermiştir.

3) Tarih Kurumu 1936 senesi yazında Trakya tümülüslerinde bir araştırma yaptırmıştır. Tarafımdan idare edilmiş olan bu hafriyatı yakında neşredeceğim.

Tarih Cemiyeti aynı zamanda Bizans ve Osmanlı devletlerine ait eserleri İstanbul'da bir müzede toplamağı programı içine almış olduğu gibi Eti abide ve kitabelerini dünya âlimlerinin kolayca tetkik ve istifade edebilecekleri şekilde tasnif ve tanzim etmeğı de kararlaştırmıştır. Cemiyet, beşer tarihinin aydınlanmasında yüksek kıymetleri olan, fakat şimdiye kadar müverrihlerin tetkiklerinden uzak kalmış olan Osmanlı İmparatorluğu arşivlerini tasnif ettirerek ilim erbabının tetkiklerine arz edebilmek için tertibat almıştır. On altıncı asra ait bir vesika olan ve şimdiye kadar ilim dünyasının istifadesinden uzak kalmış bulunan Piri Reis haritasını orijinalinin aslı olarak bastırmış olan Cemiyet aynı müellifin Akdenize dair bir eserini de tabettirmiştir. Türkiyede büyük ehemmiyetle takip edilen tarih ve arkeoloji tetkiklerini ilerletmek üzere bu sene Ankarada Tarih, Arkeoloji, Filoloji ve Antropoloji enstitülerinden mürekkep yeni bir Fakülte açılmıştır.

On dokuzuncu asırdan bugüne kadar yapılmış olan arkeolojik araştırmalarda preistüvar sahasında birçok enteresan ve orijinal kültür vesikalarının bulunmuş olduğu malûmunuzdur. Bütün bunlardan bir tanesini huzurunuzda izah edeceğim: Boyalı keramik kültürleri. Bu keramik kültürleri milattan önce 4. ve 3. bin yıllarında Orta Asyadan muhtelif istikametlere yayılmış olan ve müteakıp medeniyetlerin birçoğunun temellerinde silinmez boyasını gösteren kültürlerin esaslarını ve rabitalarını tesbit etmek hususunda çok mühim vesikalar teşkil etmektedirler. Bilhassa bu son onbeş sene zarfında yapılan araştırmalar neticesi bu yüksek ve orijinal boyalı keramik kültürleri medeniyet tarihi için gayet mühim bir etüd membaı teşkil ettiklerini ilim dünyasına tebşir etmiş bulunuyorlar.

Bu hakikati meydana çıkaran ilk keşifler Elâm'ın merkezi Sus'ta yapılmıştır. 1891 de J. de Morgan burada reisi bulunduğu Fransız heyetile hafriyata başlamış ve az bir müddet sonra arkayik ve preistorik tabakalarla karşılaşmıştır 4). En alt tabakada (Sus I) etrafı döğülmüş topraktan bir duvarla çevrilmiş bir iskân mıntakasının içinde bir mezarlık bulunmuş ve burada araştırılmış olan 2000 den fazla mezarın içinde bugün dahi göz kamaştırıcı güzelliklerini muhafaza eden birçok keramik âsar meydana çıkarılmıştır. Tornada yapılmış ve haricî satırları tatlı siyah bir boya ile boyanmış olan ve birtakım sathî ve hendesi tezyinatın yanında son derece üslûplaştırılmış nebat, hayvan ve insan resimlerini

4) Mémoires de la Délégation en Perse I, s. 17 v. s.; XIII, s. 33 v. s.

ihtiva eden bu keramiğin umumi evsaf, teknik ve tezyinatından E. Pottier⁵⁾ ve H. Frankfort'un⁶⁾ bu sahada yapmış oldukları pek âlimane tetkikattan sonra bahsetmeği zait görüyorum. Bu nakışlı vazolarla birlikte birtakım taş eşya, alât ve edevattan maada bakır âsârın dahi bulunmuş olması bu kültür tabakasının neolitik devresini geçmiş ve kaikolitik bir devreye girmiş olduğunu göstermiştir. - Bu tabakanın üzerinde bulunan tabakaların en mühimmi olan Sus II de hendesi tezyinatın yanında kalın kırmızı ve yahut siyah bir boya ile boyanmış ve daha tabii bir surette tasvir edilmiş hayvan ve nebat motiflerini kullanan, fakat umumiyet itibarile kaba ve itinasız bir teknik ve dekorasyon arzeden polikrom bir keramik bulunmuştur⁷⁾.

Sus'ta bu preistorik kültür keşfedilince bunun yalnız Sus'a munhasır kalıp kalmadığı araştırılmış, fakat müteakip senelerde, bilhas-sa Fransız heyeti (Dé légation en Perse) tarafından muhtelif yerlerde yapılan araştırmalarda bu boyalı keramik kültürlerinin İran yaylâsının büyük bir kısmına şamil oldukları anlaşılmıştır. Bugünkü isimlerle Musyan tepe⁸⁾, Aliabad ve Hazine tepeleri⁹⁾ ve Tepe Caferabad'da¹⁰⁾, Bender - Buşir'de¹¹⁾ Tahran civarında¹²⁾ Kâşan civarında Tepe Sialk'ta¹³⁾ yapılan araştırmalarda Sus I a-

5) Mémoires de la Délégation en Perse, cild XIII (1912). Aynı eserde sah. 27 not 1 de bu mevzua dair zengin bir bibliografya bulmak kabildir. Şu eserleri dahi mukayese ediniz: Corpus Vasorum Antiquorum. Louvre. Grup ICa, ICb, ICf. M Pézard - E. Pottier, Antiquités de la Susiane (Musée du Louvre), 1926, s. 212 v. s.

6) H. Frankfort. Studies in early pottery of the Near East (Occasional Papers of the Royal Anthropological Institute Nr. 6) s. 22 v. s. Reallexikon der Voregeschichte XIV, (1929), s. 81 v. s. levha 43 B - C.

7) Pottier - Pézard, Mémoires XIII, s. 144 v. s. Frankfort, Reallexikon der Vorgeschichte XIV, s. 83 v. s. levha 43 D. - Uzun müddet Sus I. ve Sus II. tabakalarının arasında tepenin bir yerinde 11 m kalınlıkta olan kültür eserlerinden biri bir tabakanın bir haddi fâsıl teşkil ettiği kabul olunmuştur. Fakat son araştırmalar Sus I. ile II. arasında Sus Ib, Ic ve Id ile gösterilen bir takım mütevassıt tabakalar tesbit etmişlerdir. Ib tabakasinda boyalı keramiğin yanında harici sathı perdahlı kırmızı bir keramik zuhûr eder Ic ve Id de ise boyalı keramiği tamamiyle istihlâf eder. Sus II. de ise boyalı keramik tekrar ortaya çıkmaktadır (Mémoires de la Délégation en Perse XX, s. 100 v. s. L'Anthropologie XI, s. 227).

8) Mémoires VIII.

9) Mémoires XIII.

10) Mémoires XX.

11) Mémoires XV.

12) Mecquenem, Revue d'Assyriologie, 1924.

13) R. Ghirshman, Syri XVI, 1935, s. 229 v. s.

Id ve Sus II tabakalarına tekabül eden birtakım boyalı keramik tabakaları bulunmuş, hattâ Tepe Sialk'ta Sus I ve II arasında yer alan mühim bir kültür tabakası tesbit edilmiştir. Bu mahallerdeki hafriyatlarda boyalı vazolarla birlikte bakır âsar dahi zuhûr etmiştir. Yalnız Herzfeld tarafından Persepolis civarında preistorik tepelerde yapılan araştırmalarda madene tesadüf edilememiştir ¹⁴⁾.

Sus'ta boyalı keramikler keşfolunduktan sonra burası bu kabil boyalı keramik kültürlerinin bir merkezi olarak kabul edilmiş ve diğer mahallerde bulunan boyalı vazolar Sus'a kıyasen tetkik ve tasnif olunmuşlardır. Fakat 1904 te Amerikalı Pumpelly ve Alman preistuvâr âlimlerinden H. Schmidt tarafından Türkistanda Aşkabad civarında Anav mevkiinde iki kurganda yapılan hafriyat neticesinde bu kültürlerin en eski ve iptidai bir merkezi keşfedilmiştir. Şimal kurganındaki hafriyatta, en alt tabakalarda (Anav I) neolitik âsar ile beraber polikrom keramikler dahi bulunmuştur. Tezyini motifler sade ve hendesidir. Torna gayrimalûmdur. Bu tabakanın üzerindeki tabakada ise (Anav II) bakır ile birlikte esas itibarile boyasız monokrom bir keramik meydana çıkarılmıştır. Ekseriya kırmızı cilâlı olan ve Küçük Asya monokrom keramiklerine pek benzeyen bu keramik bazan mat siyah bir boya ile yapılmış hendesi tezyinatı dahi ihtiva etmektedir. Cenup kurganının en alt kısımlarında ise Anav III kültür tabakası bulunmuştur. Bu tabaka tamamiyle bakır devrine aittir. Keramik sahasında teknik ilerlemiş, torna kullanılmağa başlanmıştır. Boyalı vazolar bu kültür tabakasına tamamiyle hâkimdirler ¹⁵⁾. İşte bu suretle Anavda en eski tabakalardan itibaren bazan artan, bazan eksilen, fakat binlerce sene fasılasız devam eden bir boyalı keramik an'anesi buluyoruz. Bu hafriyatta tahakkuk eden şudur ki Anav kültür merkezini kuranların Ön Asyadakilere nazaran kıdemi gayri kabili inkârdır ¹⁶⁾.

Anav'ın şarkında Muhammedabad'da bulunmuş olan boyalı bir vazo ¹⁷⁾, son seneerde Ruslar tarafından Sir-Deryan'ın tevabiinden Narin vadisinde ve İsfara'da meydana çıkarılmış olan boyalı ke-

14) E. Herzfeld, *Iranische Denkmäler* I, 1932.

15) R. Pumpelly - H. Schmidt, *Explorations in Turkestan. Expedition of 1904. Prehistoric Civilizations of Anau I - II.* (Carnegie Institution of Washington 73. 1908) Mukayese ediniz: Frankfort, *Studies* II, 187. *Reallexikon der Vorgeschichte* XIV, S. 82 Taligren, *Reallexikon der Vorgeschichte* I, s. 167/8.

16) Aşağıda sah. 13 e dahi müracaat olunması.

17) Hall, *Cent Suppl Journal Royal Asiatic Society.* Mukayese ediniz: Frankfort, *Studies* I levha VII, 2. H. Schmidt, *Cucuteni*, s. 100.

ramik kültürleri¹⁸⁾ Anav ile beraber gitmekte ve bu keramiğin Orta Asyada geniş bir sahaya yayılmış olduğunu göstermektedirler.

İşte bu merkezden bu kültürler muhtelif istikametlere yayılmışlardır. Şarkta bu kültürlere Çinin şimalinde Kansu, Honan ve Çihli'de tesadüf ediyoruz¹⁹⁾.

Diğer taraftan Hindistanda, Indus ırmağı civarında Mohenjo-Daro²⁰⁾, Harappa²¹⁾ ve şimalî Hindistanda Amri'de²²⁾ son senelerde yapılan araştırmalarda esas itibarile 3 bin yılına ait yüksek şehir kültürleri ve bu meyanda ekseriya kırmızı zemin üzerine siyah boya ile boyanmış keramik âsar bulunmuştur.

Aurel Stein'in Bülücistanın garbinde ve şimalinde Tel Dabarkot, Kulli ve Mehi'de²³⁾, Noeteling'in ise şarki Bülücistanda Zihob vadisinde²⁴⁾ bulmuş oldukları kültür bakiyeleri ve bilhassa üzerleri nakışlı vazolar kidemleri itibarile calibi dikkattirler. Denilebilir ki bunlar Hindistanın kültür merkezlerinde bulunan eserlerden daha arkayik bir üslûba maliktirler. Biz bu hâdiseyi tabii bulmaktayız. Çünkü Orta Asyadan cenuba doğru yürüyen kabileler kendilerini Hindistana ulaştıran dağlık patikalardan evvel Hindukuş garbinden doluşarak cenuba inmeği daha kolay bulmuşlardır Garbî Bülücistanda Şahi - Tumb'da bulunmuş olan Keramik garp (yani Ön Asya) ile büyük bir benzerlik arzettekte, Nâl'de bulunmuş olan vazolar²⁵⁾ ise gerek teknik ve gerek tezyini motiflerindeki incelik dolayısıyla daha muahhar bir devreyi ima etmektedirler.

18) Maddî Kültür Tarihi Akademisi Dergisi (Ruşça). Cilt 110.

19) Anderson, Prelim. Report on Archaeolog. Reserches in Kansu. Memories Geological Survey of China A, 5. levha XI, 1-2.

20) J. Marshall, Mohenjo-Daro and the Indus Civilization, 1932. En eski Hind kültürlerine dair toplu malûmatı G. Childe'in l'Orient Préhistorique, 1935, s. 188 v. s. de bulmak kabildir. Mackay, La Civilisation de l'Indus, 1936, i dahi mukayese ediniz.

21) Report Archaeological Survey of India 1913/4.

22) G. Childe, L'Orient Préhistorique s. 190, 208, 246, 249, 252

23) Memories Archaeological Survey of India 37. Aynı kültüre malik diğer mahaller meyanında Suktagen - dor (ayni Dergi, cild 43), Sur - jangal (ayni Dergi, cild 37) ve Mogul - gundai (ayni Dergi cild 37) yi zikredebiliriz. Tekmil bu kültürler bir kül teşkil etmektedirler.

24) Zeitschrift für Ethnologie 1898, s. 460 v. s.

25) Şahi - Tumb için: Memories Archaeological Survey of India 43 G Childe, L'Orient Préhistorique, s. 249 v. s. Nâl keramikleri hakkında: Archaeological Survey of India, Annual Report 1904/5, s. 103 v. s. Mukayese ediniz: Hargreaves, Excavations in Baludjistan (Arch. Survey of India, Ann Report 35, 1929).

Orta Asya boyalı keramik kültürleri garbe dahi yayılmışlardır. İran yayları ve bilhassa Sus boyalı keramiklerinden yukarda bahsetmiştik. Şimdi ise Mezopotamya boyalı keramik kültürlerini kısaca gözden geçirelim. Yüksek bir kültür sahibi olan ve Orta Asyadan Mezopotamya'ya gelerek bu havaliye yerleşmek, yaşamak ve geldikleri yerlerden almış oldukları kültürü tesis etmek ve yaymak hususunda yüksek kabiliyetlerini kullanmış olan Sumerlerin meydana getirmiş oldukları şehirlerin en alt tabakalarında külliyetli miktarda boyalı keramiğin bulunmuş olması üzerinde durulacak bir hâdisedir. Cenubi Mezopotamyanın en mühim keşfiyat mahalleri meyanında Ur ve El-Ubeyid²⁶), Eridu²⁷), Kiş²⁸), Fara²⁹), Tello³⁰), Uruk³¹), Cemdet Nasır³²), Nippur-Bismaya³³) ve Samarra'yı³⁴) zikredebiliriz.

Şimali Mezopotamya ve şimali Suriyede ise büyük bir boyalı keramik grubu buluyoruz³⁵). Boyalı keramiği ihtiva eden hafriyat mahalleri meyanında Tel Halaf³⁶) Ninive³⁷), Arpaşiye³⁸), Tepe Gavra³⁹) ve Tel Billa'yı⁴⁰) zikredebiliriz. Woolley tarafından Cerablus (Kargamış) ta şato tepesinin en alt tabakalarında ve Cerablus'un 1 km. garbinde Yunus mevkiinde bulunmuş olan boyalı keramik âsar⁴¹) umumiyetle biraz kaba olmasına ragmen 4. bin yılı şimali Mezo-

26) Woolley, Ur Excavations. I: Tell el Obeid, 1927.

27) Thompson, Archaeologia LXX, 1920.

28) Langdon, Excavations at Kish, I.

29) Heinrich - Andrae, Die Ergebnisse der Ausgrabungen der Deutschen Orient - Gesellschaft in Fara und Abu Hatab 1931.

30) de Genouillac, Fouilles de Tello, I: Epoques présargoniques, 1934.

31) Jordan, Abhandlungen der Preussischen Akademie, 1932.

32) Field Museums Anthropology Memories 1, 3.

33) Herzfeld'in notunu mukayese ediniz: Archaeologische Mitteilungen aus Iran I, 2, s. 66.

34) Herzfeld, Die vorgeschichtlichen Töpfereien von Samarra, 1930.

35) Frankfort, Reallexikon der Vorgeschichte XIV, s. 85. Bitel, Archiv für Orientforschung 1936, s. 50/1.

36) Frh. M. v. Oppenheim, Der Tell Halaf. 1933.

37) M. E. L. Mallowan, Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology XX, 1927.

38) M. E. L. Mallowan - J. Cruikshank Rose, Prehistoric Assyria. The Excavations at Tell Arpashiyah (mukayese ediniz: Iraq 2, 1935, s. 1 v. s.)

39) Speiser, American School of Orient. Researches Annual IX, 1927. American Journal of Archaeology, 39, 1935.

40) Museums Journal 23.

41) C. L. Wooley, Iraq 1. 1934. s. 146 v. s. Mukayese ediniz: Bittel, Archiv für Orientforschung 1936, s. 50/1.

potamya grupuna dahil olmaktadır. İşte bu sayede Sakçegözünün en alt tabakalarında zuhûr eden birkaç parça nakışlı vazo kırığının preistorik kültürler arasındaki mevkiini tesbit etmek imkânı hâsıl olmuştur⁴²). Tel Halaf ve Arpaşiye keramiğiyle büyük bir benzerlik gösteren Sakçegözü keramiği dahi aynı büyük gruba dahildir.

Bu keramik şimali Suriyeden cenuba dahi yayılmıştır. Biblos⁴³) ve Ras - Şamranın⁴⁴) en alt tabakalarında bulunmuş olan boyalı keramikler Orta Asya kültürlerinin bu havalıye dahi nüfuz ettiklerini göstermektedirler. Eilistinin dahi aynı kültür dalgası tarafından örtülmüş olduğunu Bahri Lûtun şimalişarki müntehasında bulunan Telelât Gassul hafriyatı ispat etmiştir⁴⁵). Üzeri krem renginde bir astar ile örtülmüş ve turuncu renkte nakışları havi bir keramik Gezer ve Tel-el-Habuğ'da bulunmuştur⁴⁶). Jelih'nun en alt tabakalarında dahi boyalı keramiğe tesadüf edilmiştir⁴⁷).

Mısırdaki A. Scharif tarafından "ikinci kültür,, tesmiye olunan⁴⁸) ve Abusir el Melek, Gerzeh ve Hergeh'de merkezlenen ve "eneolitik,, bir çağa ait olan bir boyalı keramik kültürünün Asya preistorik kültürlerle olan münasebeti gün geçtikçe daha bariz bir surette tezahür etmektedir⁴⁹). Bu havalilerde neolitik devrinden-

42) J. Garstang. Liverpool Anals of Archaeology and Anthropology, 1,1908. Bittel'in ismi mezkûr makalesini dahi mukayese ediniz.- Herzfeld, Archäologische Mitteilungen aus Iran 2, 1930 s. 126 ve Iranische Denkmäler, 1, s. 12 de Sakçegözü keramiğini Samarra keramiğiyle mukayese etmektedir.

43) F. Albright tarafından Dunand'a atfen Roma 18. Müstesrikler kongresinde söylenmiş olan nutuk (1935). Mukayese ediniz: American Schools of Oriental Researches 60, 1935, s. 3 v. s.

44) Syria XVI, 1935, s. 141 v. s.

45) A. Bea, Die Bedeutung der Ausgrabungen von Telelât Ghassul für die Frühgeschichte Palästinas (Beihefte z. Zittschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 66. 1936, s. 1. v. s.) Mukayese ediniz: O. Eissfeld, Philister und Phönizier (Der Alte Orient, Bd. 34, Heft 3) 1936, s. 22/3.

46) Frankfort, Studies I, s. 108 v. s. II, s. 76 v. s. - Reallexikon der Vorgeschichte XIV, s. 68 ve 91. - Gezer için: Macalister, Geze I s. 80; II s. 132 v. s. III levha 32. 1.

47) Mukayese ediniz: Christian, Forschungen und Fortschritte 12, 1936, s. 156. Christian bu keramiği Tesalya (bilhassa Lianokladi) boyalı keramiklerle mukayese etmektedir.

48) A. Scharff. Grundzge der aegyptischen Vargeschichte (Morgenland, Heft 12), 1929, s. 29 v. s.

49) Abusir el Melek: A. Scharff, Die archäologischen Ergebnisse des vorgeschichtlichen Gräberfeldes von Abusir el Melek (42. Wissenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orient-Gesellschaft), 1926. Gerzeh: G A. Wainwright - F. Petrie, The Labyrinth. Gerzeh and Mazghuneh (Brit School of Archaeology, Cild 21), 1911. - Harageh: R. Engelbach, Harnege (Brit. School of Archaeology, Cild 28), 1923.

beri mevcut boyasız monokrom bir keramik an'anesini bozan ve hiçbir evveliyatı olmadan meydana çıkan kırmızı boyalı bir keramik ⁵⁰⁾ Orta ve Ön Asya boyalı keramiklerini meydana getiren insanların Suriye ve Filistin üzerinden Mısırı dahi istilâ ettiklerine şüphe bırakmamaktadır.

Şimali Mezopotamya ve Suriye keramiklerinin garbe, yani Anadoluya dahi geçmiş oldukları anlaşılıyor. Bu keramiklerin garbe doğru yayılışlarında ilk merhaleyi Kilikyanın teşkil etmiş olması icap etmektedir. Burada son senelerde başlamış olan sistematik hafriyatlardan pek mühim neticeler umulabilir⁵¹⁾. Kıbrıs'ta ise preistorik boyalı keramikler pek mebzuldür⁵²⁾.

Avrupa kıt'asında Makedonya ve Yunanistan boyalı keramik kültürleri Tuna memleketleri boyalı kültürleriyle alâkadar gösterilmektedir.⁵³⁾ Makedonyadan⁵⁴⁾ maada şimali (Tesalya ⁵⁵⁾, orta⁵⁶⁾ ve

50) A. Scharff, Grundzüge der ägyptischen Vorgeschichte, s. 31 v. s. levha Vb-c; VII a-d Frankfort, Realexikon der Vorgeschichte XIV, s. 59 v. s. levha 31 c ve 32. - Flinders Petrie, Corpus of prehistoric Pottery and Paletta, 1921, levha 31-37.

51) E Gjerstad tarafından Kilikyada yapılan bir tetkik seyahatinde toplanmış olan keramikler daha esaslı bir surette tasnif edilmemişlerdir (E Gjerstad, Cilician Studies, Revue Archéologique, 6, Série III, 1934, s. 155 v. s.). 1935 de Mis Goldman tarafından Tarsus'ta başlanmış olan hafriyatın mühim neticeler vereceği umulabilir.

52) E. Gjerstad, Studies on Prehistoric Cyprus, 1926, s. 148 v. s, P. Dikaos, Syria XVII, 1936, s. 359 v. s. levha 65,2; 66, 1-2 ve 4.

53) Tuna memleketleri boyalı keramiklerine dair: G. Childe, The Dawn of European Civilization ve bilhassa aynı müellifin The Danube in Prehistory adlı eserlerine bakılması. Bu keramiğin Tesalya keramiğine olan münasebetine dair: Frankfort, Studies II, fasıl II.

54) Sedes; Bulletin de Correspondance hellénique 41/3, 1917/9 s. 201 v. s. Aivatlı: Brit. School Annuals 23, 1918/9, s. 14. Haliakmon vadidi: Brit. School Annuals 20, 1913/4, s. 223 v. s,

55) Tesalya neolitik keramikleri hakkında umumi malûmat veren eserler: Wace-Thompson, Prehistoric Thessaly, 1909. Hazel D. Hansen. Early Civilization in Theassaly, 1933. En mühim gruplar: Sesklo, Dimini ve Lianokladi grupları.

56) Fokis: Athenische Mitteilungen 1905, s. 143 v. s. 2906 s. 396 v. s. Ephemeris, 1908. Praktika 1909, s. 123 v. s. 1910, s. 160. Heronea: Ephemeris 1908, s. 69 v. s. Praktika 1909, s. 123 v. s.; 1910, s. 159 v. s. - Böotyada Orhomenos: E. Kunze, Orchomenos II (Die neolithische Keramik). Abhandlungen der Bayr. Akad d. Wiss. N. F. 5, 1931. - Kopais vadisi: Wace-Thompson, ismi geçen eser s. 196 v. s. - Evtresis: Goldmann, Excavations at Eutresis in Böotia, 1932, s. 76 v. s. - Atina: Bolletino d'Arte, Déc. 1922. Journal of Hallenic Studies 44, 1924, s. 27 v. s.

cenubi Yunanistan (Pelopones) da⁵⁷⁾ yapılan taharriyat sayesinde bu havalilerin neolitik kültürleri ve bilhassa boyalı keramikleri hakkında bir fikir edinebiliyoruz. Hattâ neolitik boyalı keramik kültürlerine Levkas adasında bile tesadüf edilmiştir⁵⁸⁾.

Girit'te dahi eski Minos II devrinde hiçbir evveliyarı olmaksızın mütakâmil bir boyalı keramik kültürünün meydana çıkması Orta Asyadan gelen bu dalganın diğer yerlerden biraz geç olarak bu adayı dahi istilâ etmiş olduğunu tebarüz ettirmiştir⁵⁹⁾. Boyalı keramik kültürleri bilhassa Girit'te pek orijinal bir tekâmüle mazhar olmuşlar, ikinci bin yılında "Kamares,, vazoları gibi çömlekçilik san'atinin en yüksek bir mertebesine çıkmış olan birtakım san'at eserleri meydana getirmişlerdir.

Muhtelif kültür gruplarını gayet vasi bir çerçeve dahilinde tetkik eden, bu gruplar arasındaki rabitaları tesbite çalışan maruf preistuvar âlimlerinden O. Menghin⁶⁰⁾ ve bu âlimin talebesi Jenny⁶¹⁾ Avrupa boyalı keramik grupunu Ön ve Orta Asya boyalı keramik kültürleriyle birleştirmişlerdir⁶²⁾. Şu halde bu kültürler Orta Asyadan Anadolu üzerinden Trakyaya geçmişler, buradan Tuna memleketlerini ve diğer taraftan da Tesalya üzerinden Yunan kontinaini istilâ etmişlerdir⁶³⁾.

57) Korint: Apollo mabedinin yanında bulunmuş olan keramikler için Mylonas, *Neolitikή εποχή ἐν Ἑλλάδι*, s. 80/1. - Gonia: Blegen, Gonia, Metropolitan Museum Studies III, I (1930), s. 55 v. s. - Nemea: Blegen, *American Journal of Archaeology* 31, 1927, s. 437 v. s. Fluis: Blegen, *Art and Archaeology* 20, 1925, s. 26. - Hagiorgitika: *American Journal of Archaeology* 32, 1928, s. 533/4.

58) Hoirospeia'da bulunmuş olan keramikler: G. Velde, *Zeitschrift für Ethnologie* 44, 1912, s. 845 v. s.; 45, 1913, s. 1156 v. s. - Frankfort, *Studies II*, s. 48, 127 v. s. H. D. Hansen, ismi geçen eser, s. 134/5.

59) D. Fimmen, *Die kretisch - mykenische Kultur*, 1923, s. 85, 129.

60) O. Menghin, *Weltgeschichte der Steinzeit*, 1930, s. 335 v. s.

61) *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 58, 1928, s. 64 v. s.

62) Bu nazariye G. Childe (yukarıda ismi geçen eserler) ve H. Schmitt (Cucuteni, s. 119) gibi preistoriyenlerin tenkidlerine uğramasına rağmen bugün dahi kıymetini muhafaza etmektedir. Mukayese ediniz: Bittel *Préhistorische Forschung in Kleinasien (Istanbul Forschungen, Bd 6)*, 1930, s. 108.

63) Asya ile Avrupa arasında bir geçit teşkil etmiş olan Anadolunun en alt tabakalarında boyalı keramiklerin mevcut olması lâzımdır. Trakyada dahi en eski kültür tabakalarında bu kabil boyalı keramik bulacağımızı ümit ediyoruz. Bu kabil keşfiyatın Orta ve Ön Asya grupları ile Avrupa grubunun birleştirmek hususunda ne kadar büyük bir ehemmiyet arzedeceğini izaha hacet yoktur. Fakat bu kültür cereyanlarının Asyadan Avrupaya yalnız Anadolu üzerinden geçmediği anlaşılıyor. Anav'da bulunmuş olan boncuklar, kurşun ve bakırdan mamül boru şeklinde eşyaya şimali Avrupada dahi tesadüf edilmesi (Cucuteni, s. 121), bu cereyanların bir kısmının karadenizin şimal havalisinden Avrupaya geçmiş olduğunu göstermektedirler.

Dördüncü ve üçüncü bin yıllarında Çinden Avrupa içerlerine kadar uzanan geniş bir sahaya yayılmış olan bu boyalı keramik kültürlerinin yanında boyasız monokrom keramik kültürlerine dahi tesadüf ediyoruz. Bu kültürler iyi pişirilmiş, haricî sathı düzeltilmiş ve bazan perdahlanmış, kırmızı, kahve rengi, kül rengi ve siyah bir keramik ile temayüz etmektedirler. Tezyinat esas itibarile mahkûk hendesi hatlara inhisar etmektedir. Bazan mahkûk hatların içleri beyaz veyahut kırmızı bir madde ile doldurulmuştur. Bu kültürlerle Türkistanda Anavda. İranda ve Mezopotamyada rastlıyoruz. Bunlar boyalı keramikler gibi Orta ve Ön Asyadan bir taraftan Suriye, Filistin ve Mısıra, diğer taraftan ise Anadolu, Ege havzası ve Yunanistana yayılmışlardır⁶⁴). Anadolunun muhtelif yerlerinde ve bilhassa Sakçegözü, Alişar, Boğazköy, Yortan ve Turovada bulunmuş olan bu monokrom boyasız keramik⁶⁵) 1932 de Türk Tarih Cemiyeti tarafından Ahlatlıbel de yaptırılmış olan hafriyatta elde edilmiş olan âsar sayesinde daha vazıh bir surette ortaya çıkmış bulunuyor⁶⁶). Muahhar tabakalarla örtülmemiş tek devreli preistorik bir mahal olan Ahlatlıbelde bulunmuş olan siyah ve kırmızı bir keramik gerek teknik, gerek şekiller itibarile büyük bir tenevvü arzietmekte ve gerek şarkî, gerek garbî Anadolu ile bir takım enteresan rabitalar göstermektedir.

Fakat birçok mahallerde boyalı ve boyasız keramik kültürlerinin yekdiğerile pek yakından münasebettar olduğu, hattâ bazan birbirile tamamen karıştığı görülüyor. Nitekim Anav II boyasız keramiklerinin Anav I ve III boyalı keramikleri arasında bir mevki işgal ettiği görülüyor. Sus'ta dahi Sus I b-d monokrom keramiklerinin Sus I a ile Sus II boyalı keramikleri arasında mütevassıt bir devreye ait oldukları anlaşılıyor. Mezopotamyada umumiyetle boyalı keramik kullanan El-Ubeyid kültürünün üstünde açık renkli monokrom bir keramiğe malik Uruk kültürü bulunmaktadır. Mezopotamyanın üçüncü büyük kültür devresi olan Cemdet Nasır devresinde ise açık renkli boyasız keramiğin mev-

64) V. Christian, Kulturen und Völker im alten Vorderasien, Forschungen und Fortschritte 12, 1936, s. 155/6.

65) Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien, s. 11 v. s., 64 v. s., 83 v. s., 86.

66) Hamit Zübeyr, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi 2, 1934, s. 1 v. s. Bu kültürün kronolojisi hakkında: Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien, s. 63 v. s. Bu kültürün Anadolu kültürleri arasında işgal ettiği mevkiye dair: Bittel, Archiv für Orientforschung, 1936, s. 38 v. s.

kiini tekrar boyalı keramiklere terkettiğini görüyoruz. Fakat bu devrede boyasız keramikler tamamile zail olmaktadır⁶⁷⁾.

Boyasız keramiğin ilk izlerini, yukarda dahi söylediğimiz gibi Orta Asyada Anav'da buluyoruz. Buradan bu keramik Kafkaslara⁶⁸⁾. Elâm ve Sumere ve buradan da Anadolu üzerinden teknil Ege havzasına ve Avrupaya yayılmıştır. Bu keramikler sahasında dahi şark ile garp arasındaki rabitaları teyit eden vesikalar bulunmuştur. Bilhassa teknik ve vazo şekilleri üzerinde tetkikatta bulunmuş olan H. Frankfort Anadolunun ağzı gaga şeklindeki vazolarile yüksek ayaklı "yemişlikler,"ini Anav'dan Anadoluya kadar (bilhassa Van⁶⁹⁾ takibetmiştir⁷⁰⁾ Alisharın en alt tabakalarında (tabaka I b) bulunmuş olan mahkûk tezyinatlı kırmızı keramik Ninive I ve II keramiği ile büyük bir benzerlik göstermektedir⁷¹⁾. Ahlatlıbelde bulunmuş olan keramiğin bazı teknik hususiyetlerini Speiser⁷²⁾ Gavra VI keramiği ile mukayese etmektedir. Diğer taraftan Mis Boyd Girit'te Vasiliki'de bulmuş olduğu benekli keramikleri (mottled ware) Anav II benekli keramiklerle münasebettar olarak göstermektedir⁷³⁾. Şu halde boyalı keramik kültürlerinin yanında bunlardan tamamile ayrı ve başka bir ırka izafe edilebilecek boyasız keramik kültürlerinin mevcut olduklarını kabul etmiyeceğiz. Bizim tetkik ettiğimiz sahalarda boyalı ve boyasız keramik kültürlerine yan yana ve yekdiğerile pek yakından münasebettar olarak tesadüf eylememiz pek karakteristik olan boyalı keramik kültürlerini meydana getiren kavimlerin

67) Childe. L'Orient Préhistorique, s. 134, 138/9, 151/2, 218 v. s.

68) Elizabetpol keramikleri: Bulletin de la Commission archéologique Russe, XXIX.

69) Jenny, Prähistorische Zeitschrift 19, 1928.

70) Archeology and the Sumerian Problem, s. 57 v. s. levha III.

71) Annals of Archaeology and Anthropology, University of Liverpool, XX, 1933.

72) Excavations at Tepe Gawra I, s. 159 not 20.

73) H. Boyd Hawes, Gournia, s. 50 not 12. - Orta Asya ile garp arasındaki münasebatı daha muahhar zamanlarda dahi tesbit etmsk kabildir. Bilhassa 2000 senesine doğru Akalar ile birlikte Ege havzasında beliren "Minyas., keramiğinin menşe'inin Anav III olduğu anlaşılıyor. (Mukayese ediniz: Goldman, Excavations at Eutresis, s. 232). E-sen Orta Asyayı Ege ile birleştiren büyük ticaret yolu muahhar devirlere kadar ehemmiyetini muhafaza etmiştir (S. Casson, Brit. School Annuals 23, s. 11 v. s.). Bu pek enteresan Orta Asya - Ege münasebetlerini T. T. K. tarafından neşredilecek olan "Ege tarihi,"nde bertafsil anlatacağız.

bilhassa günlük ihtiyaçları için monokrom boyasız keramikleri dahi kullanmış oldukları anlaşılıyor.

Orta Asyadan, bir taraftan Çine, diğer taraftan Avrupa ve Afrika'ya kadar uzanan bu boyalı keramik kültürleri arasındaki benzerlik, müteaddit defalar işaret etmiş olduğumuz gibi, o kadar büyüktür ki birbirinin tesiri altında kalmış, fakat başka başka kaynaklardan neşet etmiş bir takım müstakil gruplar kabul etmekten ise⁷⁴⁾ bir merkezden doğmuş bir tek boyalı keramik kültüründen bahsetmek herhalde daha doğru olur. Hiç şüphesiz yukarda birer birer gözden geçirdiğimiz gruplar arasında bazı mahallî hususiyetler ve hattâ kronolojik farklar vardır. Fakat teknil bu gruplar umumiyet itibarile büyük bir yeknesaklık arzederler. Bu kültürlerin ekserisi bir takım hayvanları ehlileştirilmiş zirai kültürlerdir. Bu kültürleri meydana getiren insanlar köylerden maada şehirler dahi meydana getirmişler ve yapılarında ekseriya tuğla kullanmışlardır. Yazının menşe ve tekâmülile sıkı bir surette münasebettar olan ıstampa mühürlerini bu kültür mıntakasında bir taraftan Hindistana, diğer taraftan ise Avrupa içerlerine kadar takip etmek mümkündür. Tekmil bu geniş sahada bir kadın ilâheye (Allah - Ana) ibadet edildiği görülüyor. Bu kültür sahasında. daha 4 bin yılında tekerlekli arabanın icat olunması akınlarnın bu kültür merkezinden muhtelif istikametlerde inkişaf etmesine pek ziyade yardım etmiştir. Asıl mühim nokta muhtelif boyalı keramik grupları arasındaki farkların en alt, binaenaleyh en eski tabakalara indikçe azalmasıdır. Meselâ Hindistanda Mohenjo - Daro ve Harappa'dan daha eski bir kültüre malik olan Amri keramiği Anav, Elâm ve Sumer boyalı keramiklerine daha fazla benzemektedir⁷⁵⁾. İşte teknil bu ilmi ve arkeolojik hakikatler bu kültürlerin bir tek kaynaktan doğmuş ve muhtelif istikametlere yayılmış olduklarını, yerleşmiş oldukları mahallerin iklim ve umumî durumuna göre ve zaman ile kendilerine has bir renk iktisap etmiş olduklarını, muayyen yerlerde uzun müddet yaşamış olduklarından muhtelif seyirli bir tekâmül gecirmiş olduklarını göstermiyor mu?

74) Meselâ Thureau - Danguin gibi (Revue archéologique 22, 1925).

75) Frankfort, The Indus Civilization and the Near East adlı kitabında kendisinin Mezopotamya'da Tel Asmar'da bulmuş olduğu kültürü Hindistan kültürleriyle mukayese etmekte ve Hindistan ile Mezopotamya kültürleri arasında genetik bir akrabalık mevcut olduğunu yazmaktadır. Son zamanlarda Mari (Tel Hariri) de bulunmuş olan eserler bu rabitaları teyit edecek bir mahiyettedirler (mukayese ediniz: Parrot, Revue archéologique 31, 1934, s. 173 v s)

Bu kültür kaynağı nerededir? Nerede olabilir? Bu kaynağın Orta Asyada bulunduğu yukarıda müteaddit defalar işaret etmiştik. Bu noktayı şimdi biraz tavzih edelim. Anav hafriyatına iştirak etmiş olan Alman preistüvar âlimlerinden H. Schmidt son senelerde neşretmiş olduğu "Cucuteni,, adlı eserinde (sah. 121) Anav I - II in Sus I den daha eski olduğunu isbat etmiştir. Şu halde Anav kültürünü Sus I in bir kolu olarak kabul eden ⁷⁶⁾, yahut inhitat bulmuş bir merhalesi olarak gösteren ⁷⁷⁾ nazariyelerin hükmü kalmamış oluyor. Maruf preistüvar müdekkiklerinden Gordon Childe'in işaret etmiş olduğu gibi ⁷⁸⁾ gerek Hindistan, gerek İran ve Mezopotamya kültürlerinin hepsinin Anav ile bir çok rabita ve müşabehetleri vardır. Şu halde yerleşmiş oldukları yerlerde yüksek seviyeler ihraz etmiş olan bu boyalı keramik kültürlerinin köklerini Orta Asyada aramakta haklıyız.

Acaba bu boyalı keramik kültürlerini muayyen bir ırka izafe etmek mümkün müdür? Son tetkikler Mezopotamyada keşfedilen bu en eski kültürler ile tarihi Sumer kültürü arasında birtakım rabitalar tesbit etmiştir. Bilhassa H. Franfort "Archaeology and the Sumerian Problem,, adlı eserinde tıpkı bir Sumer medeniyetini temsil eden Cemdet Nasır kültürü ile bu kültürden daha eski olan Uruk ve El-Ubeyid kültürlerinin arasındaki rabita ve "continuité,, yi bulmuş ve bu suretle en eski Mezopotamya kültürünün Sumerler tarafından meydana getirilmiş olduğu neticesine varmıştır ⁷⁹⁾.

Sumerlerin Orta Asya Türk kavimlerinden olduğu gün geçtikçe daha vazih bir şekilde kendini göstermektedir. Sumer lisanının bir

76) Hubert, Revue archéologique, 1910.

77) Pottier, Mémoire de la Délégation en Perse, XIII.

78) L'orient Préhistorique, s. 253.

79) Frankfort'un bu tezi bir çok tenkitlere maruz kalmıştır. Bilhassa V. Christian'ın «Archiv f. Orientforschung 1932/3, s. 207 v. s. deki tenkidini ve Frankfort'un aynı mecmuada (1933, s. 26 v. s.) Christian'a vermiş olduğu cevabı mukayese ediniz. G. Childe ise şu fikirde bulunmaktadır (L'Orient Préhistorique, s. 128): «Le Dr. Frankfort propose d'identifier ses créateurs (El-Ubeyid kültürünün) avec les Sumériens. Si nous définissons les Sumériens comme les auteurs de cette civilisation particulière qui a inspiré l'Asie Antérieure pendant deux millénaires de la même manière que la civilisation romaine inspira l'Europe, nous pouvons accepter la théorie de Franfort. Beaucoup de traits caractéristiques de la civilisation Sumérienne se révèlent dans les plus anciens villages d'El Ubéid et il sera possible de trouver des éléments de continuité jusqu'aux temps historiques».

Türk lisanı olduğunu F. Hommel isbat etmiştir ⁸⁰⁾. Bugün Sumer ve Türk lisanlarının birbirine benziyen kelimelerinin sayısı 300 ü geçmektedir. O. Menghin bu kadar çok isim benzerliğinden ve bilhassa Tanrı - Tengere - Dingir gibi mühim kelimelerin aynı kökten neşet etmiş olduklarının kat'i olarak tesbitinden sonra Sumerceyi bir Türk lisanı olarak kabul etmemenin pek müşkülpesent olmağa delâlet edeceğini yazıyor ⁸¹⁾. Opitz ise Sumer lisanının en aşağı 5000 senelik bir lisan olduğunu, Türk lisanlarına ait bu kadar eski lengüistik vesikaların bulunmadığını ve bu sebepten mukayeselerin birtakım müşkülâtla karşılaştıklarını söyledikten sonra «Allah» zahut «Tanrı,, manasına gelen Tengere, Tengri kelimesinin Sumercede «Dingir,, şeklinde bulunmasının bir tesadüf eseri olamayacağını yazıyor ⁸²⁾.

Diğer taraftan Ungand Sumerlerin ana vatanının Orta Asya olduğuna işaret etmiş ⁸³⁾. G. Elliot Smith ise Türklerin «alpin» ırkına mensup olduklarını kabul etmiş ve alpin ırkının ana vatanının Orta Asya olduğu neticesine varmıştır ⁸⁴⁾. Esasen İndüs vadisinde Sumer kültürüne müşabih bir kültüre ve brakisefal bir ırka tesadüf etmemiz bu her iki kültürün İndüs ile Sumer arasında bulunan bir kaynaktan neşet etmiş olduklarını göstermektedir ⁸⁵⁾. Şu halde Sumerlerin menşei Orta Asyaya atfetmek ve bunların Mezopotamyada El - Ubeyid ve müteakıp kültürleri meydana getirmiş olduklarını kabul etmekle boyalı keramik kültürlerinin Orta Asyadan neşet etmiş olduklarına dair ileri sürmüş olduğumuz tezi teyit etmiş oluyoruz.

İşte bu Orta Asya kültürlerinin bir merkezden muhtelif istikametlere yayılmalarının tesbitinde boyalı keramiklerin pek mühim bir rol oynadıkları tezahür etmiş oluyor. Bunlar aynı zamanda bu kültürleri meydana getirmiş olan insanların yüksek kabiliyetlerini dahi tezahür ettirmek hususunda mühim vesikalar teşkil

80) Sumerische Lesestücke, 1894. - Zweihundert sumero - türkische Wortvergleichen als Grundlage zu einem neuen Kapitel der Sprachwissenschaft, 1915. Nachtrag, Mai 1915. Zweiter Nachtrag Juli 1915. Die Verwandtschaftsverhältnisse des Sumerischen (Festschrift für P. W. Schmidt, 1927. s. 67 v. s.)

81) Weltgeschichte der Steinzeit, s. 430.

82) Reallexikon der Vorgeschichte XIII, (1929), s. 125.

83) Das Wesen des Ursemitischen, 1925, s. 25 v. s. Mukayese ediniz: Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 34, 1937, s. 155/6.

84) Human History, s. 165.

85) Assvriolog Unger son zamanlarda yazmış olduğu makalelerin de «Orta-Asyalı Sumerler» tabirini kullanmaktadır.

etmektedirler. Boyalı keramik kültürlerinin yerleşmiş oldukları mahallerin ekserisinde yüksek medeniyetler baş göstermiş ve bunlar etraflarına feyizli tesiratta bulunmağa başlamışlardır. Asya ile Avrupa arasında bir köprü teşkil eden ve yüksek Asya kültürlerinden Avrupanın dahi hissedar olmasını temin etmiş olan Anadolu bu âkınlar sayesinde Orta Asyanın yanında ikinci bir Türk anayurdu olmuş ve buraya yerleşen Türk kavimleri burada medeniyet sahasında harikalar yaratmışlardır.

Türk Tarih Cemiyeti, kökleri Orta Asyaya dayanan ve bugünkü medeniyetlerin tesis ve tekâmülünde mühim bir payları olduğu halde bugüne kadar kapalı kalmış ve tetkik edilmemiş olan milli Türk kültürlerini meydana çıkarmak ve bunları ilmin en son metodlarile araştırmak için büyük bir azimle çalışmaktadır. Yukarda Cemiyetin üzerinde yürüdüğü ana hatların ancak pek muhtasar bir şemasını yapabildim. Tarih, arkeoloji, filoloji ve antropolojiye ve muhtelif milletlerin mümtaz âlimlerini bir araya toplamış olan bu kongrenin gösterdiği veçhile beynelmil elmi temaslara fazla ehemmiyet verildiği ve bu temas ve müşterek çalışmalardan birçok mühim mesailin halli beklendiği bir zamanda bizim dahi bu ilmi cereyanlara iştirak ettiğimizi ve atide dahi iştirak edeceğimizi kongreye arzeder, sözüme nihayet veririm.

Iran

Resim. 1 — Sus I
(Reallexikon der Vorgeschichte VIII, levha 46)

İran

Resim 2 — Sus II
(Reallexikon VIII, levha 46)

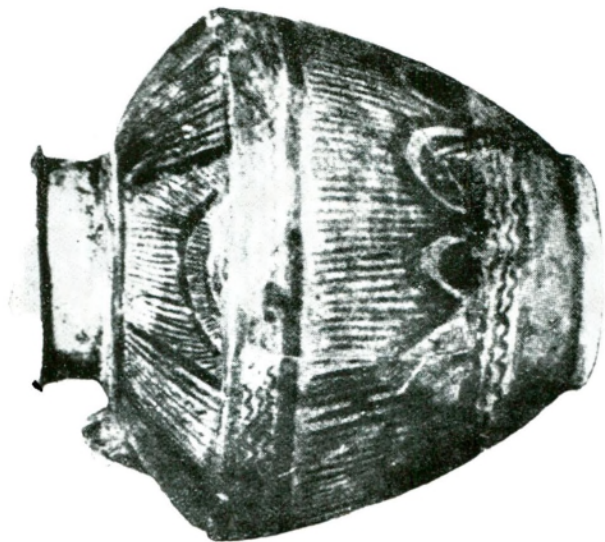

Resim 3 — Sus II
(Reallexikon VIII, levha 46)

Iran

Resim 4 — Urmia, Sus I üslûbu
(Reallixikon VIII, levha 43 c)

Resim 5 — Tepe Aliabad, Sus II üslûbu
(Reallixikon VIII, levha 43 d)

Hindistan

Resim 6 — Mohenjo - Daro
(Childe, L'Orient préhistorique, levha 22)

Bülücistan

Resim 7 — Mehi (Childe, levha 31)

Resim 8 — Näl (Childe, levha 31)

Mezopotamya

Lev. XXII

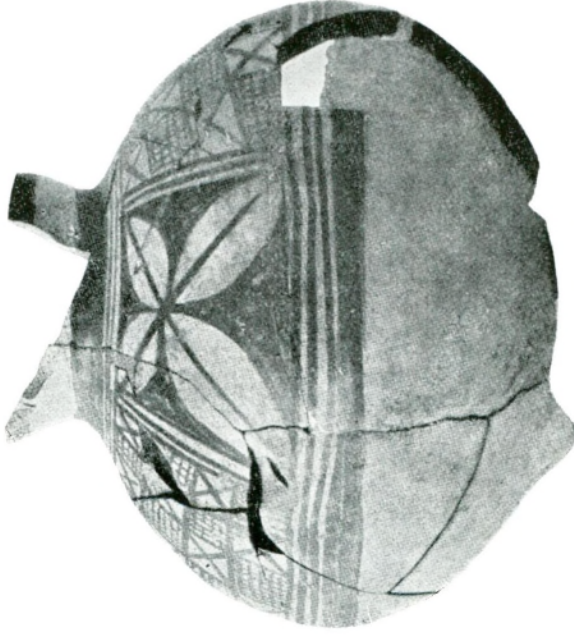
Resim 9 — El Ubeyid
(Childe, levha 13)

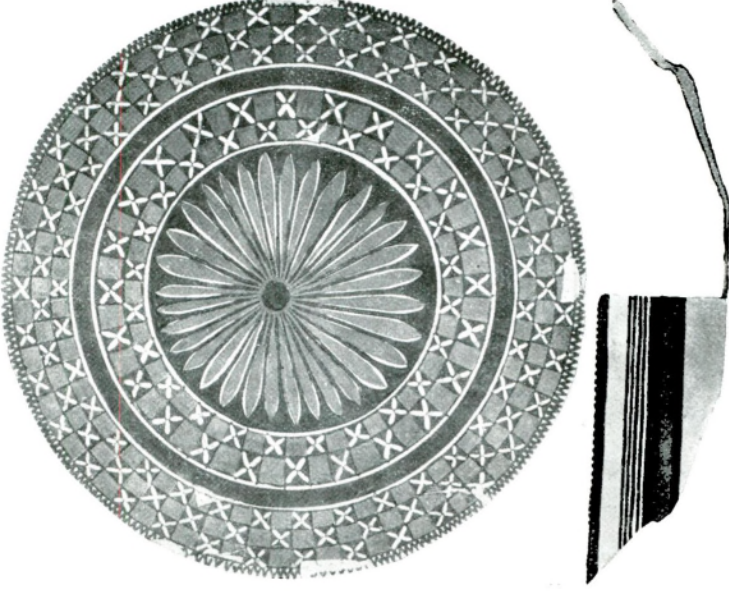
Resim 11 — Cemdet Nasır
(Childe, levha 16)

Resim 10 — Samarra
(Childe, levha 13)

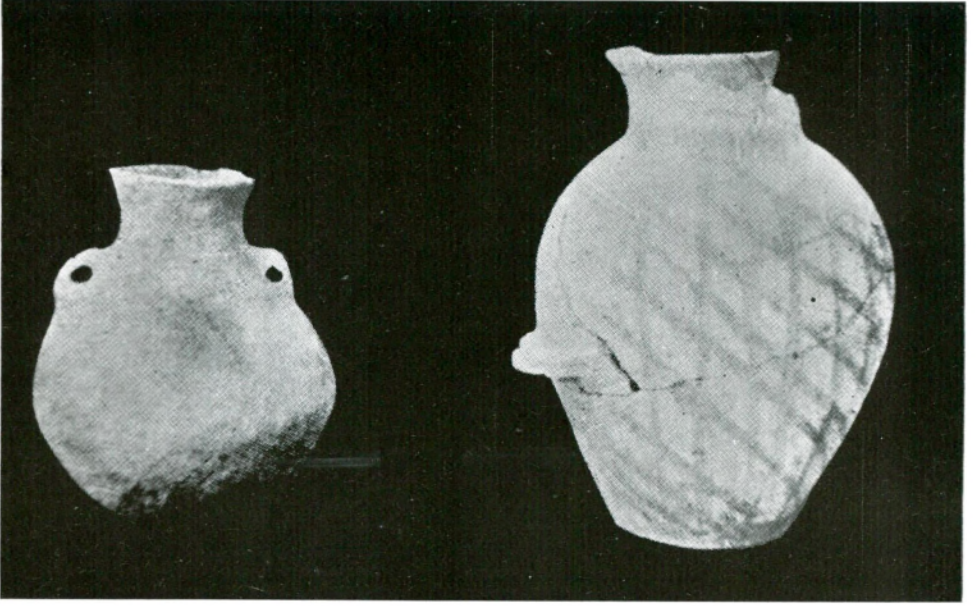

Resim 12 — Tel Halaf
(Childe, levha 29)

Resim 13 — Arpaşiye
(Mallowan-Rose, Prehist. Assyria, baş levha)

Filistin ve Mısır

Resim 14 — Filistin (Reallexikon XIV, levha 40 A)

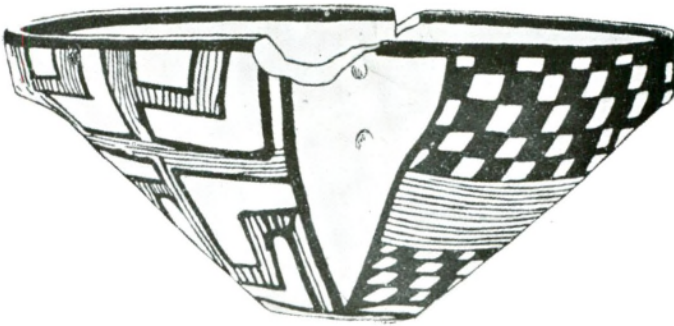

Resim 15 — Mısır (Reallexikon XIV, levha 32)

Yunanistan

Resim 16 — Sesklo grupu
(Fimmen, Die kret. - myken. Kultur, res. 117)

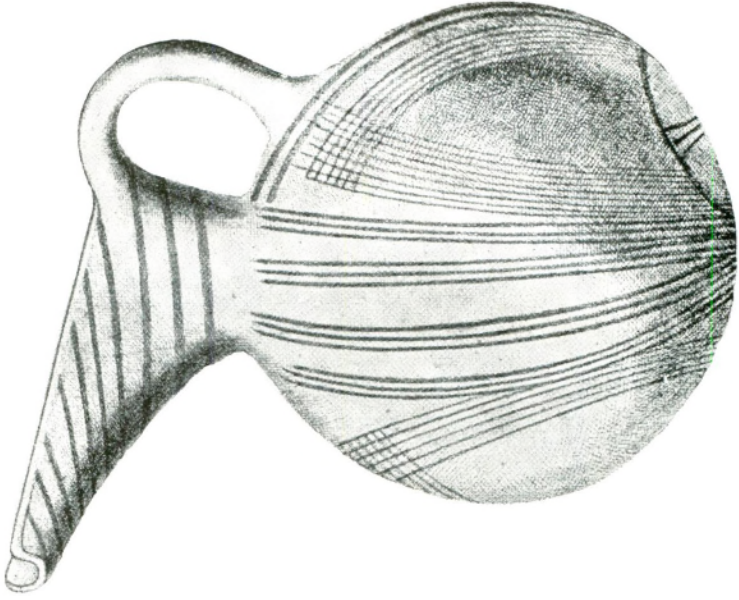
Resim 17 — Dimini grupu
(Fimmen, res. 118)

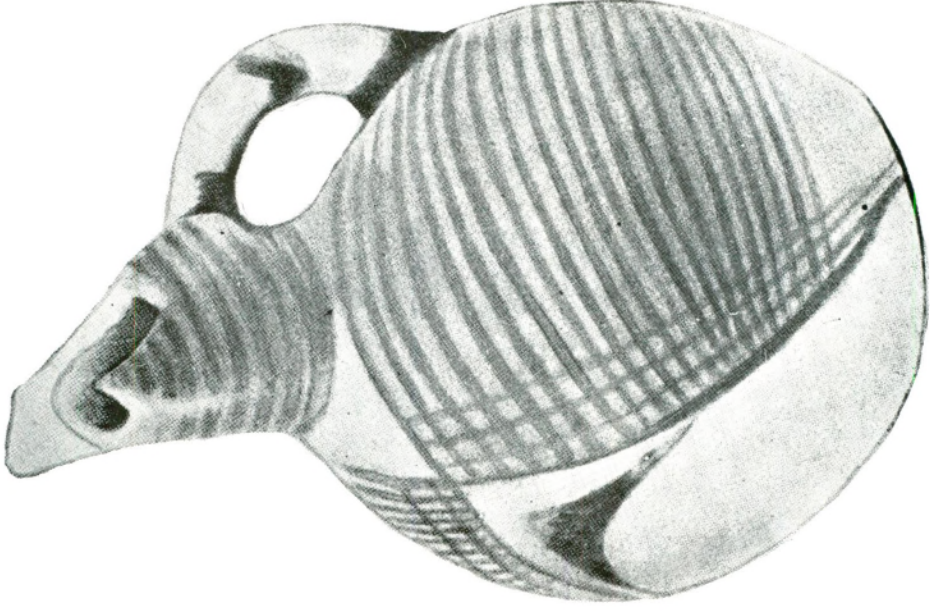
Resim 18 — Dimini grupu
(Fimmen, res. 119)

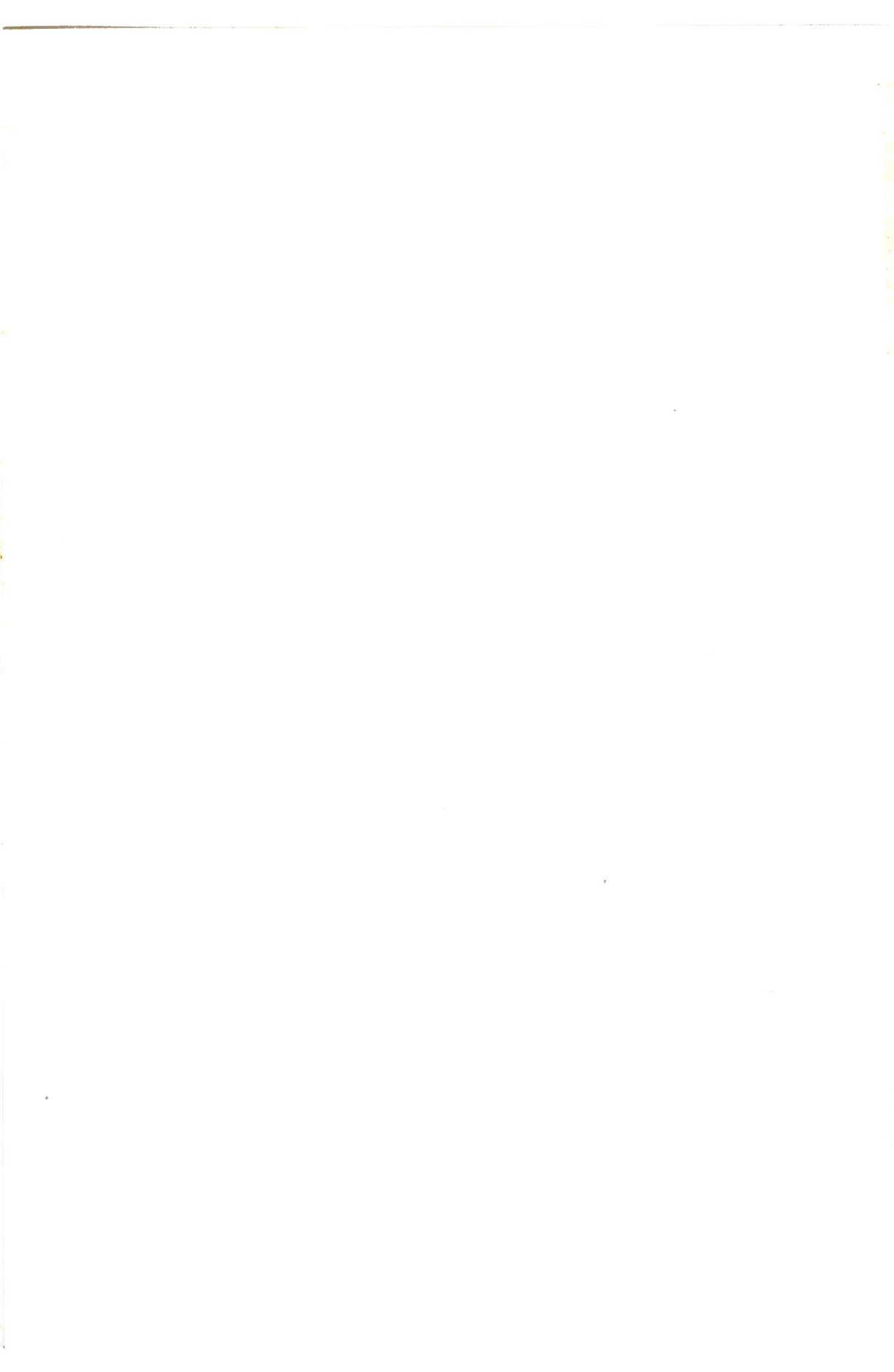
Resim 19 — Heronea grupu
(Fimmen, res. 58)

Resim 20 — Eski Minos keramigi
(A. Evans, Palace of Minos I, res. 25)

Resim 21 — Eski Minos keramigi
(Evans I, res. 26)

BİYOĞRAFYA

Stanley Lane - Poole

Halil Edhem

İstanbul Sayfaları

İngilterenin en maruf müsteşrik âlimlerinden olan Mister Lane - Poole'in küçük, fakat çok tanınmış ve istifadeli olan "The Mohammadan Dynasties,, adındaki eserini [1] Maarif Vekâleti birçok ilâvelerle ve "Düveli İslâmiye,, namı altında türkçeye tercüme ettirerek 1927 de bastırmıştı [2].

Bu kitabın mukaddimesinde müellif eserini hangi maksatla yazdığını ve kitabın tertip ve tasnifi nasıl olduğunu bildiriyor ki, başlıca İslâmi sikkelerle meşgul olanlara bir kolaylık olmak üzere ve bir Umum İslâm Tarihi tarzında cem ve telif ettiği anlaşılır. Filvaki şark ve İslâm Tarihi ile uğraşan müsteşriklerin elinden düşmiyen bir kitap olduğu gibi türkçeye tercümesi de bizim Üniversitelilerimizin çok kullandıkları bir eser olduğu söylenmektedir.

Umumiyetle meşhur adamların ve büyük âlimlerin tercüme halleri pek eski zamanlardanberi yazıla gelmekte olup, bunların bilinmesindeki istifadenin nakadar mühim olduğunu söylemeğe hacet yoktur.

Binaenaleyh ilim, san'at, meskükât, tarih, coğrafya, seyahatler, biyografyalar velhasıl bütün İslâmiyat ve Türkiyat Kültürleri üzerinde çalışmış ve neşriyatta bulunmuş ve hele Londra'da British Museum'un İslâm meskükâtile başka bazı koleksiyonların kataloglarını tanzim etmiş olan bu büyük âlimin biyografyasını tanımaklığımız pek faydalıdır.

[1] The Mohammadan Dynasties, Chronological and genealogical tables with historical introductions by Stanley Lane - Poole. Westminster 1894. 8°, 361 sahifa. Bu kitabın stereotip olarak yeni bir basımı 1925 te çıkmıştır.

[2] Düveli İslâmiye, Tarihi methaller ile takvimî ve ensabî cetvelleri havidir. Mütercim Halil Edhem. İstanbul. Milli Matbaa 1927 (H. 1345). 640 sahifa.

İslâm meskükâtı için Lane-Poole'un muktedir talebesinden olan ve şimdi British Museum'da İslâmî Numismatik şubesini idare eden Mister John Walker bize hocasının hayatına ve telifatına dair verdiği notlar için kendisine burada şükranlarımızı takdim ederiz. Mezkûr notları, bizim topladığımız bazı malûmata ilâve ederek aşağıda dercediyoruz.

Her halde, eğer yüksek Kültür Bakanlığı "Düveli İslâmiye,, yi yeni Türk yazımıza çevirterek tekrar bastırmak isterse, Lane-Poole'un Biyografisinin mukaddimeye konmasını tavsiye ederim.

Kuvvetli bir tarihçi ve arkeolog olan müteveffa Lane-Poole (Stanley) Londrada 18 Kân. I. 1854 tarihinde doğmuştur. 1894-1904 senelerinde Dublinde Arapça profesörü idi. Ulûm ve sanayi şubeleri reisi olan E. Stanley Poole'un büyük oğlu ve maruf bir müsteşrik olan E. W. Lane'nin yeğeni idi. İngiltere'nin ileri gelen ailelerinden Charlotte Bell adında bir bayan ile 1879 da evlenmiştir. 1905 te vefat eden bu bayandan iki oğlu ve bir kızı olmuştur: Oxford ve Dublin Üniversitelerinde doktorluk rütbelerini aldıktan sonra 1874-1892 senelerine kadar British Museum'un İslâmî Numismatik şubelerini idare etmiş ve fakat 1883 de İngiliz Hükûmeti tarafından arkeolojiye dair bir vazife ile Mısıra ve 1886 da Rusyaya gönderildi. 1890 da Avustiralyada bir seyahat yapıp avdetinde ve 1895-1897 seneleri içinde Kahirede arkeoloji tetkikleri yapmak üzere kendisine Mısır Hükûmeti tarafından bir memuriyet verilmiştir. Bu aralık Mısır Arap âbideleri muhafazası komisyonuna mefahir aza intihap olundu. 1901-1902 de İrlanda Kırallık Akademisi heyetine kâtip ve yine bu seneler içinde Wals Üniversitesi arapça imtihan mümeyyizi oldu.

Mister Lane-Poole 29 Kân. I. 1931 de vefat etmiş olduğundan 77 yaşına varmıştı. Onun ebedi gaybubeti İslâmiyat ilimleri için büyük bir ziyadır.

"Mohammadan Dynasties,, 'in sonuna müellifin koyduğu listede görüleceği veçhile Lane-Poole'un eserleri iki kısma ayrılabilir. Birincisi sırf İslâmî Numismatik ve ikincisi de başka sahalarda yazdığı kitapları ihtiva eder.

İslâmî Numismatike Dair Eserler

"Guthrie,, Koleksiyonında İslâmî sikkeler, 1874.

International Numismata Orientalla, İkinci kısım, Türkmen sikkeleri 1875.

Essays in Oriental Numismatics. Birinci, ikinci ve üçüncü seri, 1874, 1877, 1892.

Catalogue of Oriental Coins in the British Museum

10 cilt. Hepsinde resimli levhalar vardır.

Cilt I. Halifeler 1875.

« II. Mohammadan Dynasties 1876.

« III. Turkumans 1877.

« IV. Egypt 1879.

« V. The Moors and Arabia 1880.

« VI. The Mongols 1881.

« VII. Bukhara 1882.

« VIII. The Turks 1883.

« IX-X. Geçenki ciltlere ilâveler ve umum fihristler. 1889, 1890.

Catalogue of Indian Coins in the British Museum.

Cilt I. Sultans of Dehli 1884.

II. Mohammadan States 1885.

III. Mughul Emperors 1892.

Catalogue of Arabic Glass Weights in the British Museum

1891. 14 ciltten ibaret olan bu kitaplar 4500 sahifadır.

Coins and Medals, Their place in History and Art. 3 üncü basım 1894.

Catalogue of the Mohammadan Coins in the Bodleian Library, Oxford, 1888

Catalogue of the Coins in the Khedivial Library 1897

Başka eserleri

Biyografiya: The Life of Edward William Lane 1877. The Lord Stratford de Redcliffe 2 Cilt 1888 (Halk için). Sir E. F. Bower 2 Cilt 1889. Sir Harry Parkes, 2 Cilt, 1890 ve 1901. Sir R. Church 1890. Aurangzib, 1893. Saladin 1898. Babur 1899. Watson Pasha 1919.

Tarih, san'at ilh: Lane's Arabic - English Lexicon. Bunun 6 - 8 ciltlerini neşretti 1877-1893. The People of Turkey 2 Cilt 1878. Lane's Selections from the Koran. Bir mukaddime ile neşretmiştir. 1879. Le Coran, sa poésie et ses lois 1882. Speeches and Table-talk of Mohammad (Peygamberin hitabeleri ve sofrâ musahabeleri) 1882 (son basım 1905). Social Life in Egypt 1883. Studies in a Mosque 1883 (2 inci basım 1893). Arabian Society in the Middle Ages, 1883. Selections from Swift, 2 Cilt 1884 - 85. (Meşhur İngiliz muharrirlerinden). The Art of the Saracens of Egypt 1886. The

Moors in Spain 1887 ve 1915. Turkey 1888 (16 ıncı basım 1908). The Barbary Corsairs 1890 (3 üncü basım 1915). The Mughul Emperors 1892. The Mohammadan Dynasties 1894 (yeni basımı 1925). Catalogue of Arabic Art Museum at Cairo 1896. Cairo Fifty Years Ago 1896. Egypt in the Middle Ages 1901. Mediaeval India 1902 (9 uncu basımı 1915). Story of Cairo, 1902. İslâm 1902. North-West and by North 1903. The Thousand and One Nights, 3 Cilt 1906. Mediaeval India from Contemporary Sources, 1916. A Short History of the Middle Ages 1917.

Lanc-Poole'ün yukarda saydığımız belli başlı eserlerinden başka, Times'de ve sair gazetelerde, birçok Dergilerde ve Ansiklopedilerde yüzlerce ilmi makaleleri vardır ki buraya dercetmek mümkün değildir.

ETRÜSKLERİN VE TYRRHENLERİN EN ESKİ TARİHİNE AİT DİL TETKİKLERİ

Wilhelm BRANDENSTEIN

İçindekiler:

1. Mukaddem şartlar
2. Halledilecek vazifeler
3. Etrüskler İtalyanın yerlilerinden değildirler
4. Etrüskler Tyrrhen denilen kavimlerden
5. Tyrrhenler Küçük Asyanın Anadolunun kadim ahali-sinden değildirler
6. Tyrrhenler Küçük Asyanın başka hiç bir milletine mensup addedilmezler
7. Tyrrhenler Küçük Asyaynın şimali şarkisinden gelmişlerdir
8. Tyrrhenlerin menşei Merkezî Asyadadır

Mukaddem şartlar

Bir dilin, bilhassa diğer kaynakların cüz'î surette aktıkları zaman, mükemmel bir tarih kaynağı olduğu bugün gittikçe artan vuzuhla anlaşılmaktadır. Fakat bir dili zaman tarihi ve kültür tarihi bakımından kıymetlendirmek öyle pek te kolay değildir. [1] Etrüsk dili gibi elimizde bakiyeleri pek az bulunan bir dile gelince, bu dediğimiz sözün doğruluğu daha ziyade kendisini gösterir. Elimizde 10,000 e yakın yazı anıtlarının [2] bulunuşu bizi bu hususta yine tatmin edemiyor. Çünkü bunlar oldukça yeknasaktırlar. Ve ekseriyetini mezar kitabeleri teşkil etmektedir. Hiç şüphe yok ki, mezar kitabeleri bir dilin ancak ufak ve aynı za-

[1] Şu eserime müracaat: W. Brandenstein. Die Sprache als Geschichtsquelle, in «Die Welt als Geschichte» 1937

[2] Şu esere bakınız: Corpus Inscriptionum Etruscarum; kısaca CİE; bir de Fabretti: Corpus Inscriptionum Italicarum, kısaca CII.

manda bir taraflı sahasını aydınlatabilir. Maamafih bunlardan başka ayrıca büyük ve bez üzerine yazılı olup içinde 1500 kelimeyi ihtiva eden bir el yazısı da vardır. Bu bezin bir Mısır mumyası için bağ makamında kullanıldığı anlaşılmaktadır ve bugünkü Yugoslavyanın Zagreb şehrindeki (eski ismi Agram) müzede 1880 yılında keşfedilmiştir. Maamafih kısaca Agr Mum diye anılan bu abidenin mündericatu bile emniyetle tesbit edilmiş değildir. Başlarında bugün Emil Goldmann [1] nın bulunduğu bir kısım bilginler, bunun «Libri Acherontici» olduğunu sanıyorlar; bu kitabeler yeraltı âleminden «Untervelt» ten bahseden eserlerdir; diğer bir kısım bilginler bunda ilâhların muhtelif bayram günlerini kaydeden bir takvim görmektedirler. Bu sonuncu telâkkiye ahiren [2] Emil Vetter en ziyade tafsilâtı malûmatla iştirak etmiştir.

Her iki telâkkide müşterek olan nokta, bu yazıda kurban merasimi bahis mevzuu olduğu ve fakat yazının her halde «rituel» bir metin teşkil ettiğidir. Lâkin her cümlelerin mana ve gramerine hakikaten emin surette nüfuz edildiği umumiyet itibarile iddia edilemez ve bugün yapıcı bir irade ile bu vazifeyi hal uğrunda vücade getirilmiş birçok «gramer»lerin mevcut oluşu da bu vaziyeti değiştiremez [3]. Bu emniyetsizliğin sebebi iki dilden (etrüskçe ve lâtince) metinlerin az ve kısa olmalarıdır [4]. Bir de klâsik eski devir muharrirlerinin etrüskçe hakkında verdikleri malûmatın fakirliği ayrıca bir sebep teşkil etmektedir. Şu halde, etrüskçeyi «déchiffré», etmeğe çalışırken yapabileceğimiz şey, bilhassa terkibî (combinaison) mülâhazalardır. Bunu yaparken nihai hal ve vaziyetlere ve irtibat ve münasebete bakarak takribî manayı çıkarmağa çalışmak mecburiyetindeyiz. Vakıya böyle çalışma zahmetli olsa da yavaş fakat emin surette hükümlerimizi ilerletmeğe yarar.

Şu halde, etrüskçe hakkında bildiklerimiz oldukça azdır. Maamafih bu bildiğimiz az malûmat dahi, tamamen yanlış olarak muhakeme edilmek tehlikesi karşısındadır. Çünkü elde edebildiğimiz kelime hazinesi, ancak resmî ve ruhani unvanların, «Titulatur»,ların, akraba isimlerinin ve dinî terimlerin mana mıntakala-

[1] Neue Beiträge zur Lehre vom indogermanischen Charakter der etruskischen Sprache (= Klotho 3) wien 1936.

[2] Etruskische Wortdentuugen I. wien 1937

[3] A. Trombetti, La Lingua etrusca. Firenze 1928. — M. Pallotino, Elementi di lingua etrusca. Firenze 1936.

[4] G. Buonamici, Epigrafia etrusca. Firenze 1932. Bilhassa S. 194 ve müteakip sayfaları ve bir de I. Schnetz, Zeitschrift f. Ortsnamenforschung. 2 (1927) 4 f.

rını şamil olmakla kalmaktadır. Misal olarak Almancayı ele alalım; yalnız akraba isimleri intikal etmiş olsaydı, bu dil hakkında nekadar yanlış hüküm vermiş olacaktık! Almancadaki *Mama, Cousin, Cousine* kelimeleri Fransızcadan gelmedir. Buna resmî unvanları da katalım: Meselâ lâyük unvanlardan, Minister, Adjunkt ve ruhani unvanlardan Prâlat, Pater, Frater bunların hepsi lâtinceden alınmışlardır; o vakit Almanca için Roman dillerinden alınmıştır diyecektik ki, bu besbelli ters bir hüküm olurdu!

Metod bakımından bu düşünceler neticesinde şunu anlıyoruz: Bir dilin kelime hazinesinden ancak bir taraflı, yani muayyen sahalara inhisar edenleri elde bulunduğu vakit, bu mahdut kelimelerin menşei, tetkik edilecek dilin karakteri hakkında ortaya atılacak bir faraziye için işe yarayacak bir esas veremez. Bu düşünceyi etrüsçüye tatbik edersek mevcut «sakral» (kutsal) kelimelerin bu dili muayyen bir dil soyuna nisbet etmeğe yaramıyacağı kanaatine varırız; bir de etrüsçü akraba isimleri zaten şayanı dikkat surette bu hususta en kuvvetli mukavemeti ibraz etmektedir; binaenaleyh şimdilik menşe tezleri için esas olabilecek mesnet olmak üzere ancak bu dilin bünyesi nazarı itibara alınabilecektir.

Bu yolda halledilecek vazifeler

Başka bir eserimde [1] Etrüsklerin ilk tarihini arz ve tarif etmeği denedim, ve bunu yaparken bir takım safhaları ayırd edebildim. Milâttan takriben 800 yıl evvel Etrüskler Küçük Asyadan, ağılebi ihtimal Lidya'dan, İtalyadaki Umbriya'ya hicret etmişlerdir. Onlar bakiyeleri daha tarihî zamanda Egede yaşamış olan Tyrrhenlerin bir kısmı idiler. Fakat Tyrrhenler Garbi Anadolunun asıl yerli sakinleri falan değildiler, ve Milâttan evvelki 14 üncü asırdan evvel Küçük Asyanın şimali şarkisinden kalkıp oraya hicret etmişlerdi. Ancak onlar buranın da yerlisi (autochtone) değillerdi, ve aslına bakılırsa Merkezi Asyadan neşet etmektedirler. Bu safhalar hakkındaki delillerimi tarih, epigrafi, arkeoloji, dinler tarihi ve kavimler bilgisi ilimlerinden alınmış vak'alarla ibraz ettim; dil bakımından olan alâmetlere gelince, bunları ancak ima tarzında kullanabildim.

Burada benim vazifem, dil bakımından mevcut olan malûmatı tarih kaynağı olarak kullanmaktır. Bunu söylerken makalemin

[1] Die Herkunft der Etrusker (Etrüsklerin menşei). Leipzig 1937 (= Der Alte Orient, Band 35. Heft I.)

başında ileri sürdüğüm gibi, dilin, diğer tarih kaynakları ne kadar çok susarlarsa, yani umumiyetle araştırdığımız devir ne kadar arkada olursa, o nisbette yüksek olarak tarih kaynağı kıymetinin arttığını tekrar etmek isterim. Binaenaleyh, burada halli bana tereftüp eden vazife, etrükçeden elimizde olan dil vesikalarının, Etrüsk-Tyrrhen'lerin ilk tarihine ait, bütün tarihi safhaları yeniden teyit etmekle kalmıyarak, bu safhalar arasını epeyce keskin olarak ayırt etmeğe yaramakta olduğunu göstermektedir.

Etrüskler İtalyanın yerlileri değildirlir

Kadim zaman an'anesi dahilinde Etrüsk'lerin İtalyadaki yerli ahaliyi (autochtone) teşkil ettiklerini iddia eden tek bir müverrih vardır. O da Milâttan evvelki ilk asırda yaşayan Halikarnasos'lu Dionysios'tur. Milli duyguların sevkile bilhassa İtalyada bu iddia en ziyade revaç bulmuştur. Fakat Dionysios'un (I 28-30) bu iddiaya sebep olarak gösterdiği deliller okadar zayıftı ki, kimse bunu ciddiyetle kale almamıştı. Ve bundan dolayı yeni delillerin ibrazı lâzım gelmişti. Böyle delillerden biri Dionysios'un bir sözü olmuştur, fakat o bunu Etrüsklerin yerliliğini ispat için söylememişti: Bu aynen şu idi [1].

«Etrüskler, Rasena adını taşıyan kumandanlarından birine (!) nisbet ederek, tıpkı (!) bu adam gibi, kendilerini tesmiye (!) ederler».

Zahirde gayet sade olan bu cümleden, metnin vazih olmasına rağmen, olmayacak manalar okunmuş olduğundan, muhteviyatının incelenmesi icap etmektedir. Dionysios kendilerini Rasena'ya göre tesmiye ettiklerini (Tyrrhen'lerin Τυρρηννοί Tayrrhenos'a göre tesmiye ettikleri gibi) iddia etmiyor, o yalnız bunların tıpkı Rasena'nın kendisi gibi tesmiye ettiklerini ilâve ediyor. Böylece Etrüsk'lerin kendilerini müfret bir isimle tesmiye ettikleri (ki, biz bunu daha tavzih edeceğiz). «expressément» söylemiş oluyor. Bundan başka (tesmiye ederler) gibi muzari (Présent) bir ifade tarzından anlaşılıyor ki, Dionysios'un yaşadığı devirde, yani Milâttan evvelki birinci asırda me'nus olan bir tesmiye bahis mevzuu teşkil etmektedir.

Nihayet kumandanlarından, birine nisbetle kendilerini tesmiye ettikleri hakkındaki mülâhaza da, bu tesmiye tarzının mezkûr

[1] αὐτοὶ μέντοι σφᾶς αὐτοὺς ἀπὸ ἡγεμόνων Τινὸς Ρασένα τὸν αὐτὸν ἐξείρω ὀνομάξουσιν (I 30). — Şu esere de müracaat: C. Pauli, Altitalische Forschungen II, 2. Leipzig 1894 S. 173....

kumandan öldükten sonra kullanıldığını ve bu kumandanın her hangi bir «mythologique» devirde yaşamış olmayıp, «italique» devir zarfında vücade gelmiş olan bir nesle mensup olduğunu göstermektedir.

Halbuki müverrihin bu sözünden, ne türlü manalar çıkarıldı: Evvelâ milletin serahatine rağmen bir Rasen kavmi icat edildi ve hattâ bunun Eski Yunanca imlâsı Ῥασένας ortaya konuldu, hakikati halde ise böyle bir şey kat'iyen mevcut değildir. Bununla da kalmıyarak bu, gûya «Rasenler» in Şarkî Alplerde oturan (Raeti Ῥαιτοί) larla akraba oldukları iddia edildi. Ve yalnız isimlerin telâffuz ederken birbirini okşamaları bu hususta bir delil olarak gösterildi. Yine bu kulaktan müşabehete istinat edilerek, gûya Reti - Rasen kavminin bir zamanlar İtalya'da ikamet etmiş oldukları ve şarktan gelen (Tyrrhen) lerle karışarak Etrüsk'leri vücade getirdikleri kabul olundu. Fakat aradan çok vakit geçmeden Retiler = Rasenler müsavatının dil bakımından çürük olduğu meydana çıkınca, Rasen'ler faraziyesinin kurulacağı temel kalmamıştı. Buna rağmen, o mevhum Rasen'ler kavmi bir kâğıt üzerindeki mevcudiyetini idamede inat etti. Dionysios'un sarıh olan metnine rağmen ve başkaca her hangi bir istinat noktası mevcut olmadığı halde, Rasena'nın Tyrrhenos'tan daha eski bir kadim nam olduğu kabul edildi. Fakat iş bununla da kalmadı! Yerli ismin (yani Rasena) başka kavimler nezdinde me'nus olan (yani Tyrrhen'ler ve Tu(r)sklar) inkinden başka manaya geldiği mülâhazasından, iki muhtelif kabilenin bahis mevzuu olması lâzım geldiği ve bunlardan Rasen'lerin eski ve asıl yerli ahaliyi teşkil etmiş oldukları hükmü çıkarıldı. Bu, meselâ eski bir Fransız membainin takriben şöyle deyişine benzer: Çok eski *diutisk* [1] kavmi daha sonra zuhûr eden genç Allemand'larla karışarak *Boches* kavmini vücade getirilmişlerdir. Demek oluyor ki, Rasenler faraziyesinde -şimdi gördüğümüz gibi - yalnız hükümler yanlış olmakla kalmıyor, aynı zamanda buna takaddüm eden şartların hepsi de uydurulmuştur. Rasenler kavmi bir uydurma olduğu kadar, yerli olduğu da uydurmadır.

Rasenler faraziyesinin böyle boş olduğunu meydana çıkarmakla iktifa edemeyiz. Ne zaman Dionysios'un sözünü tamamen aydınlatabilirsek, o vakit en ufak bir itimatsızlık bakiyesi de zail olmuş olur. Bunun için onun sözünü tekrar ediyorum:

“Etrüskler, Rasena adını taşıyan kumandanlarından birine (!)

[1] Bu kelime bugünkü Alman manasına gelen «deutsch» kelimesinin Orta yüksek Alman lehçesindeki eski şeklidir.

nisbet ederek (ve şöyle ki) tıpkı (!) bu adam gibi, kendilerini tesmiye (!) ederler.,.

Dionysios bununla üç iddia ortaya koymuş oluyor:

1. *Rasena* denilen bir familya vardı; fakat o bu familyanın eski olduğunu iddia etmedi. Bu familyanın üçüncü asırdan kalma mezar kitabeleri, zamanımıza kadar mahfuz kalmıştır. Böylece Dionysios'un verdiği malûmat doğrudur.

2. Etrüsk'lerin kendileri müfredt olan *Rasena* ismile tehallûs etmişlerdir; bunu da tevsik edecek deliller vardır; çünkü Etrüsk kitabelerinde *Rasena* müfredi ve "rasnal," sıfatı vardır ve bu kelimelerde hiç şüphesiz yerliliğe ait işaret mevcuttur. Müfredi şu faraziye ile izah edebiliriz. [1] *Rasna* kelimesinde "Devlet, ale-niyet," gibi, kısaca, Lâtinlerin *Publicum* umumiyet dedikleri bir tavsif mündemiçtir.

Demek oluyor ki, Dionysios, Etrüsk'lerin kendilerini bizzat veyahut siyasi mevcudiyetlerini «Devlet, Umumiyet» veyahut buna benzer bir tarzda tevsim ettiklerini görmüştür, nitekim memleketimizde «biz bir cümhuriyetiz» denildiği gibi. Dionysios etrüsççe kelimeyi anlamamış, fakat her halde kendisine o kadar tuhaf gelen *Rasena* müfredini kuvvetli hece ile telâffuz etmiştir. Hiç bir izah bu müfredi tetkik etmeden geçmemelidir.

3 - Dionysios, arzettiğim her iki vak'ayı jenealojik olarak bağlıyor; bu hiç şüphesiz bir ilâvedir. Eski Yunanistanda Oymakların hemen hepsi bir asıdan neşet ettirildikleri için Dionysios eski olmakla beraber aynı tarzda kulağa çalan familya ismine aldanarak Etrüsk camiasının... «yerli» tesmiyesini bu familya isminden müştak gibi görmüştür. Adeta bu neye benzer? Devlet müessesesinin ismini, yani *respublica*'yı veyahut *publicum*'u, *Publius* veyahut *Publicola*, familya ismi yardımıyla izah etmek istemesine benzer:

"Romalıları kendilerini, *Publicus* ismindeki kumandanlarından birine göre, onun gibi aynı tarzda tevsim ederler.,.

Mülâhaza: Dionysios'un sözünün bu ince tahlilinden, etrüsççe bir kök kelime olan *rasn* kelimesini izah ve tahlil edersek, tefsiri için birkaç netice çıkarabiliriz: *Rasna* familya ismi lâtincede olan *Publius*'la takriben aynı kıymettedir. *Rasnal* sıfatı kiç bir vakit Etrüsççe diye tercüme edilmemeli, ancak Lâtincede «*Publicus*», yani "umumî, devlete müteallik," diye çevrilmelidir. *Rasnal*'i ölçü

[1] Müfredi eski asalet adı olarak izah etmek teşebbüsü pek doğru olmaz.

mefhumlarile de birleştirmek, hiç müşkülât vermez. Çünkü ölçüler ve ağırlıklar «ayarlanmış» olmak mecburiyetindedirler. Yani «yukardan devlet tarafından» denenmiş olmalıdır ki, bu da ölçü işaretiinde ekseriyetle munzam ola gelen bir keyfiyettir. Aynı hüküm ve neticeye başka mülâhazalarla da olsun müellif Vetter varmak tadır; sayfa 54.

Etrüskçenin İtalyada hiç başka bir lisanla münasebeti, ne Endo-Germen, ne lâtince, ne Umbriya, ne de Endo-Germen, Ligurya, ve eski asıl yerlilerin lisanı ile hiçbir münasebeti yoktur. Bu sonuncular hakkında söyleyecek bir sözümüz daha vardır; yer isimleri, ezcümle nehir isimleri, sonraki lisanlarla izah edilemedikleri için, asıl yerli ahaliye irca edilebilecek gibi görünüyorsa da, daha iyisi eski ispanyolca (İberyaca) ile mukayese edilebilirler. Buna misal olarak Sicilyadaki *Sicanus* nehir ismini misal olarak gösterebiliriz, çünkü bu ispanyolca nehir ismi olan *Sicanus* kelimesinin aynıdır. [1] En eski İspanyol yerlilerinin son bekayası Bask'lardır. Müellif Karl Olzsha etrüskçeyi baskça ile birleştirmeye çalışmıştır. Hüsnü niyetine rağmen [2] kendisi şunu itiraf etmek mecburiyetinde kalmıştır.

“Bu yol hedefe götürmüyor., Has isimlerden başka elimizde bilhassa 7inci asırdan kalma olduğu tahmin edilen Picenum Stel'i gibi yazı âbideleri azdır. Vakıa içinde bulunduğu cümle irtibatından tecrit edilen bazı kelimeler, etrüskçeye çalıyorsa da, diğer taraftan Etrüsk mezar kitabelerini temyiz eden vasıfların hepsi bunlarda mefkuttur. Bundan başka bu lisan etrüskçeden tamamen başka olduğundan, bunlar biribirleriyle birleştirilemez. [3]

Bütün bu araştırmalarımızda gözümüzün önünden kaçırma-mamız lâzım gelen nokta, Etrüsklerin asırlarca İtalyadaki kavimlere kültür ve siyasa bakımından bir örnek olduklarıdır ve bu noktanın dilde de kendisini göstermesi lâzım gelir.

Etrüsklerin de İtalyadaki dillerden, ezcümle Umbriya'cadan şu veya bu kelimeyi aldıklarına şüphe yoksa da, bu hal bir dil akrabalığını ispat edemez.

Söylediklerimizi hulâsa edelim: Etrüskçe eski İtalyanın lisanlarından hiçbirile akraba değildir. Ve gûya yerli olan Rasena

[1] A. Schulten, Numantia I (München 1914) 56

[2] Die Sprache der Etrusker, Probleme und neue Wege der Deutung «Neue Jahrbücher» 1936, S. 97

[3] W. Brandenstein, Realenzyklopädie der Klassischen Altertumswissenschaft, Supplement

kelimesi dahi etrüsççenin yerliliğine ait bir delil olamaz; hem de bu kelimenin lâtincede *Publicum*'a benzer bir manası var, bu da "Umumiyet, Devlet,, tir.

Etrüsçç'ler Tyrrhen'lerdir

Tyrrhen'ler tarihî zamanda daha Ege'de ve Küçük Asya'da (Anadolu'da) yaşıyorlardı. Hattâ Askani gölünde (bugünkü İznik gölü) daha İsadan sonra 2 inci asırda Τυρρηνοί [1] oturuyorlardı. Tarihi zamanın Tyrrhen'leri, daha evvelki kültürel ve siyasal ehemmiyetini bir felâket yüzünden kaybetmekle beraber, eski efendiliklerinin damgasını el'an üzerlerinden atmış olmıyan ve ilimde "Restvolk,, denilen tipik bir varlık gösteriyorlardı. İsanın doğumundan 800 sene kadar evvel vukua gelmiş olan o felâketin mahiyeti ne olduğunu bilmiyoruz. Herodot bir kıtlık vukuundan ve bir de bunun yüzünden yarı kavmin hicret etmiş olduğundan bahsediyor. Her halde bu hicretten kalan kısmı zayıflatmış ve bu kısım tarihte müessir olacak kadar rol oynamaktan mahrum kalmıştır. Hicret edenler ise İtalya'da Umbriya'ya çekilmişler ve tesirleri bugün bile sezilecek derecede önem kazanmışlardır.

Etrüsççlerin eski tarihlerinin bu yolda aktığına dair çok deliller vardır ve bunlardan bir kaçı dilden alınma delillerdir. Bunlardan birincisini Etrüsçç'lerin isminin Tyrrhen'lerinkile irtibat ve münasebeti teşkil eder. Etrüsçç'lerin cetleri olarak *Tyrrhenos* zikrediliyor. Yunanlılar da Etrüsçç'lere daima yalnız "Thyrrhenler,, veyahut daha eskiden "Tyrsenler,, derlerdi. (Τυρρηνοί, Τυρσανοί). hattâ bu isim ekseriyetle bütün İtalya'ya teşmil edilirdi. Hesychios meselâ tefsirlerinde ekseriyetle hakiki lâtinçe olan kelimeleri Κάπρα "keçi,, yi Tyrrhence olarak göstermektedir. Umbriya'lılar [2] Tyrsenler derken kendileri için yabancı olon en lâhikasını kaldırarak kendilerine daha munis görünen kavimler isim lâhikası olan -Ko- yı alıp Turs - ci demişler, ve Romalılar da bu kelimeyi Tursci halinde sadeleştirmişlerdir.

Bugün «Etrüsççler» kelimesi daha ziyade kullanılmaktadır; bu isim eski Yunan klâsik devirde dahi vardı ve memleket ismi olan *Etruia*'dan, daha eski şekilde *Etrusia*'dan müştakdır. Bu kelimedede *turs* kökünü umabiliriz, fakat U nun vaziyeti ve uzunluğu müşkülâta sebebiyet vermekte olduğundan, bu şeklin tam olarak ay-

[1] E. Sittig, Atti del Primo Congresso Etrusco (Firenze 1929) 252

[2] P. Kretschmer, Sprache (Leipzig 1923) 107

dınlatılması el'an mümkün olamamıştır. Bununla beraber, etrüsçede memuriyet unvanları olan «*πρῶτανις, βεῦτανις*» “bir heyet (bir kollegium) başkan,, içinde en yüksek, kelimelerinin *Purthne eprthne puruthn* (okunuşu: *pruthn, (?)*) *pruth* şekillerini gösterişi dikkate değer [1].

Demek oluyor ki, Etrüsk'lerin isminin herhangi şeklini ele alsak, Tyrrhen'lerin adından iştikak ettirmek lâzımgeldiğini görüyoruz. Tyrrhen'lerin bizzat kendilerini yalnız. Ege'de ve Anadolu'nun garbinde tesbit edebiliyoruz. Binaenaleyh Etrüsk'lerin bir kısım Tyrrhen'ler olduğunu kabul etmemek imkânsızdır. Bunun aksini, yani Tyrrhen'lerin İtalyadan kalkıp Anadoluya geçtiklerini kabul etmek mümkün değildir. Bir defa eski rivayetlerden başka o vakitki Akdeniz vaziyeti üzerindeki umumî görüşlere kadar bütün tarihi mülâhazalar bu faraziyenin aleyhindedir; ondan sonra bu kavmin ismi İtalyada şekil değiştirmiştir ki, bu da her yerden evvel yabancı memleketlerde olur. Nihayet şu vâkıayı da ilâve edelim ki, isim Ege'de değişmemiş, öyle kalmıştır: Bu da pek tabiidir. Çünkü esasen Ege mıntakasına has olan tipik bir ismihas bahis mevzuudur.

Çünkü *anos* ve *énos* sözüne yalnız bu havzada raslanmaktadır ve ekseriyetle şehir isimlerinden müştakdırlar. Meselâ *πλακιανός plakia* sâkinleri; *Κολοιηνός koloe* ahalisi gibi. Şu halde daha yapılacak şey kendisinden iştikakın yapılmış olduğu, yani iştikaka esas olan şehir ismini arayıp bulmaktır. Filhakika böyle bir şehir de vardır. O da eski, daha tarihi zamanda kaybolan *Tyrrha*'dır, ve bu şehir tam da klâsik kadim devir müverrihleri tarafından, Etrüsk'lerin neş'et ettikleri işaret edilen Lidya'da bulunmaktadır. Binaenaleyh *Romalılar* nasıl *Roma* şehrine izafeten tesmiye olunuyorlarsa Etrüsk'ler de *Tyrrha* şehrine göre isim almışlardır.

Georgiev, [2] Tyrrhen'lerin çıktıkları nokta olarak Trova'yı kabul ediyor, çünkü bu müellif İllirya'lıların Myken kültürünün sahibi bulunmuş olduklarını 12inci kadim Barbar Yunan oymaklarının Trova'yı tahrip ederek, orada oturan İllirya'lı Tyrrhen'leri hicrete mecbur ettiklerini zannetmektedir. Trova'nın Tyrrhen Etrüsk'lerin yurt şehri olmuş bulunduğunu, Georgiev dil bakımından bir muhakemeye istinat ettiriyor. Ve bunu söylerken mem-

[1] F. Leifer, Studien zum antiken Amterwesen (Leipzig 1931) 299

[2] Vladimir Georgiev, Die Träger der Kretisch - mykenischen Kultur. Sofia 1937. Bilhassa S. 183 ve müteakıp sayfalarile S. 169 ff.

leket ismi olan ve eski şeklinin *Etrusia* diye olması icap eden *Etrurta*'yı azimet noktası alıyor ki, daha burası çok düşündürecek bir şeydir. Zira *Etruria*, Tyrrhen'lerin geç bir müştakıdır, yani bu memleket içeriye giren *Tyrs-enter*'e göre tevsim edilmiştir. Georgiev, bundan maada *Trova* isminin eski zamanda *Trosia* olmuş bulunduğunu iddia etmektedir. Halbuki bu eski şekil kat'iyyen mevcut olmamıştır! Yoksa etrüsükçe'de muhafaza edilmiş olacaktı, çünkü bu dilde voyeller arasındaki - S - (Yunancadan farklı olarak) değişmektir. Halbuki etrüsükçe pek vazih olarak *Truia*'yı gösterdiği halde, georgiev bunu besbelli görmemiştir.

Bir de şunu ilâve etmek lâzım gelir ki, *truia* etrüsükçede sınıfı, cinsi gösteren bir kelimedir. Ve binaenaleyh şehir isminden daha eski olması icap eder. Buna mukabil yunanca mutavassıt olarak hiç te bahis mevzuu olamaz, çünkü yunanca böyle bir kelimeyi hiç tanımamakta ve ancak, dediğimiz gibi, yalnız şehir ismini taşımaktadır. İllirya'ca dahi bu kelimeye kaynak olarak bahis mevzuu olamaz, çünkü *truia* ile gösterilen şey için bu lisanda başka bir kelime vardır, o da λαβύρινθος dır. İllirya lisanı için tipik olan lâhikasından bu kelimenin işbu dilden olduğunu anlamak kolaydır.

Truia ve *labyrinthos*'un esasen hiç şüphe olmıyan [1] mana ayniyetini bir de etrüsükçe bir kitabe ile teyit edebiliriz. Bu kitabe *truia* bir labirent resmi ile izah edilmektedir [2] labirent kelimesi hakkında çok aykırı düşünceler yayılmış olduğundan, her şeyden evvel kısaca bunun hakkında bazı mülâhazalarımızı söyleyelim. Bir labirent birkaç duvar ile çevrilmiş bir kale tesisatıdır. Bunu, labirentlerin kendisi kadar resimleri de göstermektedir. Bunlardaki muvazi veyahut mütemerkez duvar serilerinin şaşırtan çokluğu, kendilerini temyiz eden bir san'at olarak gösterile gelmiştir. Dil bakımından bunu teyit için *labyrinthos* esas kelimesini ele alalım. Bu kelime başka bir lâhika ve binaenaleyh biraz başka manada Lydya'cada da bulunuyor ve şekli *lapir-isa* (daha genç *laprisa*) dır, manası: "bir çukur tesisatına ait duvar,, . Çukura giriş yerini iki yandan ihata eden, her iki muvazi (!) istinat duvarlarıdır.

Şunu da ilâve edelim ki, bu kelime yapısı itibarile Lydya dilinde yabancı bir kelimedir, buna mukabil illirya diline has olan

[1] W. Posc, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, 90 (1936) 620.

[2] Studi Etruschi 3 (1929) 121 ve XXIV levhası.

“issa, lâhikası sayesinde son zamanlarda İllirya’ca olarak tanılabilmektedir. Şu hale göre, *Truia* gibi etrüsççe bir şekil *Trosia* gibi daha eski bir şeklin konulmasına her halde imkân bırakmaz.

İşbu mülâhaza, Trova isminin ağılebi ihtimal esasen daha evvel Eti lisanından olan membalarda da zuhûr ettiğini ve orada aslen “Trosia,, [1] şekline işaret ettiği hakkında başkaca deliller getirmek zaruretinden bizi müstağni kılar. Her halde muhakkak olan bir şey vardır. Müellif Georgiev’in kelimenin İllirya dilinden neşet ettiği hakkındaki mühim olarak ileri sürdüğü bir delilin ne kadar çürük olduğu meydana çıkmış oluyor.

Etrüsk’lerin Anadolu’dan geldikleri hakkında dil bakımından başkaca bir delil olarak has isimlerini zikredebiliriz. Vakıâ Etrüsççe has isimlerin sistematik tarzda tetkiki daha yapılmamıştır. Ve bundan dolayı onları Küçük Asya has isimleriyle mukayese etmek, umumiyet itibarile erken denilebilir; bilhassa Anadolu isimlerinin tamamile gelişi güzel tetkikten geçirilişi [2] ve bunlar arasında, Romalılar tarafında Etrurya’dan Anadolu’ya getirilip sonradan bittabi etrüsççe has isimlerle büyük benzerlik gösteren isimlerin bulunuşu az evvelki yer isimleriyle mukayese edilmiştir [3]; fakat, mana farkına olur olmaz surette göz yummak olamaz, vakıâ yerlerin familyalara ve familyaların yerlere göre tesmiye edilişi ekseriyetle vukua gelmiştir. Hiç şüphe yok ki, bütün bu nevi araştırmalar tamamen boş değildir, fakat dediğimiz gibi bu tetkikler pek az kat’i (exact) olarak yürütülmüştür.

Buna rağmen yine şüphe götürmeyecek bir iki misal arzedilebilir.

1 — Bütün Anadolu için “lall adı,, denilen ve sade bir hecenin tazifinden ibaret olan isimler karakteristiktirler. Karakteristik bunların en eski zamanda, yani Kapadokya’da çıkan tabletlerde bulunuşu mühimdir[4]. En son zamanda bunların ölmüş bulunmaları ve yerlerine bir hecelilerin ikame edilişi de mühimdir. Ekseriyetle ilâh isimlerinin bu şekilde oluşu da mühimdir. Meselâ Kapadokya Âlihe manasına gelen *Mama* ilâh... gibi. Aynı şekli

[1] G. Herbig, Kleinasiatisch - etruskische Namengleichungen, München, 1914.

[2] Müellifin şu eserine müracaat:

W. Brandenstein, Kappadokia (Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Supplement.)

[3] A. Trombetti, Atti del primo congresso etrusco (Firenze) S. 192 ve 208

[4] Müellifin şu eserine müracaat:

W. Brandenstein, Hirtfestschrift (Heidelberg 1936) II, 31 ve 40.

iki Etrüsk ilâh isimlerinde de görüyoruz. Yani *Papa* ve *Laba* etrüsççe eşhas isimleri olarak Titi (CIE 2881) yi gösterebiliriz.

En mühim misal mitolojik bir isimdir; bunun mühim oluşu, arada tavassut edecek yunanca kelimelerin hiç bulunmayışıdır. Masallara göre İtalya toprağı üzerinde ilk şehri kuran *Torchon*'dı, Tyrrhenos'un oğlu ve kardeşidir. Şehrin ismi *Tarquini*, etrüsççesi *tarkh* (u) nal'dır. Bu ismin esas kelimesinin hususi bir ehemmiyeti olmuş olsa gerektir, çünkü Anadoludaki dillerin ve memleketlerin hepsine nüfuz etmiştir. (Milâttan 1950 sene evvelki!) Kapadokya metinlerinde bile yerli bir şahıs olan *Tarhunu*'ya raslamaktayız. Eticede *Tarhuilis* "kahramanca, kahraman," sıfatı vardır. Luvi dilinde allah manasına gelen *Torhunts*'a rashiyoruz; Lykya dilinde *trqqa* doğrudan doğruya allah demektir ve nihayet Ermeniler *Tork* diye bu ilâhı kendi Pantheon'larına almışlardır. Şahıs ve memleket isimlerinde bu isim köküne oldukça sık surette raslanmaktadır, [1] Meselâ *Ταρχονδαç* m. ve *Ταρχώνιον* Bizantion civarında bir yer.

Etrüsççede birkaç morfolojik unsurlar da vardır. Etrüsççeye bunların Etrüsklerin daha Anadoluda oturdukları zaman girmiş olması muhtemeldir. Çünkü tavassut eden ara kelimeler mevcut değildir. Bu meyanda hepsinden evvel Proto - Eti dilinden olan *el* yahut *il* gibi kök teşkil eden lâhikayı zikretmek icap eder. Bu muayyen bir şehirden neşet etmeyi ifade eder veyahut meslek isimlerini teşkil eder. Bu lâhika Eticeden de alınmış, ve İndo - Germen'leştirilerek *ilis*'e tahvil edilmiştir. Bu şekilde Anadolu dillerinin ekserisine girmiştir. Etrüsççede de bunu almıştır. Fakat dikkate şayandır ki, Eti dilindeki şekliyle, yani Eti tavassutile almamıştır. Etrüsççede şehir ahalisinden bir fert, Troyalı (?) manasına *truial* (*truia*'ya tahvil edilmiştir) vardır, bir de bazı menşe münasebetleri *al* ile gösterilmiştir, meselâ CIE 2335 a: *larth arnth - al* "Arnth ailesinden Larth," , Proto - Eti lâhikası olan " s ,, gelince bu hususta emniyetsizlik daha çoktur; bu lâhika mensubiyet veyahut vaziyet ifade eder; meselâ *Hattu-s Hattu* memleketinin; şehri; etrüsççede muayyen aile isimleri - S - ile teşkil olunuyor, meselâ CIE 4523 *aule cuies* „Cui ailesinden Aule,,

Eğer bu lâhika hakikaten Proto - Eti dilinden alınmışsa, bunun Eti dilinin tavassutu olmadan vukua gelişi, dikkate şayandır; çünkü etice bu lâhikayı almamış, yalnız bu lâhika ile yapılan

[1] J. Sundwall, Die einheimischen Namen der Lykier (Leipzig 1913). 213 ff.

Proto-Eti isimlerine ekseriyetle bir meful (déclination) eki takmış, Hattusa (s) Hattus'uya kalbetmiştir.

Bir de Kapadokya lâhikası olan uman'ı zikretmek icap eder. Bu (Milâttan 1950 yıl evvelki zamana ait) Kültepe metinlerinde görülüyor ve bir şehirden neşeti ifade ediyor [1], fakat şahıs isimlerini teşkil ediyor. Bu lâhika da etice'ye girmiştir. Fakat yalnız mahdut derecede girmiş olduğundan besbelli yabancı bir mal idi ve productif değildi, bir tek müstesna hariç olmak üzere eticede, bir şehrin ahalisini ifade etmeğe yarıyor. Etrüsk lâhikası olan umn - la bir mukayese yapabilirsek (bu mukayese güçtür, çünkü etrüskçe - umn - nun manasını bilmiyoruz), bunun her halde eticeden ziyade Kapadokyacaya daha yakın olduğunu görüyoruz. Çünkü Etrüskçede onunla yalnız şahıs isimleri yapılmaktadır, meselâ *Larth Tolumnius* isim tahlili şundan dolayı biraz güçleşmektedir. *Meno - Mno*; gibi bir İndo - Germen lâhikası vardı, bu kısmen partisip manasına, kısmen de süperlatif (tafzili) manaya gelmiştir ve bu sonuncu manâda *mno* ile nihayet bulan İllirya yerli isimlerine Egede temel olmuştur.

Böylece, birtakım teşekkül etmiş İllirya'ca şahıs isimlerinin de etrüskçe'ye girmiş olmaları muhtemeldir. Maamafih bunun evvelâ tetkiki icap eder. Şunu tesbit etmek iâzım gelir ki, İndo - Germen *mno* - ile Kapadokya'ca *-uman* arasında zaten mana farkından dolayı da hiçbir münasebet yoktur. [2]

Kapadokya metinlerinde rasladığımız yer isimlerini mukayese edersek, bunlardan külliyetli bir miktarının *-na* - lâhikası ile teşekkül ettiklerini görürüz. Meselâ *Bodona*, *Harana*, *Burusna*, *Wulusna*, *Hubusna* ilâh... [3]. Etrüskçede de müteaddit yer isimlerinin *-na* - lâhikası ile yapılmış olduklarını görüyoruz, meselâ *Vetlu - na*, *Ruplu - na*, *Tarkh na - l* (cemi) ilâh...

Nihayet "Anadolu,, lisanlarından birinin lâhikası olan *-Wa* - üzerine dikkat nazarını celbederiz; bu sabit binaları göstermeğe hizmet etmektedir [4]. Meselâ Kari lisanından, at (beygir) manasına gelen *ala*'dan beygir ahır manasına gelen *alawa* yapılmıştır, "ahırcı başı (Stalmeister), marşal, seyis (?) ,, manasına gelen

[1] A. Götze, Zeitschrift für Assyriologie 40 (1931) 260.

[2] E. Benveniste, Studi Etruschi 7 (1933) 252 ff. deki tafsilat yanlıştır.

[3] Eisser ve Levy, Die altassyrischen Rechtsurkunden von Kültepe, Leipzig 1930 - 1935.

[4] W. Brandenstein, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 11 (1935) 74 ff.

“Alab-arches,, kelimesi de bunu takviye için bir delildir [1]. Bu lâhika tabiatı icabı yer isimleri vücade getirmeğe yardım eder. Böylece meselâ (Pisidya’da bir yer ismi olan) Manoua kelimesi vardır, ay ilâhı olan Man (men) nin yapısı (mabedi) manasına gelse gerektir.

Müşabih surette *Capua*, *Mantua* şehir isimlerini buluyoruz. Bu iki şehir Etrüskler tarafından tesis ve tevsim edilmişlerdir; *Manthu* ilâh ismini ve şahin manasına gelen etrüşkçe (*apys*) kelimesini bu meyanda mukayese için zikrederiz [2].

Kelime hazinesi hakkında son derece ihtiyatlı hareket etmenin yeri vardır. Çünkü emniyetsizlik vücade getirmeğe sebep olan pek çok amilleri hesaba katmak lâzım gelmektedir. Fakat nekadarsa, bazı etrüşkçe kelimelerin Anadolu veyahut Yunanlılardan mukaddem dillerde de mevcut oluşu ve buna mukabil bunların İtalyada yaşıyan dillerde bulunması ehemmiyetli bir hâdisedir. Buradaki kelimeler kültür kelimeleri, “seyyar kelimeler,, dir. Aşağıda bütün ihtirazi kayitlerle beraber böyle bir kaç kelimeyi bildiriyoruz:

1 — “Altın,, manasına gelince etrüşkçe *zamthic* altını ifade eden kelimeler ekseriyetle bir renk tarifine irca olunduklarından veyahut bu renk tavsifinden müteessir olduklarından (meselâ Almandaki: Gold kelimesi: gelb sarı, lâtince *aurum*: aurora), etrüşkçe *zamthic* için “sarı, kırmızımtrak,, ξάνθος kelimesini alabiliriz. Bu kelime yunancada yabancı bir kelimedir. Baş sadadaki fark hiçbir müşkülât vermez, çünkü etrüşkçede baş sada olarak *ks* yoktur. Ve bir de Yunan dili etrüşkçe kelimenin kaynağı olmuştur. Şu halde ıslık sadası denilen (ş, s, t) gibi sesler mevzuubahstir. Bu sadayı ifade etmek için yunancada, etrüşkçede *z* harfi kullanılmaktadır. Wiedergeben Wurde. Nihayet bu meyanda (Yunanca: Lâtince: Etrüşkçe) şu isimler: *Odysseus*: *Ulixes*: *Utuze* mukayese edilebilir. Muhtemeldir ki, lâtince-etrüşkçe olan *Santerna* (Boraks manasına) böyledir. [3] Boraks, *altın* lehimlemekte kullanılmaktadır.

2 — Etrüşkçe *puia* hanım, zevce manasına, her halde zevceliğe almak manasına olan $\delta\pi\upsilon\omega$ ’a nisbet edilmelidir. Bu sonuncu kelime yunanca olan evvelki dildir. [4]

[1] E. Grumach, mektupla muhaberemiz üzerine

[2] İ. Schnatz, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 2 (1927) 10 f.

[3] M. Budimir, Revue internationale des Etudes Balkaniques 2 (1936) 212.

[4] M. Hammarström, Glotta 11 (1921) 211 ve 276.

3 — Etrüskçe *thur*, ekseriyetle mürekkep halde, ahfad sulbünden, oğul, hayat arkadaşı, *θύμιος*'a mukabil tutulmaktadır [1]; fakat kelime lykya dilinde *Burtta*'dır. Bundan dolayı sadâ farkı çok büyüktür ve lykya dilindeki *th* ihtizazlı bir harf olsa gerektir. Lykya dilindeki kelimedede *ta* ayrılmaz; nihayet mana farkı da gözden kaçırılmaz.

4 — Etrüskçedeki *cla* "Familya,, Lykya'cadaki *gla* (lykyaca B. *elle*) mukayese edilmektedir, bu kelime galiba bir "hey'et, collegium,, ifade ediyor, fakat bir aile (yahut bir kavim) ifade etmiyor [2]. Mana farkı hayli büyüktür.

5 — Etrüskçe *maru* yüksek ruhanî bir reis ve belki de rühbanlık meclisinin bir âzâsını ifham eder. Bununla beli Lykya dilindeki *Maraza* kelimesi karşılaştırılabilir, bu kelime Lykyacada ruhanî meclis mânâsındadır, fakat - âzâ şekli bu dilde pek çok defa memuriyet unvanları için kullanılmıştır [3].

6 — Etrüskçe *turan* "Bay, Bayan,, Yunan lisanından evvelki *Τύραννος*'a ait olsa gerektir.

Sadece kelimelerin sadâ itibarile birbirine çalmalarının, bil-hassa ufak hacimli kelimelerin ne kadar kolaylıkla yanlış hükümlere vardırılmak tehlikesini verdiklerini göstermek için hayret verici bir tesir yapan fakat buna rağmen hiçbir şeyi ispat etmiyen bir misal arzedeceğim: Lykya dilinde *me ne* kelime grubuna sık sık rastlamaktayız; bunlar işaret isimleridir. Bunlardan biri Suje'yi diğeri obje'yi *bir defa daha* içine alır, meselâ ne Almandada ve ne de Yunancada menus olmıyan bu ifade tarzı hiç de tercüme edilmemektedir. Lykya'ca Bilingue numara 5 (sadeleştirilmiş) e müraact edile.

Ebenne natata me ne prnawate pulenijda nullijeseh

Τοῦτο τὸ μνημα ἐργάσατο Ἀπολλωνίδης Μολλίσιος

"Bu mezarı (o onu) yaptı P. M.

Her halde bu iki kelimeciğin işari (démonstratif) karakteri temin edilmiştir. İmdi eski Etrüskçede bazı mezar ve kablar üzerindeki kitabeleri görüyoruz ki, bunlar *mi* veya hattâ *ni ni* ile başlamaktadır. *mi* yi "bu,, ile tercüme ve *ni* yi de tekit makamında telâkki ediyorlar, o suretle ki, Lykya dilindeki *me ne* ye mana itibarile bir yakınlık hatıra gelmektedir. Yalnız Ni'nin «burada» ve yahut «buralı - buraya mensup» manasına geldiği ve lâhika maka-

[1] E. Vetter, Fasil. 2.

[2] E. Vetter, S. 5 ve König, S. 116, 136.

[3] P. Meriggi, S. 456 Not. 1 ve İndogermanische Forschungen 46 (1928) 177

mında isimlerde de dahil olduğu gösterilebilir. Şuna bakınız CIE 5430 *tarkhnal - th spure - ni* «Tarquinüde, buradaki şehir»: Burada *spurethi* «şehir dahilinde» yerine «buradaki şehir» görüyoruz [1]. Bundan başka müellif Pallotino Etrüskçe *m'nin* «ben, beni» manasına geldiği hakkında iyi sebepler ileri sörmüştür [2]. Eğer bu doğru ise (ben pek tamamen kanaat getirmediğim), o takdirde müşabih surette kulağa çalan Lykya kelimelerle mukayese için mana esası tamamen kaybolur.

Etrüskçeden alınan iki misal bu söylediklerimizi daha iyi anlatır:

CIE 1154 *mi aratia* «bu (beni?) (te'sis etti) Aratia» [3].

NRIE [4] 844 *mi ni mulvanice mamarce* «bu (beni?) burada takdis etti mamarce»

Etrüsklerin menşei Anadolu olduğu hakkında dil bakımından en mühim delil meşhur Lemnos mezar taşının iki tarafındaki yazılardır, bunların Etrüskçeye fevkalâde yakın akraba olması dolayısıyla haklı olarak Tyrrhen'ce diye tavsif olunanbilen bir dildir. Milâttan önce takriben 7 inci asırdan kalma olduğu tahmin edilen bu kitabenin tetkikini atideki bir çalışmaya talik etmek lâzım geliyor [5].

Bunun hakkındaki en son çalışmalar Emil Goldmann ve Rosa Goldmann taraflarından Neue Beiträge ilâh. (S. 287 - 303) de yazılmış bulunmaktadır. Başka çalışmaları haber veren Georgiev'in (sayfa 196 dan itibaren), mütaleatı maalesef aykırıdır.

Tyrrhenler Küçük Asiyanın asıl eski yerli ahalisinden değildirlir

Anadoluda tâ ilk zamanlarda iki kültür sahası vardı; bunlardan biri garpta Yortan Trova kültürü, öbürü şarkta, Alişar, Kültepe'de en ziyade bekayasına tesadüf edilen kültür sahası idi. Her iki kültür birbirinden büsbütün başka olmakla beraber, aralarında karşılıklı münasebet mevcut ve her iki taraftaki içtimai ve iktisadi

[1] Buna benzer surette bir de E. Goldmann, Beiträge II (Heidelberg 1930) 119 - 123.

[2] Studi Etruski 7 (1933) 341 not 1.

[3] Başkaca misaller için : C. Pauli, Altitalienische Studien 3 (1834) 55 f.

[4] M. Buffa, Nuova raccolta di iscrizioni etrusche 1935.

[5] Şimdilik : Brandenstein, Realenzyklopädie der klassischen Altertums-wissenschaft. Tyrrhenische Sprache, ve Klio 28 (1935) 323 P.

bünye aynı idi [1]. Yalnız Trova'da, buna Girit medeniyetinin, Kültepe'de Subar ve Asur tesiri katılmıştır. Bu medeniyetlerin lisanları hangileridir? Şark tarafında hiç şüphesiz ki, Proto-Eti'ce (Buna Eti membalarında *hattili* de diyorlar; en eski tabakayı teşkil ediyor). Bu lisanı temyiz eden vasıf kaba taslak söylemek lâzım gelirse [2]. Gerilerini teşkil edişidir. Ön ek (präfix) fleksiyon yapışı ve fakat lâhikalar (suffix) la kelime kategorilerini teşkil edişidir. Buna mukabil lâhikalarla Proto-Eti tipinden yer isimleri Yunanistana varıncıya kadar bulunmakta olduğundan (buna tekabül eden Arkeoloji malzemesinin Giride varıncıya kadar bulunuşu bunu gösteriyor) ve isimlerinin teşekkülünden de menşeleri Pro - Eti olduğu anlaşılan *Lelegler*, menşe dillerini artık konuşmamış olmalarına rağmen, Omirus'un tasvir ettiği mücadeleler zamanında elân Trova mıntakasında sakin bulduklarından, şu halde Yortan - Trova kültürü mıntakasında da Proto - Eti konuşulduğuna hükmedebiliriz. [3]

Has isimlerde şu veya bu kelime teşkili vasıtasının (yukarıdaki mütalealarımızı hatırlatırız) kabulünden sarfınazar, Etrüskçenin bu lisan tabakasıyla bir alâkası yoktur. Proto-Eti'ye zıd olarak Etrüskçe'de ilk ek yapan "déclinaison,, yoktur. (Anadoluda ve Yunanistanda) ekser defa teşadüf edilen *Lerna* yer ismi, "kaynak, pınar,, manasına gelen *Arna*'nın cem'idir; kelime Proto-Eti dilindeki cemi eki olan *le* - (lje) - ile teşkil edilmiştir: Bunun gibi *Leleg*'lerin ismi de izah edilebilir. Çünkü bir tek *leleg*'e Λεῖ denirdi. [4] Proto-Eti lâhikası olan onda "ile mücehhez, mebzul olan,, en çok yer isimleri için kullanılmıştır. ve Etrüskçede yoktur. Proto-Eti dili müennesi ve müzekkeri ayırır [5], meselâ *Kate* "kırıl,, , *Katah* "kırılçe,,. Bu ayırt etme dahi Etrüskçede yoktur (vakıa daha genç zamanda, ihtimal İtalyan lisanlarının tesiri altında, gramer cinsiyetini ifade eden unsurlar lisana nüfuz etmiş olabilir).

Küçük Asyanın eski dilleri hakkında ikinci bir memba da, Kültepe'de bulunan eski Asuri metinlerinde, yani (milâttan 1950 sene evvelki) "Kapadokya tabletlerinde,, bulunan yabancı unsur-

[1] K. Bittel, Prähistorische Forschung in Kleinasien İstanbul 1934 . f.S .112,

[2] İ. Friedrich, Archiv für Orientforschung 11 (1936 / 37)

[3] I. Friedrich. Die Welt als Geschichte 3 (1937) 60.

[4] Başkaca bir misali şu müellif zikrediyor :

A. v. Blumenthal, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 12 (1936) 64,

[5] E. Forrer, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft I, (1922) 174.

lardır. Fakat bu yabancı unsurların ciheti aidiyetini keşfetmek sade değildir. Lal isimleri, meselâ ilâhe Gaga, Nana unumiyet itibariyle Küçük Asya lisanlarına aittir, ve yerli lisanın Proto-Eti lisanı ile akraba olduğuna işaret ederler. Fakat "Kapadokyaca,"nın diğer morfolojik unsurlarının [1] hepsine Proto-Eti dilinde tesadüf edilemez ve bu *uman* (menşe manasına) -*sar*- (kadın yahut kız), *ahsu* ("erkek,?") *na* (şehir isimlerinde) için caridir. Sonuncu kelimeye gelince, bunun ikinci bir dile ait olduğu kat'i gibidir, çünkü *Badna* ilâh... yanında *Burus-na* ve *Wulus-na*, *Hubus-na* gibi misaller de vardır. Bu misallere bakarken, menşede *Hattus* tipinden Proto-Etice yer isimleri bahis mevzuu olduğu ve bu isimlerin ikinci dile uydurularak benzetildiği intibai hâsil oluyor. Meselâ Etilerin *Hattus*'u *Hattusas* yaptıkları gibi, zikrettiğimiz unsurları birbirine nisbet etmek müşküldür; Arkeoloji bakımından, takriben 2300 senesinde zuhur eden renkli keramik (Alişar III). kültürünün sahipleri bahis mevzuu olabilir. İhtimal burada nazarı itibara alınacak kavim Hurri'ler olmasa da Subar'lar olabilir [2]. Daha Kapadokya metinlerinde müteaddit Subarca yer isimleri [3] bulunuşu bunu teyit eder. Bir de yalnız kadın isimlerinde gelen *sar* iştikak lâhikası subar lisanındaki "kızı," manasına gelen *sala*'yı (Sumer dilinde "müennes," manasına gelen *Sal'i* dahi) hatırlatır; ve ihtimal ki, Eti lisanına dahi nüfuz etmiştir. ("Her-rin,"[4] manasına gelen *ishassaras* kelimesindeki müennes edatı olan -*sar-a* bakınız). Nuzi metinlerinden görüleceği üzere [5] subarca *Arapha* lisanında -*na*- ile nihayet bulan müteaddit yer isimlerinin bulunuşu bilhassa mühimdir. Şu kelimeleri mukayese ediniz. *İzdunia*, *Sinina*, *Kanina*, *Hurazina*, *Apapñina*, *Abena*, *Tamtena*, *Durna*; buna -*na*- üzerine olan Kapadokya yer isimleri mükemmel surette uyar ve Kültepe'de bulunan ikinci lisanın Subarâik olduğunu ispat ederler.

Acaba Kapadokyacayı Etrüskçe ile mukayese etsek nasıl olur? Daha yukarda Kapadokyaca olan *Uman* ve *na* lâhikalarına *Etrüskçe* de de rastlandığını ve diğer morfolojik unsurların Etrüskçede olmadığını anlatmıştık. Bu lisandan diğerine iktibas bahis mevzuu olduğunu teyit eder. Bu takdirde mühim olan nokta, bu iktibasın Eticenin tavassutu olmadan vuku buluşudur.

[1] A. Götze, Kleinasien (München 1933) 69 not 3.

[2] A. Götze, Hethiter, Churriter und Assyrer, Oslo 1936.

[3] A. Gustavs, Archiv für Orientforschung 11 (1936/37) 146 ff.

[4] İ. Friederich, Zeitschrift für Assyriologie N. F. 9 (1935) 291 not 1.

[5] L. Oppenheim, Şifahi malûmat.

Söylediklerimizi hulâsa edersek, Etrüskçenin eski Anadolu dil unsurlarına sahip olmakla beraber, bunların hiç de bir tek menbada gelmedikleirni ve başkalarının tamamen mefkut olduklarını söyleyebiliriz. Bu da bir dil akrabalığına değil, iktibasa delâlet eder. Şark tarafında yurt tutmuş olan Morpheme'lerin bahis mevzuu oluşu ayrıca dikkate şayandır. Diğer taraftan Etilerle hiç temas olmadığından, *iktibaslar yalnız Etilerden evvelki bir zamanda vuku bulmuş olabilir.*

Ege'de biz ezcümle Girit kültürünün dilini nazarı itibara almak mecburiyetindeyiz. Maalesef bu dil hakkında bildiğimiz pek azdır [1], Bilhassa Scripta Minoa üzerinde çalışmaktaki harici müşkilât, bu malûmat azlığına asıl sebep olmaktadır [2]. Esas itibarile elimizde yalnız eski Girit kitabeleri vardır. Bunların Minos medeniyetinin lisaniyle umumiyetle bir münasebeti olup olmadığını bilmiyoruz! Bir de bu kitabeler 6 ıncı asırdan yani Etrüsklerin İtalyaya hicretinden çok muahhar zamandan kalmıştır. Binaenaleyh melhuz rabita ve münasebetlerin ancak sonradan tâli olarak hâsıl olmaları muhtemeldir; bunlar aynı zamanda daha eski temas ve komşulukları da göstermez değillerdir. Maamafih dil münasebetlerinin oldukça zayıf olduğunu da tesbit etmek lâzımgelir. Kelime ayıranların ekseriyetle noksan olması dolayısıyla hakkında bir hüküm verilebilmesi güç olan üç eski Girit kitabesinde [3] "Patronymikon,"a intizar ettiğimiz yerde daima - mit - Kompleks'ine rastlıyoruz. (Nr. 1/1, 2/1, 3/1); bir de "gerek böyle... ve gerek öyle," [4] manasına gelen *Re re* var. Bu hiç bir suretle Etrüskçeyi andırmıyor! Bundan başka etrafı tahrip olunmuş bir halde (Nr. 3/2) *atarkomn* kompleks'i vardır. Bunun içinde mümkündür ki, bütün Anadolu'da ve Etrurya'da rol oynayan-tarkmitolojik ismi ve bir de belki Kapadokya'da ve ihtimal Etrurya'da bulduğumuz - umn - vardır; fakat her halde zikredilen kompleks'te, yine kelime ayrılması suretiyle yazılmış bir kitabeden (Aschenurne CIE 32 - 35) çıkarılabilen bir Etrüsk has ismi tesiri veriyor:

Mitezanteiatarkhumentaia « bu (*mi*) (dır) Aschenurne (*tezan*) tei Tarkhumentai [5]. için kelime ayıranlar bulunmadığı için, son

[1] H. Th. Bossert, *Santas und Kupapa*. Leipzig 1935.

[2] J. Sundwall, *Altkretische Urkundenstudien*, Acta Academia Aboensis. Abo 1936.

[3] J. Fiedrich, *Kleinasiathe Sprachedenkmäler*. Berlin 1932

[4] E. Grumach, mektupla.

[5] E. Goldmann, *Beiträge*, 2 (Heidelberg 1930) 49 ff.

has isim başka suretle de ayrılabilirdi; fakat eski Girit Kompleksi olan (atarkomn), Etrüskçe (atarkhumen) e besbelli benziyor.

En mühim olan nokta, Eski Giritçede ihtizaza (aspiration'a) olan bir nevi temayüldür; ve eski Girit kitabelerinde Praisos şehir isminin *ph* ile yazıldığını görüyoruz (*phraisonr.* 2/2 ve 2/6) **Maamafih** bunun yalnız Tyrrhen (yahut illyrien?) tesirine delâlet etmesi muhtemeldir, çünkü biz Eski Girit kitabelerinde, oldukça kesretle, (b, d, g) gibi "Medien,"leri görüyoruz, halbuki Etrüskçede bunlar yoktur.

Söylediklerimizi icmal edersek şunu diyebiliriz: Giritte de bir kaç dil temas noktaları bulunabilir, bunlar ya eskiden Ege'de mevcut komşuluğu ve yahut ta hattâ belki Tyrrhen'lerin bir vakitler Giritte hâkim olduklarını ima ederler. Fakat bir akrabalığı ifade *etmezler*. Bu sonuncu netice şunun için mühimdir ki, Girit kültürü garptan gelmiştir.

Tyrrhen'ler Anadolu'daki başka bir kavme mensup değillerdir

Ege'de ilk ocak yıkılması, Trova II. nin tahribiyle başlıyor. Bunun takriben 2000 yılında vukubulduğu tahmin edilebilir. Galipler Eti kavimleriydi, bunların Anadolu'ya başka yoldan geçtikleri pek öyle iddia edilemez [1]. Bu hususta adetâ bir «fossile caractéristique» gibi bize rehberlik edecek olan, *assos*'la nihayet bulan yer isimleridir, çünkü bu lâhika Etice ve Luwi'cede yaratıcı bir etut teşkil etmiştir. Bundan dolayı Yunanistanda da *assos* ismile bir Eti şubesini birleştirmeliyiz, bilhassa muayyen arkeolojik istinat noktaları buna delâlet etmektedir [2].

Etrüskler hakkında hüküm vermek için, bunların *assos* üzerine hiç yer ismi kullanmadıklarını ve binaenaleyh Etilerle hiç alakaları olmadığını gözetmek mühimdir. Daha evvel söylediğimiz gibi Etrüsklerin Anadolu dil malzemesini Etilerin tavassutiyle çekmemiş olmaları bunu başkaca teyit eder; binaenaleyh Etrüskler asla Etilerle yakından temasta bulunmamışlardır.

Milâttan evvel 14 üncü asırda Myken kültürü yayılmağa başlamış, fakat bu kültür Anadolu'da yalnız Milet'te tutunabilmiştir.

[1] K. Bittel S. 91 ff başka düşünüyor amma, bu zat bence Etilerin ilk tarihini doğru muhakeme etmiyor.

[2] Viyanada görüşürken Pittioni bana bu tarihte Yunanistanda ilk şimal kültür unsurlarının bulunduğunu söyledi.

Myken kültürünün Yunanlı olduğuna dair olan nazariyeye son zamanda bir kaç defa hücum edilmiştir [1]; fakat Yunanlı idiye [2] bunun Tyrrhen'in üzerine dikkate değer hiçbir tesiri vuku bulmamış olduğu tespit edilebilir; zira Yunancadan Etrüskçeye alınmış olan ilâh isimlerinin hemen [3] hepsi daha gençtir.

Bu da Tyrrhen'lerin o vakitler Ege adalarında, yani Girit kültürünün hakimiyeti havzası dahilinde olmadıklarını gösterir.

O zamanlarda Eti membaları, Eti devletinin emin olarak tayin edilemeyen komşuluğunu yapan bir Ahhijawa devletinden bahsetmektedirler. Sonraki Yunan Achā'ların Ahhijawa ismi ile bir münasebeti olması hatıra gelirse de, bu Ahhijawa'lıların Yunanlı oldukları hakkında hiç te tam bir delil teşkil edemez, çünkü, malûm olduğu üzere, kavim isimleri çok defa coğrafi bakımdan merbut olup kavim bakımından değildirler. Bununla beraber [4], bu adamların isimleri ne de olsa Yunan masalındaki isme pek benziyor, meselâ *Wilusa*'lı *Ataksandus*'un *Φύλιος*'lı *Ἀλέξανδρος* ile müşabeheti olduğu gibi. Onlar hakikaten Yunanlı idiseler, o halde Myken'li Yunanlılar olmuş bulunması icap eder. Halbuki Myken kültürü yalnız Trova'da ve Milet'te Küçük Asyaya kol salmıştır. Trova Eti ülkesi için oldukça uzak olduğundan ancak Milet Ahhijawa için bahis mevzuu olabilir. Etrüskçeye bir tesir her halde tespit edilemez.

Milâttan önceki 14 üncü asrın Mısır membalarında Tyrrhen'lerin yanında Philister'lerden bahis vardır. Bu sonuncuların kısmen Hindo-Öropeen dillerine çalan bir kaç kelime ve isimlerini tanıyoruz. Bu takdirde bir sada hususiyeti tespit etmek mecburiyetindeyiz ki, Etrüsk telâffuzuna, "artikülasyon'una,, taban tabana zıddır. Çünkü Media, Tenuis'un yerine gelir. [5]

Her halde bununla ıspat edilmiş oluyor ki, Philister'lerin dil bakımından Tyrrhen'lerle hiçbir münasebeti yoktur; fakat Mısır membalarının verdiği malûmata nazaran, arada isim ve unvan

[1] Bu hususta en iyi malûmat şimdi F. Schachermeyr, Hethiter und Achäer, Leipzig 1935.

[2] Dil bakımından bir delil şu kitaptır: W. Brandenstein, *Indogermanische Forschungen* 54 (1936).

[3] E. Fiesel, *Namen des griechischen. Mythos im Etruskischen*. Göttingen 1928 S. 105.

[4] E. Forrer, *Revue des Etudes Grecques* 43 (1930) 279 ff.
P. Kretschmer, *Glotta* 24 (1936) 203 ff.

[5] E. Speiser, *Journal of the American Oriental Society* 56, 272 ff ve O. Eiszfeldt, *Philister und Phönizier* (Der Alte Orient 34/3 Leipzig 1936).

mubadelesinin vukubulmuş olması muhtemeldir. Bundan dolayı bütün ihtirazî kayitlerle beraber dikkate şayan bir noktaya işaret edilebilir. Lemnos'un Tyrrhen'lere ait olan mezar taşında şu iki erkek şahıs isimlerini buluyoruz: Holoith ve Seronait. Bunlardan ikincisi (Bey, Prens) manalarına gelen ve Philister'lerin kullandığı Seron unvanına ve ilki de Philister'lere dev gibi büyük, ücretli asker kumandanı olan golaith veyahut Goliath'ı okşuyor [1].

Milâttan 1200 sene evvel Ege muhacereti başlıyor ve Ege baştan başa, ezcümle Trova VII tahrip ediliyor. Arkeoloji tarih ve dil bakımlarından bu meyanda hepsinden evvel Trakya - Phrygya - İllirya dil grupunu hatırlamalıyız. İllirya oymaklarından biri - Cermen ve ermeni - dillerindekine benzer bir şekilde bir nevi seda değişmesi [2] ile diğerlerinden dil bakımından ayrılmaktadır. Yunanistanı mahv ve harap edenlerin bu grup olması muhtemeldir. Pek tabiidir ki tekrar imardan sonra bu yerlere isim verenler yeni müstevliler olmuştur. Bu yer isimleri bilhassa - *nt* isimleri hiç şüphesiz İllirya'cadır. ve bu meyanda görülüyor ki, diğer İllirya'ca - *nt* isimlerine nazaran en mühim fark, bunların Yunanistanda seda değiştirerek zuhur etmeleridir. ve burada - *F* - yerine - *th* - ye rastlamaktayız.

İtiraf etmek lâzım gelir ki, burada rasladığımız seda hususiyeti Etrüskçede de vardır. Ve binaenaleyh her hangi tarzda münasebetler mevcut olması imkânını göze almak mecburiyetindedeyiz. Müellif Georgiev'in zannettiği gibi, Etrüsk'lerin kadim İllirya'lı bir oymak olduklarını kabul etmek şimdiye kadarki mü-talealarımızdan sonra imkânsızdır; fakat ne kadar olsa sadâ değiştirmek İllirya'lılar vasıtasıyla kuvvetli bir tesirin vuku bulmuş olması mümkündür. Fakat ben meselenin tamamen berakis olduğunu sanıyorum. Çünkü sada değiştiren İllirya'lılarda media denilen (b, g, d) harfleri vardır (onlar bu harfleri ihtizazlı "media,, harfler olan bh, gh, dh dan çıkarmışlardır). Etrüskçede ise hiç media harf yoktur. İllirya'lıların sada değiştiren bu oymağının seda değiştirmesini Tyrrhen'lerin tesiri altında başlaması pek muhtemeldir. Bu faraziyeyi teyit eden cihet Endo - Cermen lisanslarındaki ihtizazlı (bh, gh, dh) medie harflerinin alelâde media harflere tahavvülünün ancak bu suretle izahı kabil oluşudur:

[1] F. W. König şifahen ve ihtiyat kaydile.

[2] V. Goergiev (yukarıya müracaat) bu zatın mühim keşiflerinden istihraç ettiği tarihi hükümlere hiçbir yerde iştirak edemem.

Tyrrhen'cenin tesiri altında bu İllirya'lılar gurupu Media harfleri yerine Tenius ve Tenius'leri yerine hafif ihtizazlı harfler ikame etmişlerdir. İmdi bu hafif ihtizazlı harfler bol miktarda mevcut olan ihtizazlı orta harfler (Media aspirata) hemen hemen birbirile münasebettardı. Bu da kelimelerin oldukça geniş mikyas-ta birbirlerine uymalarını mucip olacaktı ki, bundan da kaçın-mak lâzımgeliyordu. Ve bundan dolayıdır ki, ihtizazlı medie harfler harekete getirilmiştir. Bu ya "Spiant,"lara ve yahut ta safi media harflere götürebilirdi.

Bu sonuncu tahakkuk etmiştir. Ve seda değıştiren İlliryacada, deruni bir hâdisе olarak vukubulmuş ve bu hâdisede bilvasıta Tyrrhen'ce dolayısıyla meydana gelmiştir. Bu da tesirin aksi isti-kamette vuku bulduğu tesirini veriyor.

Fakat, İllirya'canın Etrüskçe üzerine katı bir tesiri olamıya-cağını teyit eden başka delillerimiz de vardır: İllirya'nın bütün havzası dahilinde nehir isimleri için *is* veyahut - *iso* - yer isimleri için - *int* ve *unt* - lâhikaları karakteristikdir. Balkan İlliryacasında yer isimleri için *issa* ve *essa* dır. Halbuki bütün bu yer isimleri lâhikaları Etrüskçede yoktur.

Bittabi bütün bu söylediklerimiz arada hiç de iktibas münase-betleri olmadığı iddiasını mutazammın değildir. Nitekim Etrüskçe ilâh ismi olan *Tinia*, seda değıştiren İlliryacadan gelir [1] gibi görünüyor; maamafih bazı müşkilât mevcuttur. Endo - Cermen bir *din* (1) (gün, günün seması) manasına seda değıştiren İlliryacada *tin*'e tahavvül etmiş olabilir. Ve Etrüskçede bir iktibas vukuu halinde bu şekle intizar ediyoruz. Maamafih bunun isbati emniyet verici değildir. Bir defa tunçtan yapılmış karaciğer üzerinde *tin-s* ve [2] *ti(n)-th* sıfat müştakkatı veyahut *Tin-thur* ismine müstenit olarak, buna mukabil Etrüskçede başka bir esas şekil, yani *tinia* vardır. Bu da gündüzün seması manasına gelen *tin* kelimesinin daha İlliryacada seda değıştiren lehçede *ias'a* tahavvül eden *ios* «Forwan» ile teşkil edilmekte devam edilmiş olması hakkında ayrıca bir faraziyeyi istilzam eder.

Şu halde İlliryacada semavî manasına gelen *tinias* kelimesinin Yunancada bir adı (veyahut ilâhlara verilen bir mahlas olan ούρα νια (ούρα νος = gök) ün müzekker mukabili olması lâzım gelir. Bu *tinias* kelimesinin Etrüskçede *tinia* şeklinde alınması lâzım geliyordu. Nitekim Εφεσιος; *Ephesiu*; Ἡρακλῆς, *Hercle* ilâh... gibi.

[1] V. Georgiev S. 124 ff.

[2] E. Goldmann, Neue Beiträge 117 f.

Ege'de bundan sonra gelen dalga Doryahılar hicreti (akını) ydı. Etrüskçenin Dori'ceden birkaç ismi, daha Etrüsklerin İtalyaya hicretlerinden evvel iktibas ettiği muhtemeldir.

Anadoludaki diğer lisanların mevcudiyeti Etrüsklerin İtalyaya hicretlerinden sonraki bir zaman için tevsik olunabilir. Bunların diğer tarihi ve lisanî sebeplerden dolayı da daha genç oldukları anlaşılıyor veya Eti dil malzemesini beraber getirmişler veyahut oldukları yerde başka dillerden almışlardı. Bunlar arasında da bir takım Tyrrhen'ce kelimeler ve yahut İlliryalılar phrykyahılar ve Maionlar vasıtasile neşredilen Tyrrhen kelimelerini almışlardır; herhalde bunlar Etrüskçeye hiç öyle kuvvetli münasebet göstermiyorlar, Lydyalı lisanı en az münasebet arz ediyor, çünkü Lydyalı kitabelerinin dili, bir vakitler Tyrrhen'lerin hâkim oldukları memlekete asırlarca sonra girmiştir.

Sözlerimizi hülâsa edersek diyebiliriz ki, malûm olan Anadolu dillerinin hiç biri Etrüskçeye veyahut Tyrrhen'ceye akraba değildir, fakat arada müteaddit iktibas münasebetleri vardır. Şu halde şimdi mesele Tyrrhen'leri müstakil olarak ele almak ve işlemek lâzımgeliyor.

Tyrrhen'ler Anadolunun şimali şarkısından gelmişlerdir

Tyrrhen'ler hakkında en eski haberleri 14 üncü asrın Mısır membalarından alıyoruz. Şu halde Tyrrhen'ler bu devirde Ege'de idiler. Ne zaman buraya geldiklerini bilmiyoruz. Çünkü Garbî Anadoludaki kavim hareketleri Etiler zamanında da tamamen meçhuldür. Tuna havzasının Etrüsklerin beşiği olduğu faraziyesinin aleyhinde söylenecek çok şey vardır. 3 üncü bin senede kültür ve ticaret hareketleri Küçük Asiya'dan Balkana doğru müteveccih olarak vuku bulmuştur; ancak Cenubi şarkide daha yüksek kültür mahsulleri olduğu hakkındaki bilgidir ki, bazı kavimleri çekmiş ve harekete getirmiştir. Fakat «ister şerit şeklinde tersimatı olan Tuna keramikleri» olsun, ister daha şimalde oturan muahhar «Endo German'ler» olsun, bu kavimler çiftçilik yapanlardandı. Etrüsklerin bu kavimlerin hiçbirinin aynı olmaması lâzımgelir. Çünkü onların bariz totemik hususiyetleri vardı; buna mukabil ne Tuna havzasının çiftçilik yapanları ve ne de -hayvan besleyen- Endo Germanleri avcı kavimlerden [1] değildirler. İktisadiyat şekli olarak av ile totemizm, birbirine ayrılmaz bir surette bağlıdır.

[1] W. Brandenstein, Die Lebensformen der Indogermanen - Wiener Beiträge 4 (1936). 329 ff.

Dilin de, bir Endo-Germen karakterini haiz olduğu hiç te iddia edilemez. Hattâ mukaddes kelimelerin büyük bir kısmının hakikaten Endo-Germen'ce olduğu ispat edilebilse dahi, Etrüskçede akrabalık manası ifade eden kelimelerin kat'iyen Endo-Germen'ce olmadıkları cevap olarak derhal ileri sürülebilir. Etrüsklerin İtalyada iken iktibas ettikleri ve torun manasına gelen *netts* (Lâtince nepos) kelimesi bu hususta müstesnadır. Etrüskçede Endo-Germen'ceye has olan bazı gramer hususiyetleri gösterilebilirse, meselâ tesniye, o vakit iş değişir. Maamafih, bu gibi denemelere Etrüskçenin Endo-Germen lisanı olduğunu kabul edenler tarafından bile itiraz edilmektedir.

Bir de şurası var ki, böyle eski bir devirden kalma olan Endo-Germen dili derhal tanınabilir.

Halbuki Etrüskçe için bu asla varit değildir. Bir temsil ianesiyle izah edildiği için oldukça anladığımız bir cümleyi ele alacağız. [1] Sakallı Herkules, ilâhe Juno'nun memesinden bütün familya (Minerva, Zeus ilâh.) hazır olduğu halde emiyor. Bu suretle Herkules'i Juno oğul olarak tanıyor; bu hal malûm olduğu üzere Juno'nun Herkules'e karşı uzun süren gazabının encama erdiğini gösteriyordu. Cümle şu şekildedir:

eca: sren: tva: ikhnac. hercle: unial: clan: thra: sce

"Bu resim gösteriyor. Sakallı Herkules, Juno tarafından (*Uni*) meşru baba oğlu gibi, meme [2] emiyor.,. Bu cümle başka her hangi bir eski Endo-Germen lisanında görülseydi, bundan derhal bahis mevzuu lisanın Endo-Germen karakteri belli olurdu; çünkü o vakit yalnız bu lisandan başka hiçbir lisanın malûm olmadığı tarzında bir düşünce tecrübesi yapılırdı. Buna mukabil Etrüskçe cümle hemen hemen hiçbir "Endo German'ce cümle tarzı,, ibraz etmiyor.

Etrüskçenin diğer Endo-Germen dillerine kıyasen, çok çabuk ve çok kuvvetle değiştiği faraziyesine gelince, bu reddedilmelidir, çünkü emsali yoktur; bundan başka Etrüskçe yazı abidelerini çıkardığımız yedi asırda, değişmeler ve inkişaf lar gayet ehemiyetsiz derecede olmuştur; binaenaleyh bu muhafazakâr vaziyete fırtına gibi sür'atli bir inkişafın tekaddüm ettiği tarzında bir faraziye muhtemel olamaz. Son bir çare olarak Etrüskçenin bu-

[1] G. Buonamici, Levha 54. - G. Maresch, Wiener Studien 1930, 52 ff. Gerhardt - Körte, Etruskische Spiegel V (Berlin 1896) Levha 59, 60; Sa. 75 ff.

[2] E. Goldmann, Neue Beiträge (Wien 1936) S. 307.

(Biraz başka telâkki etmiş.)

günkü Eskimo İngilizcesi gibi mahlût bir lisan olduğunu kabul etmek te faydasızdır; çünkü o vakit muhtelit unsurlardan hiçbirinin lisana tesahup etmeğe hakkı yoktur: Eskimo İngilizcesi İngilizce midir, yoksa Grönland dili midir? Ya ikisi de veyahut hiçbir, nasıl isterseniz. Maamafih, bence Etrüskçedeki Endo-Germen unsurları o kadar çok değildir. Etrüskçenin Endo-Germen dillerinden olduğunu kabul edenlerin zannettiği gibi öyle olsa dahi bu, Etrüskçenin “safı Endo-Germen dili,, olduğunu kabul ettirmeğe kâfi bir sebep teşkil edemez.

San'at tarihi ve kavimler bilgisi bakımından mülâhazalara müstenit olarak, Tyrrhen'lerin şimali şarkî Anadoludan gelmiş olmaları tahmin edilir. Eğer bu böyle ise, ona göre dil münasebetleri de kendilerini göstermelidir. Eğer Endo - Germen bir tesir var ise, burada ancak Endo - İran oymakları bahis mevzuu olabilir, çünkü bizim bildiğimize göre Endo - Germen kavimlerinden yalnız Endo - İranîler Kafkas üzerinden gelmişlerdir ve menşe ikamet [1] yerlerine nazaran ancak bunlar tarafından bu yol hatıra gelebilir. Fakat böyle Endo - Germen bir tesirin hiç izi yoktur. ve zaten böyle bir ispatı denemekten de bir şey çıkmaz gibi görünüyor.

Sonra bu yerlerde her şeyden evvel Subar dilleri nazarı itibare alınabilir, zira 3 üncü bin senenin sonundan beri bu havaliye Subar kavimleri girmişlerdi.

Belki Subar'lılar hattâ Tyrrhen'lerin göçmesine sebep olmuşlardır. Fakat her halde Etrüskçede Subar'canın hususiyetleri yoktur. Bu sonuncudaki hususiyetlerin en mühimmi, «Süffix» alma denilen keyfiyettir. Bu hususiyete Hurrice (Mitanni) de, Kald'cada Elamcada ve yegâne bir Kafkasya dilinde, eski Gürcüce'de de rastlamaktayız [2]. Maamafih dil tesirinin izlerini müşahede etmek kabildir ve nitekim morfolojik bakımdan Subar dillerine mensup olan, fakat hiç olmazsa 3000 senedenberi Şarkî ön Asiyada yerleşmiş[3] bulunan Elâm'cada küfüv olmiyan oğul [4] manasına gelen *tur* kelimesi vardır; Etrüskçede de “evlât, oğul,, manasına gelen müşabih *thur* kelimesi vardır; galiba bu kelime eskimiştir ve daha ziyada diğer unsurlarla birleşik olarak tesadüf ediliyor. Meselâ “Zeus - oğlu,, manasına gelen *Tin - thur* şahis isminde;

[1] W. Brandenstein, Die erste «Indogermanische» Wanderung Wien 1936

[2] R. Bleichsteiner, Anthropos 32 (1937) 72 f.

[3] F. W. König, Geschichte Elams (Der Alte Orient 29 / 4)

[4] F. W. König, Festschrift der Nationalbibliothek zu Wien (1925) 598

bittabi bu isim, ismi taşıyanın hakikaten Zeus'un Küfüv oğlu olduğunu demek istemez. Burada bahis mevzuu olan şey yalnız bir oğulluktur.

Başkaca dikkate şayan olan bir cihet te şudur; Nuzi metinleri (Milâttan önceki 2 inci bin senenin ortası) babarcasına bir Akad dilinde yazılmıştır. Gramer hatalarından [1] ve dağıtılmış olan yabancı kelimelerden memleketin lisanı ne olduğu anlaşılıyor. Bu da hiç şüphesiz Subar diller grubuna dahildir, ve bilhassa sayı ifade eden kelimelerin [2] Mitanni mektubundakilerle [3] mukayesesi de bunu gösterir. Bu sayı kelimeleri Etrüsk'cedekilere pek göze çarpan surette benziyor fakat bu benzeiş mukni değildir. Bir de her iki taraftaki sayı kelimeleri yalnız takribî olarak tayin olunabilir. Bu yüzden mukayese fazla müteessir olmaktadır. şimdi karşılaştırıyorum:

(1 - 6) Etrüskce	(2 - 9) Mitanni	(2 - 8) Arapha - Nuzi
<i>makh</i>	<i>ukf</i>	<i>ukf</i> —
<i>Ci</i>		<i>kik</i>
<i>thu(n)</i>	<i>tumni</i>	<i>tum (u) n</i>
	<i>şin</i>	<i>şint</i>
<i>şa</i>	<i>şu</i>	<i>şin</i>

Müteakıp zaman için Van gölü etrafındaki memleket bizce *Hajasa* yahut *Azzi* ismi altında malûmdur; bunun gibi bazı yer isimleri de menkuldur. [4] ve bunlardan ikisi *mana* ile nihayet buluyor; yani *Duggamana Halimana* ve *Hara - na*. Nihayet Milâddan önceki 10 cu asırdan itibaren Kald kitabeleri vardır ki, bunlar Subar dillerinden sayılmalıdır; vakıa çok defa Anadolu hususiyetleri göstermektedirler. Bu halita karakteri, lisanın resmî dil [5] olmasile alâkalıdır, nitekim Alman Ortaçağının kitabeleri hep lâtince'dir - ve diğer taraftan Kald'lerin bizzat cenubu garbî Küçük Asiyadan gelmiş olmalarıyle münasebetlidir; orada ise Subar lisanlarından hiç biri yoktur.

[1] L. Oppenheim, Archiv für Orientforschung 11 (1936) 56 ff. ve Berkooz, The Nuzi dialect of Akkadian, Philadelphia (USA) 1937

[2] L. Oppenheim, Orientalistische Literaturzeitung 40 (1937) 1 f.

[3] F. Bork, Orientalistische Literaturzeitung 35 (1932) 91 ff.

[4] E. Forrer, Caucasia 9 (1931) 1 ff. ve E. Cavaignac, Revue Hittite et Asiatique 5 (1934) 9 ff.

[5] G. Deeters, Caucasia 3 (1926) 43.

Mülâhaza :

Bu muhacerete delil olarak, her şeyden evvel Kald krallarının isimleri vardır, bunlar hiç de Kald dilinden olmayıp garpten neş'et ediyorlar. *Argistis* İllirya - phrygyaca olan st - lâhikasını almıştır; *Lutipris* ve *Menuas*'a gelince, bunlar Composita (mürekkep kelimeler) dir, halbuki bu kelime teşekkül vasıtasının içinde Küçük Asya (phrygyaca) ay ilâhı olan *Men* ve *Eti*'cede de bulunan (Oğul) manasına gelen uwos Anadolu kelimesi vardır. *Lutipris* Lydya'luların namını muhtevindir; -*ipri*- (yahut -*pri*-) İlliryaca *Priamos*'ta da mündemiç olan ve başta bulunanı gösteren aynı kelimedir [1]; bundan başka Kald kitabelerinde şehir manasına gelen *patari* kelimesine (şehir için kullanılan yerli bir kelime yanında) mücerret bir yabancı kelime olarak rastlıyoruz, bu kelimeyi bir şehir ismi olarak garpta buluyoruz meselâ Lykya [2] deki *Patara*. Bir de şurası üzerine işaret edilmelidir ki, Kald'ların asıl Allah *Chaldis* den ve diğer taraftan *Chaldene* ye Lykya ve Pisidya'nın soy anası idi. [3]

Bu karışık vaziyet karşısında, Etrüskçe - Tyrrhen'ce ile münasebet konusunda bir çok imkânlar vardır. Kald'lar daha garbi Anadoludaki ikametleri esnasında Tyrrhen'lerle temasa gelmiş ve dilleri arasında mübadeleler yapmış olabilirler. Kald'lar aldıkları dil unsurlarını Van kitabeleri diline getirmiş olabilirler, nitekim (yukarıda anladığımız gibi) bazı garbi Küçük Asya dil unsurlarile de böyle yapmışlardır, fakat şu da olabilir: Bünyesi itibarile daha Subar lisanlarına mensup olan [4] ve binaenaleyh şarktan neş'et eden Kaldca'nın etrüskçe ile öyle münasebeti olabilir. Bu hususta her şeyden evvel bir hususiyet delil olabilir, o da yer isimleri teşkil eden -na- lâhikasıdır. Bu lâhika gerek Etrüskçede ve gerek Kaldca'da aynı şekilde bulunuyor ve aynı kullanışa tabidir; meselâ Etrüskçe şu yer isimlerine bakın:

Vetlu-na "Vetulonia,, ve *Tarkh(u)-na-i* "Tarquinii,, *Puplu-na* "Populonia,, sonra da Kaldca şu yer isimleriyle mukayese edin: [5]

[1] E Vetter, şifahen. Vettur'e nazaran *luti* «Leute» dir; binaenaleyh Endo - Germendir.

[2] Nevi ifade eden kelime lykyacada *wedri* ve Eteokypri cede *ana matori* (şehirden) dir (burada çok defa w yerine m gelir); bununla alâkalı meseleleri şimdi burada ortaya dökmenin yeri yoktur.

[3] C. F. Lehmann - Haupt, Corpus Inscriptionum Chaldicarum.

Metni ihtiva eden cilt, sütun: 166, burada başkaca deliller vardır.

[4] J. Friederich, Analecta Orientalia 12 (1935) 122 ff.

[5] Fakat şu müellifin fikri başkadır: J. Friedrich, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 90 (1936) 62 ff.

Hati-na "Hatusas,, , *Haldî-na* "Chaldi - şehri,, , maamafih şu lâhika Anadolu da kesretle bulunmadığı, buna mukabil Nuzi- metinlerinde çok defa rastlandığı, ve fakat en eski olarak Kapadokya tabletlerinde görüldüğü için (daha yukarıdaki mülâhazamıza müracaat), Subar menşei gibi görünür ve her halde şarktan gelmedir.

Müellif Olzscha [1] Kaldca ile Etrüskçe arasında morfolojik ayniyetler de bulmağa çalışmıştır.

Böyle bir netice ne kadar arzuya şayan olsa da, yine buna karşı en büyük şüphe gösterilmesi lâzımdır. Olzscha muhakemelerinde, Kaldca'nın "passif,, bir ifade denilen tarza malik olduğunu, ve bu ifade tarzında "transitif,, failin "intransitif,, inden tefrik olunduğunu [2] düşünmüştür.

Olzscha, buna benzer hususiyeti Etrüskçede de bulduğunu zannetmiştir. Zira bu lisanda hiç hususî accusatif şekli yoktur; bunun neticesi olarak Yunanca accusatif, nominatif gibi muamele görmekte ve meselâ *teverun* (Τεῦροῦν) "Teukros,, u almaktadır. Buna bakarak Olzscha Etrüskcenin hiç transitif makul vasfına malik olmadığını, ve cümlelerin transitif karakterini yalnız failde ayırt ettiğini istidlâl etmiştir. Bu muhakeme tarzı hiç te mümkün değildir. Nominatif'le accusatif'in ekseriyetle aynı olarak gözüktüğünü almancada dahi gramer öğrenmeğe başlayan çocuklar bunları çok defa ayırt edemezler, ve yabancı isimlere de ona göre, yani tıpkı Etrüskler gibi muamele ederler. Buna rağmen almancanın passif bir ifade tarzına sahip olduğu hükmü verilemez. Bundan dolayı -S- ile nihayet bulan Kald malûmunun (aktivus) meselâ *Menuas(e)*, Etrüskçede -S- ile nihayet bulan asılzade isimlerine çalması (isimlerini okşaması) bir mukayese için kâfi değildir, bilhassa bu -S- ile nihayetlenen Etrüskçe asılzade isimlerinin çok defa genitif, daha iyisi mensubiyet sıfatı olarak telâkki edildiğini de düşünmelidir.

Şimdi izah edeceğimiz bir mukayese daha fena vaziyettedir: Kaldcada abject bazan *ni* ile gösteriliyor (maamafih ekseriya hiç). Etrüskçede bir -n- ve daha eski bir *ni* vardır ki isim olarak kullanılan *demonstratif*'i takviye eder, daha bu muhtelif kullanış bile tereddüde sevk etmelidir. Bir de şunu düşünmeli ki, bu *ni*'nin mütebariz bir şekilde mahallî bir manası olduğu hak-

[1] K. Olzscha, *Neue Jahrbücher*, 1936, 113 ff.

[2] W. Brandenstein, *Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes*, 41 (1934) 150 f. biraz başka tarzda.

kında evvelce izahatta bulunmuştuk; bunu, en iyisi, "bura,, keli mesile, ve belki de "buralı,, kelimesile tercüme etmelidir. Olzscha tarafından irat edilen misaller, en iyisi böyle halledilebilir:

t-n turce ramtha "bu burada verdi. Ramtha (fail) *mi-ni mulveneke velthur*, bu (beni) burada vakfetti, velthur (fail).

Şu halde, Etrüskçe'nin morfoloji bakımından Subar dillerine mensup olduğu hakkında hiçbir delil irat edilemez. Mesele böyle olunca bizim fail şeklinde bir müşabehete şahit oluşumuz da çok bir şey ifade etmez; maksadımızı izah edelim: Kaldca'da *aruni* "o verdi,, var (kelime bekeliime tercümesi: onun tarafından verildi, yahut daha iyisi: vermesi vardı) ve Etrüskçede *turune* "o versin,, aradaki çok fazla mana farkı bu müşabeheti kuvvetle ihlâl etmektedir [1] bir de şunu düşünmeli ki Etrüskçe - e daha eski *ai* den gelmekte imiş. Her halde bu kadar yalnız olan ve bu kadar fer'i olan bir müşabehet hiç bir şeyi isbat etmez.

Kald'lardan sonra Ermeniler hicret edip geliyorlar; bunların dilleri çok karışık bir görünüş arz ediyor, zira bunlar kavim isimlerinden başlayarak her taraftan dil malzemesi iktıbas ediyorlar[2]. Ermeniler ekseri defa Tyrrhen'lerin sonraki veya eski havzasında oturdukları için, Tyrrhen'lerden bazı dil malzemesi almış olmalarını hesaba katmalıdır. Fakat *daha vasi mukayeseden* bir müşabehet tesis etmeğe yelteniş her halde muvaffakiyetsizlikle neticelenmiştir. Buna rağmen bazı mütalaatın tutar yeri olabilir[3].

1 — Etrüskçe *cemi*, ekseriyetle *ar* ile yapılmaktadır. yeni Ermenicede de böyle bir lâhika vardır ve Etrüskçede olduğu gibi "Collectif,, manayı haizdir. Ermenicede bu *cemi* teşkili hiçde Endo-Germen tarzında olmayan bir yeniliktir ve her halde Ermeniceden evvelki bir devreye ait bir lisan cevherinden gelmez[4].

2 — Etrüskçe - *ais* "Allah,, ermenice *ays* "ruh,, ile mukayese edilebilir. Bu sonuncu kelime yabancıdan gelmez, ve binaenaleyh muktebes malzemedir.

3 — Etrüskçe *hinthial* "gölge, ruh,, , Ermenice *hn zem* "kulağa gelmek, nefes almak,, ile mukayese olunmuştur.

Bu kelime Ermenicede yabancı bir kelimedir.

[1] E. Goldmann, Neue Beiträge. S. 293 not 6 dahi reddediliyor.

[2] Hay-k her halde eski memleket ismi olan *Hajasadan* ayrılamaz, bu kelime Ermenilerden 1000 sene daha eskidir (P. Kretschmer)

[3] S. Bugge, das Verhältnis des Etrusker zu den Indogermanen, Strassburg 1909.

[4] G. Deeters, Caucasia 4 (1927) 50 ff.

4 — Etrüskçe *thur* “sulbünden gelme, oğul,,

Ermenice *thorn* “torun, neslinden,, ile mukayese edilebilir, bu kelime Ermenicede yabancı menşededir.

5 — Etrüskçe *harc* “tesadüf et,,; bir fırlatma kurşununda yazılıdır: Lâtinçe fırlatma taşlarındaki örneğine göre tercüme edilir. Meselâ *feri* “tesadüf et,,. Ermenicede buna çalar *harkanem* “ben rastlayorum, tesadüf ediyorum,, vardır, ve yabancı menşededir.

Nihayet, Ermenice sada değişmesi üzerine dikkati celbetmek lâzımgelir; belki bu, evvelce anlattığımız İllirya lehçesinin sada değişmesi gibi, Tyrrhen tesiriyle hasıl olmuş olabilir; mamafih burada hiç istihkar edilemeyecek bir müşkülât peyda olmaktadır, o da şudur: Ermenicedeki sada değişmesi aglebi ihtimal Milâttan evvelki yedinci asırdan daha eski değildir, bu da Etrüsklerin Tyrrhen’lerden çoktan ayrıldığı ve binaenaleyh Tyrrhen’lerin tesiri haiz olmadıkları bir devirdir.

Hulâsa olarak diyebiliriz ki Ermenicenin, Etrüskçe ile irtibat tesis edebileceği unsurlar, Tyrrhen’lerin komşuları nezdinde konuşulan diğer Anadolu lisanlarına kıyasen daha fazla değildir.

Tyrrhen’lerin menşei merkezî Asyada mevzudur:

Tyrrhen’lerin eski tarihini daha gerilere doğru takip etmek isteyince, tarihî kaynaklar tamamen sükût etmektedir; buna mukabil san’at tarihi ve kavimler tarihi bakımından düşünceler Tyrrhen’lerin nihayet İçeri Asyadan olduklarını istidlâl ettirmektedir [1]; bundan başka, Etrüsk dilinin bünyesini tetkik, tetkikatı ilerletmeğe bilhassa yardım etmektedir. Onun *morfolojisi*, bize malûm olduğu derecede, Türk dillerinininki ile büyük bir benzeyiş arz etmektedir; her halde bu benzeyiş şimdiye kadar mukayese için gösterilmiş olan lisanlara nisbeten daha fazla mütebariz bir haldedir. Aynı zamanda, morphem’lerde dahi bir kaç sada benzeyişinin zuhuru dikkate şayan olsa da, yakın bir akrabalığı ispata kâfi değildir. Fakat bünye müşabeheti, “iç lisan şeklini,, yani bir lisanın bünyesini vücade getiren sebeplerin ayniyeti hakkında şahadet eder. Bu sebepler ise daha ziyade coğrafi ve etnolojik mahiyettedir. Binaenaleyh biz Etrüskçeyi morfoloji bakımından Türk dilleri yanına koymak mecburiyetinde bulunuyorsak, o takdirde bu komşuluk bir vakitler mevcut olan coğrafi mücaverete delil olabilir.

[1] Bunlar başlıca Etrüsklerin totemik vasıflarıdır. Totemismın yurdu Orta Asyadır: W. Koppers, *Anthropos* 31 (1936) 159.

Aşağıda Etrüskçenin mühim hususiyetlerini tatad ediyorum; bunlar aynı tarzda Türk dillerinde de bulunabilir.

1. Etrüskçe cemi, müfret halinde fleksiyonlu tasrif edilen bir "collectivum", dur. Collectif lâhika olan *ar-*, ve bazan da *al-* e müfret nihayetler eklenir.

Spure "şehir,, Tarkhn - al "Tarquinü,, (yer ismi, cemi!)
Spure - thi "şehirde,, Tarkhn - althi "in Faguinii,, *thesan* "küllük,, [1]
 hil - ar "çömlek (?), [2] *thesn - e* "küllüğe,, hil - ar - e "çömlek hakkında (?),,.

Türk dillerinde de hiç plural yoktur. Bunun yerine müfret nihayetlerinin takıldığı collectif teşekküller vardır. Collectif lâhikaları meyanında *-lar-* (bazı sebeplerden dolayı) en münasibi idi, ve bu bilâhara plural'in yerini aldı. Müşabeheti Etrüskçe misallerle tavzih için, aşağıdaki kelimeleri yazıyoruz:

Köy	Köy-ler
Köy-de	Köy-ler-de
Göl	Göl-ler
Göl-e	Göl-ler-e

2. Etrüskçede hiç nominatif yoktur; fail olarak gösterilmekte ve maddei asliye fail halinde olarak vazife ifa etmektedir.

Etrüskçe bir nominatif olan *tin'*e iki Yunanca şekil tekabül eder: Kısmen $\tau\epsilon\acute{\upsilon}\sigma$, kısmen de $\Delta\iota\omicron\varsigma$.

Zira bir defa *Tin* "Zeus,, ve *Tin - thur* " $\Delta\iota\omicron\varsigma - \mu\omicron\upsilon\omicron\varsigma$,,. Veyahut *velthina* (familya ismi) ve *velthina - thur* "V. ailesi soyundan,, kelimeleri vardır. Türk dillerine gelince, Grönbech'in [3] kitabesi üzerine dikkat nazarını celbederim. Sayfa 129 da şunu yazıyor: *Bub* gibi bir nominativ Yunancada kısmen *hydro* ya, kısmen de *hydora* tekabül eder.

3. Object hali Etrüskçede gösterilmez, meselâ "kabir,, manasına gelen *suthi*.

Larth *an suthi cerikhu* (CIE 2335)

"Larth bu kabri (object) tesis etti,,.

ta suthi avles (NRIE 753)

"bu (dur) kabir (subject) Aule nin,,

Türk dillerinde bir object işareti, her şeyden evvel ancak object üzerine ehemmiyetle duraklanıldığı vakit inkişaf etmiştir.

[1] Buonamici, Levha XXXI.

[2] Bu kelimenin manası üzerinde birleşilmemiştir (Vetter, S. 49 ff.); fakat belki bir *collectif* nesne kelimesi bahis mevzuudur.

[3] K. Grönbech, Der türkische Sprachbau. Kopenhagen 1936

Halbuki alâka başlıca faaliyet üzerinde olursa, o vakit gayri muayyen (indefinitus) yani maddei asliye gelir. Her halde Türk dillerinde object mef'ulünün husule gelmesi tali bir hâdisedir ve bugüne kadar tamamı tamamına lisanâ nufuz edememiştir. (Grönbech sayfa 160).

4. Etrüskçede hiç genitif yoktur. Bir çok Etrüskolog'lar tarafından genitif diye gösterilen kelime, yalnız en ileri gelen zamanda bazan genitif'e yakın vazife almış olan bir sıfattır. Burada bahis mevzuu olan kelimeler başlıca familia isimleridir. Meselâ *aule tarkhna-s* denildiği vakit bu bermutat şöyle tercüme olunur: "Aule (oğulu) tarkhnanın,; halbuki, babanın ismi kat'iyyen Tarkhna olmayıp, bu kelimenin bir familia ismi oluşu, tereddüdü calip olmak lâzımgelirdi. Bundan başka, mezkûr familia isminin Lâtince *Aulus Tarquinius* diye tercüme edilmesi lâzımgelirdi; yani bu Lâtince mukabilidir. Diğer taraftan, Lâtince has isimler veriş, Etrüskçeden kuvvetle müteessir olduğu için [1] Lâtincenin familia isimlerini bir sıfat teşkili ile ifham etmesi vak'asını (diğer ekser Endo-Germen lisanlarının yaptığı gibi bir genitif teşkili ile değil) Lâtincenin Etrüskçe has isimlerini yalnız esas kelimeler itibarile değil, aynı zamanda şekil bakımından da verdiği bir delil olarak telâkki edilmelidir. Bundan başka [2] Bilingue'ler Lâtincenin s- ile nihayetlenen Etrüskçe familia isimlerini sıfat vasıtasile tercüme ettiğini vazih surette göstermektedir; nitekim Pesaro Bilingue'inde (CIL 1227) de Etrüskçe *calates'e* Lâtince *Calatius* tekabül eder. - Thevru mines ismi bir *Minotauros'u* değil, ancak bir *σταυρος Μύριο* ifham eder. Gûyâ genitif ekseri defa şüphe edilemiyen sıfatlarla çiftleştirilmiştir. Yani o hakiki bir sıfatla aynı kıymettedir; ve nitekim Pulena tomarında şöyle denilmektedir. (CIE 5430)

Cepen cauthas pakhana-c "o güneş ilâhının ve (-c) Bakchosun bir rahibi idi.,

Bu tercüme serbest yapılmıştır; hakikati halde pakhana *pakha* "(Allah) Bakchos,, un bir müştakıdır. Ve "Backhice,, Bakchos ilâhına mensuptur,, manasına geldiğine kimse tarafından itiraz edilmemektedir. Bir de güneş ilâhı *Cautha* dan müştak olan *Cauthas* dahi aynı suretle bir sıfat olmalıdır, çünkü pakha-na gibi aynı sentaks seviyesindedir; daha başka bir tabirle şunu diyebiliriz:

[1] W. Schulze, Zur Geschichte der lateinischen Eigennamen. Berlin 1904

[2] J. Schnetz tarafından toplanmış. Zeitschrift für Ortsnamenforschung 2 (1927) 4 f. Buonamtci S. 188 ff.

Pakha-na "coordonner,, eden bir atıf (conjonction) olan *c-* "ve,, vasıtasıyla ancak tekrar bir *sıfat* ile bağlanabilir; çünkü öyle olması bu atıf *coordonner* edici olamazdı; başka bir defa aynı söz temsilini bir defa *ma* ile nihayet bulan sıfatla, diğer defasında *s* ile nihayetlenen sıfatla yaptık, yani Agramdaki mumya bağında:

IV 22 *Vinum trau prukh-s* "πρόξους dahilinde bulunan [1]..... şarap,,.

IX 1 *Vinum trau prukhu-na* "πρόξους dahilinde bulunan şarap,,.

Burada bizim için, *-s* ve *-na* ile nihayetlenen her iki teşekkülü aynı kıymette göstermekten başka yapılacak bir şey kalmıyor; *-na* sıfatlar teşkil ettiği için *-s* dahi bir sıfat teşkil eder; *-al* ile nihayetlenen familya isimleri de, *s* ile nihayetlenen familya isimleri gibi, aynı sebeplerden dolayı, haksız olarak genitif gibi telâkki edilmektedir.

Şunu da ilâve etmeli ki, bu *gûyâ* genitif olan ve *al* ile nihayetlenen kelimelere tıpkı *-na* ile nihayetlenen sıfatlar gibi muamele edilmektedir; çünkü bu var:

CII 2335 b- *pakha-na ti* "Bakchos'un mabedinde,,

Agr Mum XII 10 *uni-al-ti* "Junu (=uni) nin mabedinde,,

Nihayet şunu da ilâve edelim ki, bu *gûya* sıfat olan kelimeler tamamen tasrif edilmektedir; meselâ CII-Supplement. I,398

Larthi-al-e hulkhnie-si "Larthial hulkhnie için,, Binaenaleyh Etrüskçe hiç genitif bilmemiş, yalnız mensubiyet izafe eden sıfatları bilmıştır. Burada da yine Türk dilleriyle bir muvazat vardır: Burada genitif lâhikasının menşede hiç meful eki (Kasus suffix) yoktu, yalnız "ait olarak,, manasında bir iştikak eki vardı. (Grönbech S. 105 f.)

5. Sıfat Etrüskçe de, kendisi insırafi olmadan (flektiert), ismin yanında durur. Agr Mum VIII 10 la mukayese ediniz. *cape-ri zamthic* "altından bir kâse ile,, *zamthic* sıfatı eksiz olarak ismin yanında durur, tıpkı Türk dillerindeki sıfat gibi.

6. Etrüskçede isim ile sıfat arasında bir fark mevcut değil gibi görünüyor, çünkü her sıfat aynı zamanda isim hizmetini görmektedir; ve nitekim *Suthi* "kabir,, kelimesinin sıfat olarak iştikakı bir kabir parçasında *suthi-na* olarak görülmektedir; bu nesne kelimesile, nesnenin kabre ait olduğu ifade olunuyor.

[1] A. Torp. Etruskische Beiträge 22 (Christiania 1906)

S. 69 doğru mütalea etmiştir. Buna mukabil,

E Goldmann Neue Beiträge S. 127

Yukardaki muhakeme ve ispat, Etrüskçe Pukh-nasıl tercüme edilirse edilsin, doğrudur.

Aynı hâdiseye Türk lisanlarında da rastlamaktayız: *atlı* demek bir ata sahip olan veya atı kullanan demektir, ve bir *suvaridir*; Uygurca *Adgü* "yararlık, hizmet,, *adgölüg* "yararlığa sahip olan, hizmet ibraz edici,, demektir. (Grönbech S. 27)

7. Etrüskçe şekil itibarile müzekker, müennes arasında, ne kök teşkilinde ve ne de tasrifte hiçbir fark gözetmemektedir. [1] Fakat sonradan ve İtalyadaki lisanların tesiri altında bazı şekillerin müennes olmuş olması ihtimalini hesaba katmak lâzımdır. Yine şunu söyleyelim ki, Türk dillerinde hiç gramer müzekker ve müennesi yoktur.

8. Etrüskçede isim ile fiilin bariz surette ayrılışı ayrıca zikre değmez, çünkü bu yalnız Türk dillerinde değil, Endo-Germencede ve diğer başka lisan ailelerinde de vardır.

9. Fiil ekleri fiil köküne takılır; [2] kök değişmez halde kalır. Bu hususiyet, Endo-Germen ve Sami fiiline mübayindir. Fakat Türk fiiline uyar.

10. Etrüskçede sadalı harfler ahenginin (Vokal harmonie) izleri görüldüğü ekser defa iddia olunmuştur. Fakat dikkat etmeli, belki imlâ hususiyetleri olabilir. Meselâ *herecele* isminin Herkül mukabili *hercle* için yazılışı, evvelce hece yazısı ile yazılmış olan bir kelimenin mihaniki tarzda tahvilden sonra yazılmasına pek benziyor. Fakat yine belki günün birinde mukni bir ispat tarzı mümkün olabilir; o vakit bununla Etrüskçeyi morfolojik bakımdan Türk dillerile bağlayan yeni bir vasıf daha meydana çıkmış olur.

Hulâsa edelim :

Etrüskçede Türk dillerile o kadar çok sayılı bünyevi müşaheretler vardır ki, bir tesadüf kat'iyen bahis mevzuu teşkil edemez. Bünyevi benzeyişler ancak müsavi veya müşabih coğrafi ve etnolojik şartlarla izah edilebileceklerinden [3] kavimler bilgisi bakımından muhakemelere muvafık olarak Etrüsk-Tyrrhen'lerin olsa olsa Orta Asyadan geldikleri iddia olunabilir ve Etrüskçenin, dünyada her lisan gibi, zaman geçtikçe ve muhtelif kültür temasları neticesinde yabancı dillerden de, ve bu meyanda muhtelif menşeli Endo-Germen lisanlarından, unsurları içine almış olmasına bakıp aldanmamalıdır.

[1] E. Fiesel, Das grammatische Geschlecht im Etruskischen, Göttingen 1922

[2] Pallotino S. 56 ff.

[3] W. Schmidt, Die sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde. Heidelberg 1926. Bilhassa kısım II.

Provaların tashihinde ilâve olunan notlar :

1 — Elam ve Kalde dillerinin Subar diliyle olan münasebetleri yukarıda (Sa. 23 ff.) kâfi bir vuzuhla izah edilmemiştir. Kalde dili Subar (Hurrit, Mitanni) dili ile kelime hazinesi bakımından da yakın bir kârabet arz ediyorsa da, Elam ve Subar dilleri arasında ancak bazı morfolojik benzerlikler vardır ki, bunlar tarihi bir karabeti ispata kifayet edemezler. Bazı şüpheli savt müsavati (Bork) ta bu hususta bize bir yardımda bulunamaz; zira bu gibi hallerin - en kat'ilerinde bile - iktibas edilmiş bir kelime dahi mevzuubahs olabilir. Gürcü dili daha da uzaktır.

2 — Georgiev'in eseri ve buna istinaden yürütülen mülâhazalar neticesi olarak son zamanlarda sada değişmelerinin menşei meselesi ortaya atılmıştır. [1] Kretschmer bir sada sistemi içinde yapılan ehemmiyetsiz bir müdahale, bütün sistemi harekete getirmeğe *kâfi olduğunu* göstermiştir; o halde, sada değişmelerinde bir "Substrat,, kabulüne lüzum yoktur, zira bunlarda yalnız son netice fevkalâde ehemmiyetli, sebebiyet veren amel ise bilâkis ehemmiyetsizdir. İndo - Germen dillerinin hemen hepsinde Media Aspirata kaybolup gitmiştir; bu, muhtelif zamanlarda ve muhtelif mahallerde vuku bulmuş olduğundan, her defasında aynı olarak temelde bulunması icap eden bir Substrat'ın mevcudiyetini kabul etmeliğimize imkân yoktur. Germen, Ermeni ve benim burada "sada değiştiren,, adını verdiğim bir Balkan - İlyrya lehçesi [2] (Georgiev: "Ur - illyrer,,) müstesna olmak üzere, bu sada kaybı ekseriyetle neticesiz kalmıştır. Binaenaleyh, mevzuubahs İlyrya lehçesindeki sada değişmesini Etrüsk - Tyrrhen'lerin bir tesirile izah hususunda zaruret yoktur. (Öyle ki sayıfa 22 de verilen tafsilâtı belki tashih etmek icap edecektir.) Etrüsk sada sisteminin İndo - Germen olmakla beraber "sada değişme,, li olmasından dolayı, bu noktayı evleviyetle kabul etmek lâzım gelir. Fakat aşağıdaki levhada görüldüğü gibi, Etrüskçenin bu mürekkibini vermiş olan bir İndo - Germen dilini henüz şimdilik tanımıyoruz. [3]

[1] Wiener Prähistorische Zeitschrift 19 (1932) 269 ff.

[2] Diğer İlyrya lehçeleri de, başka değişiklikler hâsıl olmaksızın, Media aspiratayı kaybetmişlerdir.

[3] Georgiev Etrüskçenin ilk İlyryaca olduğunu ispat eden büyükçe bir eseri yakında çıkaracağını haber verdi. Fakat levhanın gösterdiği gibi, Etrüskçenin sada sisteminin menşei bambaşkadır. Etrüskçede bh f değişmesi hakkında: Brandenstein, Phalantos und phalaktos. (Real-Enzyklopadie der klassischen Altertunswissenschaft'ta çıkan makale) ye müracaat!

Germence [AMTS]	Sada değiştiren İlyr- yaca [AMTA]	Ermenice [AMTA]	Etrüskçenin Endo- Ger- men mürekkibi
Media A spirata → Media Media → Tenuis Tenuis → S pirans	Media A spirata → Media Media → Tenuis Tenuis → A spirata	Media A spirata → Media Media → Tenuis Tenuis → A spirata (Kısmen!)	Media → Tenuis Tenuis → A spirate Media A spirate → S pirans

3 — Adet ifade eden Nuzi kelimelerinin, Etrüsk adet kelimeleriyle benzerliği - ihtimal ki ilk olarak - E. Goldmann (Viyana) keşfetti. Bunun gibi Nuzi adetlerinin Subar (Hurrit - Mitanni) adetleriyle ayniyeti, başkaları tarafından da tesbit olunmuştur; bunlar meyanında Friedrich, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft ile Bork'ı (mektupla!) zikredebiliriz.

4 — Küçük Asya dilleri ve bunların mütekebil durumları hakkında daha şu yazılar çıkmıştır: J. Friedrich, Die Erforschung der kleineren Sprachen des alten Kleinasien; Die Welt als Geschichte 3 (1937) 58-68. Aynı müellif: Verschollene Sprachen des Altertums und ihre Wiedererschliessung; Neue Jahrbüchen für deutsche Wissenschaft 13 (1937) 438-453 (Zengin bibliyoğrafyalı) Georgiev hakkında M. Budimir, Revue internationale des Etudes Balkaniques 5 (1937) 283-286 da yazmıştır.

“Nuzi de yabancı dillerden gelme şahıs isimleri, hakkında: L. Oppenheim, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 44 (1937) 178-210, a müracaat!

SPRACHLICHES ZUR URGESCHICHTE DER ETRUSKER UND TYRRHENER

Von

Wilhelm BRANDENSTEIN

Übersicht:

1. Die Voraussetzungen
2. Die Aufgaben
3. Die Etrusker sind in Italien nicht bodenständig
4. Die Etrusker sind Tyrrhener
5. Die Tyrrhener gehören nicht zur kleinasiatischen Urbevölkerung
6. Die Tyrrhener können keinem anderen Volk in Kleinasien zugeordnet werden
7. Die Tyrrhener kamen aus Nordostkleinasien
8. Der Ursprung der Tyrrhener liegt in Zentralasien

Die Voraussetzungen

Dass die Sprache eine hervorragende Geschichtsquelle ist, insbesondere dann, wenn die anderen Quellen spärlicher fließen, wird heute immer klarer. Es ist aber nicht leicht, eine Sprache zeitgeschichtlich und kulturgeschichtlich auszuwerten [1]; dies gilt in erhöhtem Mass vom Etruskischen, und zwar deswegen, weil uns diese Sprache nur sehr lückenhaft gegeben ist. Was nützt es, dass wir beinahe 10.000 Schriftdenkmäler [2] besitzen, wenn diese recht einförmig sind, weil es sich meistens um Grabinschriften handelt!

[1] Vgl. W. Brandenstein, Die Sprache als Geschichtsquelle, in «Die Welt als Geschichte» 1937

[2] Vgl. Corpus Inscriptionum Etruscarum; abgekürzt CIE; ferner Fabretti, Corpus Inscriptionum Italicarum, abgekürzt CII.

Grabinschriften können naturgemäss nur einen winzigen und ganz einseitigen Ausschnitt aus einer Sprache geben. Allerdings besitzen wir daneben ein grosses, auf Leinwand geschriebenes Manuskript, mit etwa 1500 Wörtern, das als Binde für eine ägyptische Mumie verwendet und im Jahr 1880 im Museum von Agram (heute Zagreb, Yougoslavia) entdeckt worden ist. Indessen ist noch nicht einmal der Inhalt dieses Denkmals, das mit der Abkürzung «Agrmum» bezeichnet zu werden pflegt, mit Sicherheit ermittelt worden. Die Vertreter der einen Richtung, an deren Spitze heute Emil Goldmann [1] (Wien) steht, halten es für die «libri Acherontici», das sind die Bücher, die von der Unterwelt handeln; die Vertreter der anderen Richtung sehen darin einen Kalender, der die verschiedenen Festtage der Götter behandelt. Diese Auffassung hat zuletzt Emil Vetter [2] am ausführlichsten vertreten. Beiden Auffassungen gemeinsam ist, dass es sich um Opferzeremonien, jedenfalls aber um einen rituellen Text handelt. Von einem wirklich gesicherten Eindringen in den Sinn der einzelnen Sätze und in ihre Grammatik kann aber im allgemeinen keine Rede sein, obwohl es heute bereits mehrere «Grammatiken» gibt, die mit viel konstruktivem Wollen ihre Aufgabe zu lösen versuchten [3]. Die Unsicherheit hat ihre Ursache darin, dass die zweisprachigen Texte (etruskisch und lateinisch) spärlich und kurz sind [4]; weiters darin, dass die Angaben der Schriftsteller des klassischen Altertums über das Etruskische sehr dürftig sind. Wir sind demnach bei der Entzifferung der etruskischen Schriftdenkmäler vorwiegend auf kombinatorische Überlegungen angewiesen, indem wir aus den Fundumständen und dem Sachzusammenhang auf den ungefähren Sinn schliessen müssen. Diese Arbeit ist mühselig und bringt nur langsam aber sicher einen Fortschritt unserer Erkenntnisse.

Wir wissen also recht wenig über das Etruskische! Aber selbst dieses wenige unterliegt noch der Gefahr, ganz falsch beurteilt zu werden. Denn der uns zugängliche Wortschatz umfasst die Sinnbezirke der amtlichen und geistigen Titulaturen, der Verwandtschaftsnamen und der religiösen Termini. Wie falsch würde z. B.

[1] Neue Beiträge zur Lehre vom indogermanischen Charakter der etruskischen Sprache (Klotho 3.). Wien 1936.

[2] Etruskische Wortdeutungen I. Wien 1937

[3] A. Trombetti, *La lingua etrusca*. Firenze 1928 - M. Pallotino, *Elementi di lingua etrusca* Firenze 1936.

[4] G. Buonamici, *Epigrafia etrusca*. Firenze 1932. Insbesondere S. 194 ff. und auch J. Schnetz, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 2 (1927) 4 f.

das Deutsche beurteilt werden, wenn uns nur die Verwandtschaftsnamen zur Verfügung ständen: *Mama, Cousin, Cousine* stammen aus dem Französischen! Fügen wir dann noch die Amtsbezeichnungen hinzu, z. B. die weltlichen Titel *Minister, Adjunkt*, die geistlichen Titel *Prälat, Pater, Frater* die alle aus dem Lateinischen übernommen wurden, dann kämen wir zu dem Ergebnis, dass das Deutsche eine romanische Sprache sei, was doch offenkundig verkehrt wäre! In methodischer Hinsicht müssen wir daraus einen wichtigen Schluss ziehen: wenn uns nur ein einseitiger Ausschnitt aus dem Wortschatz einer Sprache gegeben ist, dann ist die Herkunft dieser Wörter keine brauchbare Grundlage für eine Hypothese über den Charakter dieser Sprache. In Anwendung auf den etruskischen Fall bedeutet dies, dass die sakralen Wörter in keiner Weise geeignet sind, die Sprache einem Sprachstamm zuzuordnen; die etruskischen Verwandtschaftswörter leisten übrigens interessanter Weise ohnehin stärksten Widerstand. Vorläufig kann demnach als Grundlage von Herkunftsthesen nur die Struktur dieser Sprache herangezogen werden. Trotzdem bleiben die Lehnwörter kulturgeschichtlich bedeutsam und zeigen die Beziehungen, die «Komponenten» an.

Die Aufgaben

Andernorts [1] habe ich die Vorgeschichte der Etrusker darzulegen versucht, wobei ich mehrere Etappen zu unterscheiden vermochte. Um etwa 800 vor Christi kamen die Etrusker aus Kleinasien, wahrscheinlich aus Lydien, nach Umbrien in Italien. Sie waren ein Teil der Tyrrhener, deren Reste noch in historischer Zeit in der Ägäis lebten. Die Tyrrhener sind aber nicht etwa Ureinwohner von Westkleinasien gewesen, sondern vor dem 14. Jahrhundert vor Christi dorthin eingewandert, und zwar aus Nordostkleinasien. Allein auch hier waren sie nicht autochthon, sondern sie stammen letzten Endes aus Zentralasien. Zum Erweis dieser Etappen zog ich historische, epigraphische, archäologische, religionsgeschichtliche und völkerkundliche Tatsachen heran; die sprachlichen Indizien hingegen konnte ich nur andeutungsweise verwerten. Hier ist es meine Aufgabe, die sprachlichen Gegebenheiten als Geschichtsquelle auszuwerten, wobei besonders

[1] Die Herkunft der Etrusker. Leipzig 1937. (= Der Alte Orient. Band 35. Heft 1).

an den im Anfang erwähnten Umstand hingewiesen werden muss, dass der Wert der Sprache als Geschichtsquelle um so höher steigt, je mehr die anderen Quellen schweigen, das heisst im allgemeinen, je ältere Zeiten wir erforschen. Demnach habe ich hier zu zeigen, dass das etruskische Sprachmaterial nicht nur gestattet, alle historischen Etappen der etruskisch - tyrrhenischen Vorgeschichte neuerlich zu bestätigen, sondern dass es auch zu einer wesentlichen Präzisierung dieser Etappen führt.

Die Etrusker sind in Italien nicht bodenständig

Innerhalb der Überlieferung des Altertums behauptete lediglich und allein der späte (1. Jahrhundert vor Chr.) Dionysios von Halikarnassos, dass die Etrusker Ureinwohner (autochthon) seien. Diese Behauptung wurde insbesondere in Italien aufgegriffen, wo nationale Gefühle mitsprachen. Indessen waren die Gründe, die Dionysios (1 28·30) anführte, so schwach, dass sie niemand ernst nahm. Daher mussten neue Argumente gefunden werden. Solche lieferte eine Bemerkung des Dionysios, die dieser aber gar nicht als Beweis für die Bodenständigkeit der Etrusker vorgebracht hatte! Diese Bemerkung lautet wörtlich [1] » Die Etrusker nennen (!) sich selbst nach einem (!) ihrer Feldherrn, namens Rasena, in derselben (!) Weise wie er«. Da in diesen scheinbar einfachen Satz die unglaublichsten Dinge, wider den klaren Wortlaut, hineingelesen worden sind, ist er genau auf seinen Inhalt zu prüfen. Dionysios sagt also nicht, dass die Etrusker sich nach dem Rasena so benennen, wie die Tyrrhener (Τυρρηνοί) nach dem Tyrrhenos, sondern er setzt ausdrücklich hinzu, dass sie sich eben so nennen wie Rasena selbst. Damit ist ausdrücklich gesagt, dass sich die Etrusker mit einem singularischen Namen benennen (was noch aufzuklären ist). Weiters geht aus der präsentischen Ausdrucksweise (nennen sich) hervor, dass es sich um eine Benennung handelt, die zur Zeit des Dionysios üblich war, also im 1. Jahrhundert vor Christi. Schliesslich geht aus der Bemerkung, dass sie sich nach einem ihrer Feldherrn benennen, hervor, dass diese Benennungsweise jünger ist als der genannte Feldherr und dass dieser Feldherr durchaus nicht irgend einer mythologischen

[1] αὐτοὶ μένοι σφᾶς αὐτοὺς ἀπὸ ἡγδμόνων τινὸς Ρασένου τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ ὀνομάζουσιν (I, 30). Vgl. dazu C. Pauli, *Altitalische Forschungen* II (Leipzig 1894) 173ff.

Zeit angehört, sondern einem Geschlecht, das im Laufe der italienischen Periode entstand.

Was wurde nun aus dieser Notiz gemacht! Zunächst wurde wider den ausdrücklichen Wortlaut ein Volk der Rasener erfunden und sogar die griechische Form Ῥασέβαι dazu konstruiert, obwohl es eine solche gar nicht gibt. Dann wurde behauptet, dass diese angeblichen «Rasener» mit den Rättern verwandt seien (*Raeti*, Ραῖτοι) die in den Ostalpen ansässig waren, wobei als Beweis lediglich der Namensanklang gedient hat. Auf diesen Kling - klang gestützt, wurde weiter angenommen, dass die angeblichen Räter - Rasener einstmals auch in Italien ansässig waren und sich mit den aus dem Osten kommenden Tyrrhenern zum Volk der Etrusker gemischt hätten. Da sich bald herausstellte, dass die Gleichung *Räter: Rasener* sprachlich unhaltbar ist, war eigentlich der Rasenerhypothese der Boden entzogen. Trotzdem behauptete das fiktive Volk der Rasener zäh seine papierene Existenz. Gegen den ausdrücklichen Wortlaut bei Dionysios und ohne irgend einen sonstigen Anhaltspunkt nahm man an, dass Rasena ein alter Name sei, älter als Tyrrhenos. Aber noch nicht genug damit; Aus der Bemerkung, dass der einheimische Name anders laute (nämlich Rasena), als der bei den anderen Völkern übliche (nämlich Tyrrhener und Tu (r) sker), schloss man, dass es sich um zwei verschiedene Stämme handeln müsse, von denen die Rasener alt und ureinheimisch gewesen seien. Dieser Schluss ist ungefähr so aufzufassen, wie wenn eine alte französische Quelle berichtete: die *Allemands* nennen sich selbst *diutisk* [1]; und wie wenn daraus die heutigen Franzosen den Schluss zögen: es hat sich das uralte Volk der *diutisk* mit den jung dazugekommenen *Allemands* zu dem Volk der *Boches* gemischt! Bei der Rasenerhypothese sind also nicht nur die Schlüsse falsch, wie wir soeben sahen, sondern es wurden auch alle Voraussetzungen dazu erfunden: das Volk der Rasener ist erfunden; dass es alt ist, ist erfunden und dass es bodenständig ist, isterfunden.

Mit dieser Erledigung der Rasenerhypothese dürfen wir uns noch nicht zufrieden geben, Erst wenn es uns gelingt, die Äusserung des Dionysios vollständig aufzuklären, kann der letzte Rest irgendeines Misstrauens verschwinden, Ich wiederhole das Zitat nochmals: «Die Etrusker nennen sich selbst nach einem ihrer Feldherrn,

[1] Das ist die mittelhochdeutsche Form des heutigen «deutsch».

namens *Rasena* [und zwar] in derselben Weise er». Dionysios stellt damit drei Behauptungen auf:

1 — Es hat eine Familie *Rasena* gegeben; er behauptet aber nicht, dass diese Familie alt sei. Die Grabinschriften dieser Familie, etwa aus dem 3. Jahrhundert, sind uns erhalten. Somit ist die Angabe des Dionysios richtig.

2 — Die Etrusker haben sich selbst mit dem Singular(!) *Rasena* benannt. Auch dafür gibt es Belege; denn in den etruskischen Inschriften kommt der Singular *rasna* und das Adjektivum *rasnal* vor, in welchen Wörtern zweifellos irgendein Hinweis auf das Einheimische enthalten ist. Den Singular können wir am besten mit der Annahme erklären [1], dass in dem Wort *rasna* eine Bezeichnung wie «Staat, Öffentlichkeit» vorliegt, kurz gesagt das, was der Lateiner mit *publicum* bezeichnete. Dionysios hat also erfahren, dass die Etrusker sich selbst, beziehungsweise ihre politische Existenz, mit «Staat, Öffentlichkeit» oder ähnlich benannten, etwa so, wie man auch bei uns sagt: «Wir sind eine Republik». Dionysios hat das etruskische Wort nicht verstanden, hat aber jedenfalls den Singular, *Rasena*, der ihm so merkwürdig vorkam, besonders betont, An diesem Singular darf keine Erklärung vorübergehen!

3 — Dionysios verbindet die beiden angeführten Tatsachen genealogisch; dies ist fraglos eine Zutat. Weil in Griechenland fast alle Stämme von einem Stammvater hergeleitet wurden, darum wurde Dionysios durch die Kenntnis eines gleichklingenden, wenn auch nicht alten, Familiennamens verlockt, die «einheimische», Benennung des etruskischen Gemeinwesens von diesem Familiennamen abzuleiten. Er machte dabei ungefähr denselben Fehler, wie wenn er den Namen des römischen Staatswesens, nämlich *res publica* oder *publicum* mit Hilfe der Familiennamen *Publius* oder *Publicola* erklärt hätte: «die Römer nennen sich selbst *publicum*, nach einem ihrer Feldherrn, namens *Publicus*, in derselben Weise wie er».

Anmerkung. Aus dieser genauen Analyse der Bemerkung des Dionysios ergeben sich einige Folgen für die Interpretation des etruskischen Wortstammes *rasn-*. Der Familienname *rasna* ist nach obigem ungefähr gleichwertig mit dem lateinischen Namen

[1] Der Versuch, den Singular als alten Gentilnamen zu deuten, ist unwahrscheinlich.

Publius. Das Adjektivum *rasnal* darf unter keinen Umständen mit «etruskisch» übersetzt werden, sondern muss mit lateinisch «*publicus*», das heisst «öffentlich, staatlich» wiedergegeben werden. Es macht keine Schwierigkeiten, dass *rasnal* auch mit Massbegriffen verbunden wird. Denn Masse und Gewichte sollen «geeicht», das heisst. obrigkeitlich, staatlich geprüft sein, was bei Massangaben häufig dazugesetzt zu werden pflegt. Etwas andere Erwägungen, aber mit gleichem Ergebnis bei Vetter S. 54.

Das Etruskische hat mit keiner anderen Sprache in Italien etwas zu tun, weder mit den indogermanischen, wie dem Lateinischen, dem Umbrischen oder den illyrischen Mundarten, noch mit den indogermanisierten, wie dem Ligurischen, noch auch mit der Sprache der Ureinwohner. Bezüglich des letzteren Falles ist noch etwas zu sagen. Jene Ortsnamen, insbesondere Flussnamen, die auf die Ureinwohner zurückzugehen scheinen, weil sie durch die späteren Sprachen nicht erklärt werden können, lassen sich mit den ursorpanischen (iberischen) vergleichen; dafür sei der Name des Flusses *Sicanus* in Sizilien ein Beispiel, weil er mit dem spanischen Flussnamen *Sicanus* gleich lautet [1]. Der letzte Rest der ursorpanischen Bevölkerung sind die Basken. Nun ist Karl Olzscha ausgegangen, das Etruskische mit dem Baskischen zu verbinden. Trotz des besten Willens muss er gestehen [2] «Dieser Weg führt nicht zum Ziel!».- Ausser den Eigennamen haben wir noch einige wenige Schriftdenkmäler, vornehmlich die sogenannte Stele von Picenum, die in das 7. Jahrhundert datiert wird. Zwar klingen einzelne Wörter, aus dem Zusammenhang gerissen, an eruskische an, aber es fehlt andererseits alles, was für etruskische Grabinschriften typisch ist. Ausserdem ist die ganze Struktur dieser Sprache so völlig vom Etruskischen verschieden, dass keine Verbindung hergestellt werden kann [3].

Wir dürfen bei all diesen Untersuchungen nie übersehen, dass die Etrusker Jahrhunderte lang den Völkern Italiens ein kulturelles und kolitisches Vorbild waren, was sich auch in sprachlichen Dingen zeigen muss. Selbstverständlich haben auch die Etrusker das eine oder andere Wort aus italischen Sprachen bezogen, ins-

[1] A. Schulten, *Numantia I* (München 1914) 56 ff.

[2] Die Sprache der Etrusker. Probleme und neue Wege der Deutung. «Neue Jahrbücher» 1936, S. 97.

[3] W. Brandenstein, *Picenum* (Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Supplement s. v.).

besondere aus dem Umbrischen; all dies beweist aber noch keine Verwandtschaft.

Mann kann daher zusammenfassend sagen: Das Etruskische ist mit keiner Sprache Altitaliens verwandt. Auch der angebliche einheimische Name Rasena ist nicht geeignet, einen Beweis für eine Bodenständigkeit zu bilden; obendrein bedeutet er soviel wie lateinisch *publicum*, das ist "Öffentlichkeit, Staat,,.

Die Etrusker sind Tyrrhener

Die Tyrrhener lebten noch in historischer Zeit in der Ägäis und in Kleinasien. Ja am askanischen See (İsnik G.) sassen noch im 2. Jahrhundert nach Christi *Τυρσηνοί* [1]. Die Tyrrhener der historischen Zeit führten das typische Dasein eines Restvolkes, das heisst, eines Volkes, das seine frühere kulturelle und politische Bedeutung durch eine Katastrophe eingebüsst hat, aber noch immer den Abglanz des einstigen Herrentums trägt. Was die Ursache jenes einstigen Zusammenbruches um etwa 800 vor Chr. war, wissen wir nicht. Herodotos gibt eine Hungersnot an, und auch, dass infolge dessen die Hälfte abgewandert sei. Jedenfalls schwächte diese Abwanderung den zurückbleibenden Rest so sehr, dass er alle historische Wirksamkeit verlor. Die Auswanderer zogen nach Italien und zwar nach Umbrien, wo sie eine Bedeutung erreichten, deren Nachwirkungen heute noch spürbar sind.

Für diese Darstellung der etruskischen Frühgeschichte gibt es viele Beweise, von denen einige auch sprachlicher Natur sind. Davon ist zuerst der Zusammenhang des Namens der Etrusker mit dem der Tyrrhener anzuführen. Als Stammvater der Etrusker wird *Tyrrhenos* genannt. Bei den Griechen hiessen die Etrusker immer nur «Tyrrhener», beziehungsweise älter "Tyrse-ner,, (*Τυρσηνοί*, *Τυρσαίνοί*), ja dieser Name wurde sogar oft auf ganz Italien ausgedehnt. Hesychios bezeichnet z. B. in seinen Glossen häufig echt lateinische Wörter als «Tyrrhenisch», wie z. B. *κίπρα* «Ziege». Die Umbrer ersetzten [2] im Namen Tyrsener, das ihnen fremde Suffix *-en* durch das ihnen geläufige Völkernamenssuffix *-ko* und sprachen von *Turs-ci*, was bei den Römern zu *Tusci* vereinfacht wurde. Heute ist "Etrusker,, gebräuchlicher;

[1] E. Sittig, *Atti del primo congresso etrusco* (Firenze 1929) 252.

[2] P. Kietschmer, *Sprache* (Leipzig 1923) 107.

dieser Name war auch schon im Altertum vorhanden, Er ist eine Ableitung vom Landesnamen *Etruria*, älter **Etrūsia*. Auch in diesem dürfen wir den Stamm *turs* - vermuten, obwohl die völlige Aufklärung dieser Form noch aussteht, da die Stellung und die Länge des u Schwierigkeiten machen. Immerhin kann man darauf hinweisen, dass z. B. die Amtsbezeichnung *πρῦτανις, βρῦτανις* "Höchster in einem Kollegium, Vorsitzender,, im Etruskischen die Formen *purthne, eprthne puruthn* (sprich: *prūthn?*), *pruth* (?) aufweist [1].

Wir haben also die Tatsache, dass der Name der Etrusker in allen seinen Spielformen aus dem Namen der Tyrrhener abgeleitet werden muss. Die Tyrrhener selbst sind nur in der Ägäis und in Westkleinasien nachweisbar. Daher ist der Schluss unausweichlich, dass die Etrusker ein Teil der Tyrrhener waren. Gegen die umgekehrte Annahme, dass etwa die Tyrrhener aus Italien nach Kleinasien gewandert wären, sprechen nicht nur alle historischen Erwägungen, angefangen von den Überlieferungen bis zu den allgemeinen Betrachtungen über die damalige Mittelmeerlage; es spricht auch dagegen, dass der Name dieses Volkes in Italien umgeformt worden ist, was noch am ehesten in der Fremde möglich ist. Schliesslich aber ist die Tatsache, dass der Name in der Ägäis unverändert geblieben ist, deswegen selbstverständlich, weil es sich um einen typischägäischen Namen handelt! Denn die Namen auf *-anos* und *-enos* kommen nur in diesem Bereich vor und sind meist Ableitungen von Stadtnamen, vergleiche *Πλακιανός* Bewohner von *Plakia*; *Κολωνός* Bowohner von *Ko-loe*, Es bleibt also nur noch übrig, eine Stadt zu finden, deren Name die Grundlage für die Ableitung ist. Eine solche Stadt gibt es, nämlich das alte, schon in historischer Zeit verschollene *Tyrrha*, das obendrein in Lydien liegt, also gerade dort, woher das klassische Altertum die Etrusker kommen lässt. Somit sind die Tyrrhener nach der Stadt *Tyrrha* benannt worden, so wie die *Römer* nach der Stadt *Rom*.

Georgiev [2] nimmt als Ausgangspunkt der Tyrrhener die Stadt *Troia* an; er glaubt nämlich, dass die Illyrer die Träger der mykenischen Kultur gewesen wären. Im 12. Jahrhundert hätten aber die barbarischen Urgriechenstämme *Troia* zerstört und so die selbst hausenden illyrischen Tyrrhener zum Abwandern gezwungen.

[1] F. Leifer, Studien zum antiken Amterwesen (Leipzig 1931) 299.

[2] Vladimir Georgiev, Die Träger der kretisch - mykenischen Kultur. Sofia. 1937. Insbesondere S. 183 ff. und 169 ff.

Dass gerade Troia die Heimatstadt der Tyrrhener-Etrusker gewesen sei, stützt Georgiev auf eine sprachliche Überlegung. Er geht dabei von dem Landnamen *Etruria* aus, dessen ältere Form **Etrusia* gelautet haben muss. Schon dieser Ausgangspunkt ist sehr bedenklich, weil *Etruria* eine späte Ableitung vom Namen der Tyrrhener ist, indem dieses Land nach den eindringenden *Tyrs - enern* benannt worden ist. Weiters behauptet Georgiev, dass der Name *Troia* in älterer Zeit **trōsia* geheissen habe. Diese ältere Form hat es aber bestimmt nie gegeben! Sie müsste nämlich im Etruskischen erhalten sein, weil in dieser Sprache zwischenvokalisches - s - nicht verändert wird (zum Unterschied vom Griechischen!). Das Etruskische zeigt aber deutlich *truia*, was Georgiev offenbar übersehen hat. Dazu kommt weiters, dass *truia* im Etruskischen ein Gattungswort ist, somit älter sein muss als der Stadtname! Das Griechische hin gegeben kommt als Vermittler überhaupt nicht in Betracht, weil es dieses Wort gar nicht kennt, sondern eben nur den Stadtnamen. Aber auch das Illyrische kommt als Quelle dieses Wortes nicht in Betracht, weil es für die durch *truia* bezeichnete Sache ein anderes Wort hat, nämlich λαβύρινθος, das an dem Suffix als typisch illyrisch zu erkennen ist.

Die Bedeutungsgleichheit von *truia* und *labyrinthos*, die ja sachlich ausser Zweifel steht [1], wird auch noch durch eine etruskische Inschrift bestätigt, in der das Wort *truia* durch eine Labyrinth - zeichnung erläutert wird [2]. Da über das Wort Labyrinth ganz abwegige Meinungen verbreitet sind, muss kurz darauf eingegangen werden. Ein Labyrinth ist eine Burganlage mit einem mehrfachen Ring von Mauern. Dies zeigen die konkreten Labyrinth und auch ihre bildlichen Wiedergaben. Immer wurde die verwirrende Vielfalt der parallelen oder konzentrischen Mauerzüge als das Charakteristische daran empfunden. Eine sprachliche Bestätigung dafür wäre noch die Tatsache, dass das Grundwort von *labyrinthos*, mit einem anderen Suffix und daher in etwas anderer Bedeutung, auch im Lydischen vorkommt, nämlich *lapirisa* (jünger *laprisa*) "Mauerwerk einer Grabanlage,, das sind die beiden parallelen (!) Stützmauern, die den Zugang zum Grab flankieren.

[1] W. Pax, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 90 (1896) 269.

[2] Studi etruschi 3 (1929) 121 und Tafel XXIV.

Bemerkt muss noch werden, dass dieses Wort seinem Bau nach im dydischen ein Fremdwort ist, hingegen durch das typisch illyrische *issa* - Suffix neuerlich als illyrisch erkannt werden kann.

Demnach schliesst die etruskische Form *truia* mit Sicherheit den Ansatz einer älteren Form "*Trōsia*" aus. Diese Überlegung erspart uns die weitere Beweisführung, dass Troianamen vermutlich auch schon in den hethitischen Quellen vorkommen und dort keinesfalls auf die Form, "*Trōsia*" weisen. Jedenfalls ist damit ein wichtiges Beweisstück der These Georgievs für eine illyrische Herkunft der Etrusker zusammengebrochen.

Als weiteres sprachliches Argument für die kleinasiatische Herkunft sind die Eigennamen zu nennen. Zwar fehlt es noch an einer systematischen Untersuchung der etruskischen Eigennamen und daher waren die bisherigen Versuche, sie mit den kleinasiatischen zu vergleichen, im allgemeinen verfrüht; dies umsomehr, als die kleinasiatischen Namen ganz wahllos herangezogen wurden [1], darunter auch solche, die erst von den Römern aus Etrurien nach Kleinasien gebracht worden waren und die dann freilich grosse Ähnlichkeiten mit den etruskischen Eigennamen aufwiesen. Weiters wurden etruskische Personennamen mit ägäischen Ortsnamen verglichen [2]; allein es geht nicht an, vom Bedeutungsunterschied ohne weiteres abzusehen, obwohl natürlich recht häufig Orte nach Familien und Familien nach Orten benannt worden sind. Sicherlich steckt in all diesen Untersuchungen etwas Richtiges, aber sie sind eben noch zu wenig exakt geführt worden. Immerhin können ein paar zweifelsefreie Beispiele erbracht werden.

1. Für ganz Kleinasien sind die sogenannten Lallanamen charakteristisch, die in einer Verdoppelung einer einfachen Silbe bestehen. Es ist wichtig, dass sie schon in ältester Zeit nämlich in den "kappadokischen", Tontafeln zu finden sind [3], aber auch, dass sie in jüngerer Zeit ausstarben und durch einsilbige ersetzt wurden. Weiters ist wichtig, dass häufig Götternamen diese Form haben, vergleiche kappadokisch (Göttin) *Mama* usw. Dieselbe Form haben auch zwei etruskische Götternamen, nämlich *Papa*

[1] G. Herbig, Kleinasiatisch - etruskische Namengleichungen, München 1914.

[2] A. Trombetti. Atti del primo congresso etrusco (Firenze) S. 192 und 208.

[3] Vergleiche W. Brandenstein, Kappadokia (Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Supplement s. v.).

udd *Lala*. An etruskischen Personennamen sei *Tili* (CIE 2881) angeführt.

2. Das bedeutendste Beispiel ist ein mythologischer Name; er ist deswegen so wichtig, weil es keine vermittelnden griechischen Zwischenglieder gibt. Der Sage nach war es *Tarchon*, der Sohn oder Bruder des Tyrrhenos, der die erste Stadt auf italischem Boden gründete, nämlich *Tarquini*, etruskisch *tarkh (u) nal*. Das Grundwort dieses Namens muss von besonderer Bedeutung gewesen sein, weil er so gut wie in alle kleinasiatischen Sprachen und Landschaften eingedrungen ist. Schon in den kappadokischen Texten (1950 vor Christi!) finden wir einen einheimischen Personennamen *Tarhunu*. Im Hethitischen gibt es ein Adjektivum *tarhuilisis* „heldenhaft, Held«. Im Luwischen treffen wir den Gott *Tarhunts* an; im Lykischen heisst *traqqa* geradezu „Gott, und schliesslich haben auch die Armenier diesen Gott in ihr Pantheon aufgenommen, nämlich *Tork* [1]. In Personen- und Ortsnamen ist dieser Namensstamm recht häufig zu finden [2], vergleiche etwa *Ταρχωνδος* m. und *Ταρχώνιον* Ort bei Byzantion.

Das Etruskische besitzt auch einige morphologische Elemente, die es während der kleinasiatischen Zeit entlehnt haben muss, weil keine vermittelnden Zwischenglieder vorhanden sind. Hier ist vor allem das protohattische Stammbildungssuffix *el* oder *il* zu erwähnen, welches die Herkunft aus einer Stadt (die „Heimatzuständigkeit,“) bezeichnete oder Berufsnamen bildete. Dieses Suffix wurde auch vom Hethitischen entlehnt, wo es indogermanisiert und zu *-ilis* weitergebildet wurde. In dieser Form drang es in die meisten kleinasiatischen Sprachen ein. Das Etruskische hat es ebenfalls übernommen, aber bezeichnenderweise nicht in der hethitischen Form, also nicht durch hethitische Vermittlung; Wir haben im Etruskischen *truial* - «Bürger, Trojaner (?)» (zu *truia*), ferner werden gewisse Abstammungsverhältnisse mit *-al* bezeichnet, z. B.:

CIE 2335 *a larth arnth - al* »Larth (aus der Familie) Arnth,»

Wesentlich unsicherer ist der Fall des protohattischen Suffixes *s*, das die Zugehörigkeit oder die Lage ausdrückt, z. B. *Hattu - s* die Stadt des Landes *Hattu*; im Etruskischen werden gewisse Familiennamen mit *-s* gebildet, z. B.:

CIE 4523 *aule cuies* «Aule (aus der Familie) Cuie,»

[1] Vergleiche W. Brandenstein, Hirtfestschrift (Ceidelberg 1936) II 31 und 40.

[2] J. Sundwall, Die einheimischen Namen der Lykier (Leipzig 1913). S. 213 ff.

Wenn dieses Suffix wirklich aus dem Protohattischen entlehnt worden ist, dann ist es wiederum bezeichnend, dass dies nicht durch Vermittlung des Hethitischen geschah; denn das Hethitische hat dieses Suffix nicht übernommen, sondern nur an protohattische Ortsnamen, die mit diesem Suffix gebildet waren, häufig eine Deklination sendung angehängt, es hat aus *Hattus* ein *Hattusa* (s) gemacht.

Weiters ist das "kappadokische," Suffix *-uman* zu erwähnen, das in den Kültepe - texten (1950 vor Chr.) vorkommt und die Herkunft aus einer Stadt ausdrückt [1] aber regelrechte Personennamen bildet. Auch dieses Suffix ist in das Hethitische eingedrungen, aber nur in beschränktem Ausmass, war also offensichtlich ein Fremdgut und nicht produktiv. Mit einer einzigen Ausnahme dient es im Hethitischen dazu, die Bevölkerung einer Stadt zu bezeichnen. - Wenn ein Vergleich mit dem etruskischen Suffix *-umn* - gezogen werden darf (ein Vergleich, der sehr darunter leidet, dass wir die Bedeutung des etruskischen *-umn* - nicht kennen), dann steht es jedenfalls dem Kappadokischen näher, als dem Hethitischen. Denn im Etruskischen werden nur Personennamen damit gebildet, z. B. *Larth Tolumnius*. Die Namenanalyse wird dadurch etwas erschwert, dass es ein indogermanisches Suffix *-meno* -, *mno* - gegeben hat, das teils eine partizipiale Bedeutung, teils eine superlativische Bedeutung gehabt hat, und im letzteren Fall den illyrischen Ortsnamen auf *-mno* - in der Ägäs zu Grunde, liegen kann. Auf diese Weise könnten auch einige so gebildete illyrische Personennamen in das Etruskische eingedrungen sein, was aber erst zu untersuchen ist. Festgehalten muss werden, dass zwischen dem indogermanischen *-mno* - und dem kappadokischen *-uman* schon wegen des Bedeutungsunterschiedes keinerlei Zusammenhang besteht [2].

Wenn wir die in den kappadokischen Texten vorkommenden Ortsnamen vergleichen, so finden wir eine erhebliche Anzahl mit einem Suffix *-na* - gebildet, z. B. *Badana*, *Harana*, *Burusna*, *Wulusna*, *Hubusna* usw. [3] Auch im Etruskischen finden wir

[1] A. Götze, Zeitschrift für Assyriologie 40 (1931) 260; Kleinsien (München 1933) S. 69.

[2] Unrichtiges bei E. Benveniste, Studi etruschi 7 (1933) 252 ff.

[3] Eisser und Lewy, Die altassyrischen Rechtsurkunden vom Kültepe, Leipzig 1930 . 1935.

zahlreich Ortsname mit einem Suffix - *na* - gebildet, z. B. *Vetlu-na*, *Puplu-na*, *Tarkh-na-l* (Plural!) usw.

Schliesslich muss auf das «kleinasiatische» Suffix - *wa* hingewiesen werden, das zur Bezeichnung von festen Bauten dient [1].

So gibt es z. B. zum karischen *ala* «Pferd», ein *alawa* - (αλαβα-) «Pferdestall», wozu der *Alab-arches* «Stallmeister, Marschall» beweiskräftig zu stellen ist [2] Seiner ganzen Natur nach hilft es Ortsnamen bilden, So haben wir z. B. *Manoua* (Ort in Pisidien), was soviel wie «Bau (Tempel) des Mondgottes Man (Men)» bedeuten dürfte. In ähnlicher Weise finden wir die Namen der Städte *Mantua*, *Capua* gebildet, die beide von den Etruskern gegründet und benannt worden sind; vergleiche den Gott *Manthu* und das etruskische Wort *capys* «Falke», [3].

Bezüglich des *Wortschatzes* ist äusserste Vorsicht am Platz, da wir mit allzuvielen Faktoren rechnen müssen, die Unsicherheit bringen. Immerhin ist die Tatsache von Bedeutung, dass einzelne etruskische Wörter auch kleinasiatisch oder vorgriechisch sind, in den italischen Sprachen hingegen nicht gefunden werden können. Es handelt sich dabei um Kulturwörter, um «Wanderwörter». Im folgenden seien einige Beispiele mit allem Vorbehalt angeführt:

1 — Etruskisch *zamthie* «golden». Da die Wörter für Gold meist auf Farbbezeichnungen zurückgehen oder durch sie beeinflusst werden, vgl. deutsch *Gold: gelb*, lateinisch *aurum: aurora*, dürfen wir für etruskisch *zamthie* wohl ζάυθος «gelb, rötlich» heranziehen, das im Griechischen Fremdwort ist. Die Verschiedenheit des Anlautes bereitet keine Schwierigkeit, weil das Etruskische kein *ks* im Anlaut kennt und ausserdem das Griechische nicht die Quelle des etruskischen Wortes gewesen ist. Somit handelt es sich um einen Zischlaut, der im Griechischen durch ξ, im Etruskischen durch *z* wiedergegeben wurde. Schliesslich kann man in dieser Hinsicht noch den mythologischen Namen *Odysseus: Ulizes: Utuze* (griechisch: lateinisch: etruskisch) vergleichen, - Möglicherweise gehört auch das lateinisch - etruskische *santerna* «Borax», hierher [4]; Borax wird zum Gold - löten verwendet.

[1] W. Brandenstein, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 11 (1935) 10f.

[2] E. Arumach, brieflich.

[3] J. Schnetz, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 2 (1927) 10f.

[4] M. Budimir, Revue internationale des etudes Balkaniques 2 (1936) 222.

2 — Etruskisch *puia*, „Frau, Gemahlin,, ist wohl zu ὄπιω
 “zur Frau nehmen,, zu stellen. Letzteres Wort ist vorgriechisch [1].

3 — Etruskisch *thur*, meist in Zusammensetzungen, “Nachkomme, Spross, Junge,, wird zu Iykisch *tehurtta*, “Cenosse, Lebensgefährte, σύμβ.ος,, gestellet [2]; das Wort lautet aber lykisch *Burtta!* Daher ist die lautliche Verschiedenheit sehr gross und lykisch *th* wohl ein Spirant!. Ausserdem kann man im lykischen Wort -*ta* nicht abtrennen; schliesslich darf der Bedeutungsunterschied nicht übersehen werden. [3].

4 — Etruskisch *cla* “Familie,, wird mit iykisch *pla* (lykisch *Bcille-*) vergelichen, das wahrscheinlich ein “Körperschaft, ein Kollegium,, nicht aber eine Familie (oder ein “Volk,,) bezeichnen [4]. Der Bedeutungsunterschied ist erheblich!

5 — Etruskisch *maru* bezeichnet einen hohen geistlichen Würdenträger, wahrscheinlich das Mitglied eines Pontifikalkollegiums. Dazu ist vielleicht lykisch *maraza* zu stellen, das ein geistliches Kollegium bezeichnet, wobei noch zu bedenken ist, dass im Lykischen das *Farmans-aza* mehrfach für Amtsbezeichnungen verwendet wird [4].

6 — Etruskisch *turan* “Herr, Herrin,, gehört wohl zu Τύραννος, das vergriechisch ist.

Wie gefährlich blosser Anklänge, insbesondere bei Wörtern von kleinem Volumen sind, möchte ich an einem Beispiel zeigen, das verblüffend wirkt und das trotzdem nichts beweist. Im Lykischen haben wir sehr häufig die Wortgruppe *me ne*; es sind dies Demonstrativa, von denen das eine das Subjekt, das andere das Objekt *nochmals* aufnimmt, eine Ausdrucksweise, die z. B. im Deutschen und im Griechischen nicht üblich ist, weshalb diese beiden Wörtchen gar nicht übersetzt werden. Vergleiche die lykische Bilingue nr. 5 (vereinfacht):

Ebenne ntata me ne prnnawate pulenjda mullijeseh

τοῦτο τὸ μνημα ἐργάσατο Ἀπολλωνίδης Μολλίσις

“Dieses Grab (er es) hat erbaut P. M.,,

[1] M. Hammerström, Glotta 11 (1921) 211 und 276.

[2] E. Vetter, Kapitel 2.

[3] P. Meriggi, Kleinasiat. Forschungen 1 (1930) 423 Anm. 1. und F. w. König, Die Setele von Xanthos (Wien 1936) 45, 123, 140.

[4] E. Vetter, S. 5 und König, S. 116, 136.

[5] P. Meriggi, S. 456 Anm. 1 und Indogermanische Forschungen 46 (1928) 177.

Jedenfalls ist der demonstrative Charakter dieser beiden Wörtern gesichert. Nun finden wir im älteren Etruskischen so manche Grab- oder Gefässinschrift, die mit *mi* oder gar mit *mi ni* eingeleitet wird. Man pflegt *mi* mit "dies" zu übersetzen und -*ni* als "Verstärkung" aufzufassen, sodass eine starke bedeutungsmässige Annäherung an das lykische *me ne* gegeben wäre. Allein es lässt sich zeigen, dass *ni* "hier" oder "hiesig" bedeutet, das als Suffix auch an Hauptwörter antritt. Vergleiche:

CIE 5430 *tarkhnal - th spure - ni* "in Tarquinii, der hiesigen Stadt" wo wir statt des sonstigen *spurethi* "in der Stadt" *spuren i* die hiesige Stadt finden [1]. Weiters hat Pallotino gute Gründe vorgebracht [2], dass etruskisch *mi* "ich, mich" bedeute. Ist dies richtig (ich bin noch nicht ganz überzeugt), dann fällt die Bedeutungsgrundlage für einen Vergleich mit den ähnlich klingenden lykischen Wörtern gänzlich fort. Zwei etruskische Beispiele mögen das Gesagte erläutern:

CIE 1154 *mi aratia* "dies (mich ?) (errichtete) Aratia" [3].

NRIE [4] 844 *mi - ni mulwanice mamarce* "dies (mich ?) hier weihte Mamarce".

Der bedeutendste sprachliche Beweis für die kleinasiatische Herkunft der Etrusker liegt in der berühmten Stele von Lemnos vor, einem zweiseitig beschrifteten Grabstein in einer Sprache, die mit dem Etruskischen ausserordentlich nahe verwandt ist und die daher mit gutem Recht als "tyrrhenisch" bezeichnet werden kann. Eine Behandlung dieser Inschrift, die etwa dem 7. Jahrhundert vor Chr. entstammt, muss einer gesonderten Arbeit vorbehalten werden [5]. Über sie haben zuletzt Rosa Goldmann und Emil Goldmann, Neue Beiträge usw. gehandelt (S. 287 - 303). Die Ausführungen von Georgiev (S. 196 f.), der eine weitere Behandlung ankündigt, sind leider völlig abwegig.

Die Tyrrhener gehörten nicht zur kleinasiatischen Urbevölkerung.

In Kleinasien bestanden ursprünglich zwei Kulturgebiete, ein westliches mit der Troia - Yortan - Kultur und ein östliches, mit den

[1] Ähnlich E. Goldmann, Beiträge II (Heidelberg 1930) 119, 123.

[2] Studi etruschi 7 (1933) 341 Anm. 1.

[3] weitere Beispiele bei C. Pauli, Altitalische Studien 3 (1884) 55 f.

[4] = M. Buffa, Nuova raccolta di iscrizioni etrusche 1935.

[5] Vorläufig W. Brandenstein, Realenzyklopadie der klassischen Altertumswissenschaft s. v. Tyrrhenische Sprache und Klio 28 (1935) 323 f.

Hauptfundorten Alişar und Kültepe. Bei aller Verschiedenheit dieser beiden Kulturen muss man doch wechselseitige Beziehungen feststellen, ferner auch, dass beiderseits die gleiche soziale und wirtschaftliche Struktur zu finden ist [1]. In Troia kommt noch der kretische Einfluss, in Kültepe ein subaräischer und assyrischer hinzu. Welches sind die Sprachen dieser Kulturen? Im Osten gehört wohl zweifelsohne das Protohattische, in den hethitischen Quellen auch *hattili* genannt, zur ältesten Schicht. Es ist dadurch charakterisiert, dass es, *grob* gesprochen [2], mit Präfixen flektiert, hingegen mit Suffixen die Wortkategorien bildet. Da sich Ortsnamen vom protohattischen Typus bis nach Griechenland hinein finden, was durch Ausbreitung des entsprechenden archäologischen Materials bis nach Kreta unterstützt wird, und da sich die *Leleger*, die schon gemäss ihrer Namenbildung protohattischen Ursprunges sind, noch zur Zeit der homerischen Kämpfe im troianischen Gebiet befanden, wenn sie auch nicht mehr ihre ursprüngliche Sprache besessen haben dürften, müssen wir wohl annehmen, dass auch im Gebiet der Troia - Yortan - Kultur protohattisch gesprochen wurde [3].

Mit dieser Sprachschichte hat das Etruskische nichts zu tun, abgesehen von der Übernahme des einen oder anderen Wortbildungsmittels (siehe oben) bei Eigennamen. Das Etruskische besitzt keine präfigierende Deklination, im Gegensatz zum Protohattischen: Der häufige Ortsname *Lerna* (Kleinasien und Griechenland) ist die Mehrzahl von *Arna* "Quelle, Brunnen,; die Bildung erfolgte mit dem protohattischen Pluralpräfix *le-* (*lje-*); ebenso ist der Name der *Leleger* zu erklären, da der einzelne *Leleger* Λεξ hiess [4]. Das protohattische Suffix *-anda* "versehen mit, reich an,, hauptsächlich an Ortsnamen verwendet, ist im Etruskischen nicht zu finden. Das Protohattische unterscheidet [5] Femininum und Maskulinum, z. B. *kate* "König,; *katah* "Königin,;. Auch dieser Unterschied ist im Etruskischen nicht vorhanden (wenn auch in jüngerer Zeit anscheinend unter dem Einfluss der italischen

[1] K. Bittel, *Prahistorische Forschung in Kleinasien*. Istanbul 1934. S. 112.

[2] J. Friedrich, *Archiv für Orientforschung* 11 (1936/37) 75 ff

[3] Zweifel hegt J. Friedrich. *Die welt als Geschichte* 3 (1937) 60

[4] Ein weiteres Beispiel bringt A. v. Blumenthal, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* 12 (1936) 64.

[5] E. Forrer, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* I (1922) 174 ff.

Sprachen, Elemente, die das grammatikalische Geschlecht ausdrücken, eingedrungen zu sein scheinen.

Eine zweite Quelle, etwas über die Ursprachen Kleinasiens zu erfahren, sind die fremden Bestandteile in den altassyrischen Texten von Kültepe, in den sogenannten «kappadokischen Tontafeln» (1950 vor Chr.). Allerdings ist die Zuordnung dieser fremden Bestandteile durchaus nicht einfach. Die Lallnamen, z. B. Göttin *Gaga Nana* sind allgemein kleinasiatisch, weisen also darauf hin, dass die einheimische Sprache mit dem Protohattischen verwandt ist. Aber alle anderen morphologischen Elemente [1] des "Kappadokischen" sind im Protohattischen nicht zu finden. Dies gilt für -*uman* (Herkunft), -*šar* (Frau oder Tochter), -*ahšu* ("Mann"), -*na* (bei Stadtnamen). Im letzteren Fall scheint es gewiss zu sein, dass es einer zweiten Sprache angehört; denn neben *Badna* usw. haben wir Beispiele wie *Buruš-na*, *wuluš-na*, *Hubuš-na*. Bei diesen Beispielen hat man den Eindruck, als ob es sich ursprünglich um protohattische Ortsnamen vom Typus *Hattuš* gehandelt hätte, die von der zweiten Sprache angeglichen wurden, so wie die Hethiter aus *Hattuš* ein *Hattusas* machten.

Die Zuordnung der angeführten Elemente ist schwierig; archäologisch kommen nur die Träger der Buntkeramik (Alisar III) in Betracht, die ungefähr um 2300 auftaucht. Wahrscheinlich handelt es sich dabei um Subaräer, wenn auch nicht gerade um Hurriter [2]. Dafür spricht, dass wir in den kappadokischen Texten bereits zahlreiche subaräische Ortsnamen [3] finden. Zudem erinnert das nur bei Frauennamen vorkommende Ableitungssuffix *šar* an das subaräische *sala* "Tochter" (aber auch an das sumerische SAL "weiblich"); wahrscheinlich ist es auch in das Hethitische eingedrungen; vergleiche das feminin-bildende -*šar*- in *ishassaras* "Herrin" [4]. Besonders wichtig ist, dass im subaräischen *Arapha* zahlreiche Ortsnamen auf -*na* zu finden sind, wie aus den Nuzitexten ersichtlich wird [5]; vergleiche *Izdunia*, *Sinina*, *Kanina*, *Hurazina*, *Apaphina*, *Abena*, *Tamtena*, *Durna*; dazu würden die kappadokischen Ortsnamen auf -*na* ausgezeichnet passen und die zweite Sprache von Kültepe als subaräisch beeinflusst erweisen.

[1] A. Götze, Kleinasion (München 1933) 69 Anmerkung 3.

[2] A. Götze, Hethiter, Churriter und Assyrer. Oslo 1936.

[3] A. Gustavs, Archiv für Orientforschung 11 (1936/37) 14 ff.

[4] J. Friedrich, Zeitschrift für Assyriologie N. F. 9 (1935) 291 Anmerkung 1.

[5] L. Oppenheim, mündlich.

Wie steht es nun mit einem Vergleich des "Kappadokischen" mit dem Etruskischen? Oben konnte schon darauf hingewiesen werden, dass die kappadokischen Suffixe *-uman* und *-na* auch im Etruskischen anzutreffen sind aber die übrigen morphologischen Elemente fehlen im Etruskischen. Dies spricht für Entlehnung. In diesem Fall ist es wichtig, dass die Entlehnung ohne Vermittlung des Hethitischen geschah!

Wir können also zusammenfassend sagen, dass das Etruskische zwar einige altkleinasiatische Sprachelemente besitzt, dass sie aber durchaus nicht einer Quelle entstammen und dass andere ganz fehlen. Dies weist auf Entlehnung, nicht aber auf Sprachverwandtschaft hin. Auffällig ist weiterhin, dass es sich um Morpheme handelt, die im Osten beheimatet sind. Da andererseits keine Berührungen mit dem Hethitischen vorliegen, können die Entlehnungen nur in einer vorhethitischen Zeit stattgefunden haben.

In der Ägäis müssen wir vor allem mit der Sprache der kretischen Kultur rechnen. Leider wissens wir über diese Sprache recht wenig [1], vor allem deswegen, weil die Bearbeitung der *Scripta Minoa* an äusseren Schwierigkeiten leidet [2]. Wir haben im Grund genommen, nur die "eteo-kretischen" Inschriften zur Verfügung, von denen wir nicht wissen, ob sie überhaupt mit der Sprache der minoischen Kultur zusammenhängen! Zudem stammen sie aus dem 6. Jahrhundert, also aus einer Zeit, die viel später ist als die Wanderung der Etrusker nach Italien. Daher müssen wir damit rechnen, dass etwaige Zusammenhänge erst sekundär entstanden sind, die aber natürlich auch eine ehemalige Berührung und Nachbarschaft erweisen können. Doch muss festgestellt werden, dass die sprachlichen Beziehungen ziemlich dürftig sind. In den drei eteokretischen Inschriften [3], deren Beurteilung durch den häufigen Mangel an Worttrennern erschwert ist, treffen wir ständig an jener Stelle, wo wir das Patronymikon erwarten, den Komplex *-mit-* an (nr. 1/1, 2/1, 3/1); ferner haben wir *-re... -re* "sowohl... als auch" [4] Dies erinnert in nichts an Etruskisches! Dann haben wir noch den Komplex *-(atarkomn)-* in zerstörter Umgebung (nr. 3/2). Hierin steckt möglicherweise

[1] H. Th. Bossert, *Santas und Kupapa*. Leinizig 1932.

[2] J. Sundwall, *Alt-kretische Urkundenstudien*. Acta Academia Aboensis. Abo 1936.

[3] J. Friedrich, *Kleinasiatische Sprachdenkmäler*, Berlin 1932.

[4] E. Grumach, brieflich.

der mythologische Name *tark-*, der in ganz Kleinasien und auch in Etrurien eine Rolle spielt, ferner vielleicht *-umn-*, das wir in Kappadokien und wahrscheinlich auch in Etrurien fanden; jedenfalls aber steckt in dem angeführten Komplex ein Anklang an einen etruskischen Eigennamen, der aus einer ebenfalls ohne Worttrennung geschriebenen Inschrift (Aschenurne CIE 3235) herausgeschält werden kann: *mitezanteiatarkhumenara* dieses (*mi*) (ist) die Aschenurne (*tezan*) für Tei Tarkhumenai [1].

Da die Worttrenner fehlen, könnte der letzte Eigenname auch anders abgetrennt werden; jedenfalls aber ist der eteokretische Komplex (*atarkomn*) dem etruskischen (*atarkhumen*) auffallend ähnlich.

Das Wichtigste ist eine gewisse Neigung zur Aspiration im Eteokretischen; wir lesen nämlich in den eteokretischen Inschriften den Stadtnamen Praisos mit *ph* geschrieben (*phraiso* - nr. 2/2 und 2/6). Doch dürfte dies nur auf tyrrhenische (oder illyrische?) Beeinflussung hinweisen, weil wir in den eteokretischen Inschriften auch Medien (*b*, *d*, *g*) haben, und zwar in genügender Anzahl, während im Etruskischen die Medien fehlen.

Zusammenfassend kann man sagen, dass auch in Kreta einige sprachliche Berührungspunkte gefunden werden können, die entweder auf eine einstmalige Nachbarschaft in der Ägäis hindeuten oder vielleicht sogar auf eine einstige Herrschaft der Tyrrhener über Kreta. Eine Verwandtschaft hingegen beweisen sie nicht. Letzteres ist deswegen so wichtig, weil die kretische Kultur aus dem Westen gekommen ist.

Die Tyrrhener können kleinem andren Volk in Kleinasien zugeordnet werden

Der erste grosse Siedlungsbruch in der Ägäis wurde durch die Zerstörung von Troia II eingeleitet, die man ungelähr mit 2000 datieren kann. Die Eroberer waren hethitische Völker, welche ja kaum auf einem anderen Weg nach Kleinasien gekommen sein können [2].

Das Leitfossil sind die Ortsnamen auf *assos*, weil dieses Suffix im Hethitischen und im Luwischen sehr produktiv war. Daher

[1] E. Goldmann, Beiträge 2 (Heidelberg 1930) 49ff. Oder: « ich (bin) ».

[2] Anders K. Bittel S. 91 ff, der aber meines Erachtens die Vorgeschichte der Hethiter unrichtig beurteilt.

müssen wir auch in Griechenland mit den -*assos*- Namen einen hethitischen Zweig verbinden, umsomehr, als auch gewisse archäologische Anhaltspunkte darauf hinweisen [1].

Für die Beurteilung der Etrusker ist wichtig, dass sie keine Ortsnamen auf *assos* besaßen, dass sie also nichts mit den Hethitern zu tun hatten. Dies wird weiter noch dadurch bestätigt, dass sie das kleinasiatische Sprachmaterial nicht durch Vermittlung der Hethiter bezogen haben, wie schon festgestellt wurde. Die Etrusker standen also niemals in näherer Berührung mit den Hethitern.

Im 14. Jahrhundert vor Chr. begann die grosse Ausbreitung der mykenischen festländischen Kultur, die aber in Kleinasien selbst nur in Milet festen Fuss fasste. Die Ansicht, dass die mykenische Kultur griechisch gewesen sei, wird in letzter Zeit mehrfach bekämpft [2]; ist sie es aber gewesen [3], dann kann man feststellen, dass sie keinen bemerkenswerten Einfluss auf die Tyrrhener ausgeübt hat; denn die aus dem Griechischen in das Etruskische entlehnten Götternamen sind fast [4] durchwegs jünger. Dies spricht dafür, dass die Tyrrhener damals nicht auf den Inseln der Ägäis, also nicht im Herrschaftsbereich der kretischen Kultur, gesessen sind.

Um dieselbe Zeit melden uns die hethitischen Quellen einen Staat *Ahhijawa*, der in einer nicht sicher bestimmbareren Nachbarschaft des Hethiterreiches lag. Wenn auch der Name der späteren griechischen *Achäer* mit dem Namen von *Ahhijawa* zusammenhängen dürfte, so ist dies noch kein voller Beweis dafür, dass die Leute von *Ahhijawa* Griechen waren, da ja Völkernamen häufig geographisch, aber nicht völkisch gebunden sind. Immerhin [5] haben die Namen dieser Leute starke Ähnlichkeiten mit Namen der griechischen Sage, z. B. *Alaksandus* von *Wilus* mit Ἀλέξανδρος von Φύλιος. Waren sie wirklich Griechen, dann müssen es mykenische Griechen gewesen sein. Die mykenische Kultur hat aber nur

[1] Pittioni (Wien; mündlich); es finden sich um diese Zeit die ersten nordischen Kulturelemente in Griechenland.

[2] Darüber jetzt am besten, F. Schachermeyr, *Hethiter und Achäer*. Leipzig 1935

[3] Ein sprachlicher Beweis bei W. Brandenstein, *Indogermanische Forschungen* 54 (1936) 34 ff.

[4] E. Fiesel, *Namen des griechischen Mythos im Etruskischen*. Göttingen 1928. S. 105

[5] E. Forrer, *Revue des Études Grecques* 43 (1930) 279ff. P. Kretschmer, *Glotta* 24 (1936) 203ff.

in Troia, Milet und Rhodos nach Kleinasien hinübergegriffen. Da Troia für das Hethiterreich wohl zu weit abseits liegt, kommt somit für Ahhijawa nur Milet in Betracht. Ein Einfluss auf das Etruskische kann jedenfalls nicht festgestellt werden.

In den ägyptischen Quellen des 14. Jahrhunderts vor Christi werden neben den Tyrrhenern auch die Philister genannt. Von den Philistern kennen wir einige Wörter und Namen, die zum Teil indogermanisch anmuten. Für diesen Fall müssten wir eine Lauteigentümlichkeit feststellen, die der etruskischen Artikulation geradezu entgegengesetzt ist; es tritt nämlich die Media für die Tenuis ein [1]. Jedenfalls ist damit erwiesen, dass die Philister sprachlich mit den Tyrrhenern nichts zu tun haben; aber die Möglichkeit eines Austausches von Namen und Titeln besteht angesichts der ägyptischen Nachricht. Daher kann mit allem Vorbehalt auf eine Merkwürdigkeit hingewiesen werden. In der tyrrhenischen Stele von Lemnos finden wir zwei männliche Eigennamen, nämlich *Holaith* und *Seronaith*; letzteres klingt an den philistäischen Titel *seran* "Herr, Fürst," und ersteres an den riesenhaften Söldnerführer der Philister *Goliath* oder *Golaith* an [2]

Um 1200 vor Christi wird der Beginn der ägäischen Wanderung anzusetzen sein, der zu einer fürchterlichen Verwüstung der ganzen Ägäis, vor allem zur Zerstörung von Troia VII führte. Aus archäologischen, historischen, und sprachlichen Gründen müssen wir dabei in erster Linie an Stämme der thrakischphrygisch - illyrischen Sprachgruppe denken. Einer von den illyrischen Stämmen unterscheidet sich sprachlich von den anderen durch eine Art Lautverschiebung [3], ähnlich der germanischen und armenischen. Dieser Gruppe ist wahrscheinlich die Zerstörung Griechenlands zuzuschreiben; denn nach dem Wiederaufbau bekamen diese Orte begreiflicherweise ihre Namen von den Eindringenden. Diese Ortsnamen sind fraglos illyrisch, vor allem die *nt* - Namen. Dabei zeigt sich, dass der wichtigste Unterschied gegenüber den anderen illyrischen *nt* - Namen darin besteht, dass sie in Griechenland lautverschoben auftauchen; statt *-t* finden wir hier *-th*.

Es ist zuzugeben, dass wir hier Lauteigentümlichkeiten vorfinden, die auch im Etruskischen vorliegen. Somit müssen wir die

[1] E. Sapir, *Journal of the American Oriental Society* 56, 272ff. und O. Eiszfeldt, *Philister und Phönizier* (= *Der Alte Orient* 34/3). Leipzig 1936.

[2] F. W. König mündlich und mit Vorbehalt.

[3] V. Georgiev (siehe oben). Den historischen Folgerungen, die Georgiev aus seiner bedeutenden Entdeckung daraus zieht, vermag ich nirgends zu folgen.

Möglichkeit ins Auge fassen, dass irgendwelche Beziehungen bestanden haben. Der Schluss, den Georgiev zieht, dass die Etrusker ein "urillyrischer," Stamm waren, ist auf Grund alles Bisherigen unmöglich; aber immerhin könnte eine starke Beeinflussung durch die lautverschiebenden Illyrer stattgefunden haben. Indes glaube ich, dass die Sache gerade umgekehrt liegt. Denn die lautverschiebenden Illyrer besitzen die Medien (b. g, d,) (die sie aus den aspirierten Medien (bh, gh, dh) gewonnen haben), das Etruskische aber hat keine Medien. Daher hat wohl dieser Stamm der lautverschiebenden Illyrer seine Lautverschiebung unter dem Einfluss von Tyrrhenern begonnen. Die Begründung für diese Annahme schöpfe ich daraus, dass nur so der Wandel der indogermanischen Media aspirata (bh, gh, dh) zu Medien begreiflich wird: Unter dem Einfluss des Tyrrhenischen hat diese Cruppe von Illyrern ihre Media durch Tenuis und ihre Tenuis durch eine schwache Aspirata ersetzt. Nun war aber diese schwache Aspirata beinahe identisch mit der reichlich vorhandenen Media aspirata; dies hatte zu einem weitgehendem Zusammenfall von Wörtern geführt, der vermieden werden musste. Daher wurde auch die Media aspirata in Bewegung gesetzt. Dies hätte entweder zu Spiranten führen können, oder aber zu reinen Medien. Es ist das Letztere eingetreten, und zwar als innerer Vorgang im lautverschiebenden Illyrischen, der eben indirekt durch das Tyrrhenische hervorgerufen worden ist, der es aber ausschliesst, dass die Beeinflussung in der umgekehrten Richtung stattgefunden habe. Aber wir haben auch noch andere Beweise, die gegen einen entscheidenden illyrischen Einfluss auf das Etruskische sprechen: im gesamtten illyrischen Bereich sind die Flussnamen auf - *is* oder - *iso* - charakteristisch, ebenso die Ortsnamen auf - *int* und - *unt*; für das Balkanillyrische auch die Ortsnamen auf - *issa* und - *essa*. Alle diese Ortsnamensuffixe fehlen im Etruskischen.

Natürlich soll dies kein Einwand gegen Lehnbeziehungen überhaupt sein. So scheint der etruskische Gottesname *tinia* aus dem lautverschiebenden Illyrischen zu kommen [1]; allerdings bestehen einige Schwierigkeiten. Wir dürfen ein indogermanisches **din* "Tag, Tageshimmel" annehmen, das im lautverschiebendem Illyrischen zu **tin* werden musste. Diese Form erwarten wir auch im Fall einer Entlehnung im Etruskischen; sie kann jedoch nur unsicher nachgewiesen werden, einmal auf der Bronzeleber und

[1] V. Georgiev S. 124 ff.

sonst nur auf Grund der Adjektivableitungen *tin-s* und *ti(n)-th* [1], beziehungsweise des Namens *Tin-thur*. Wir haben im Etruskischen hingegen eine andere Grundform, nämlich *tinia*. Sie erfordert eine zusätzliche Annahme, dass nämlich das Wort "*tin*" "Tageshimmel" schon im Illyrischen mit dem Formans *-ios* weitergebildet worden ist, das in der lautverschieben Mundart zu *-ias* werden musste. Ein illyrischer *tinias* "der Himmlische" wäre demnach das männliche Gegenstück zum griechischen Musennamen (oder göttlichen Beinamen) οὐρανία (οὐρανοῦ "Himmel"). Dieses **tinias* musste im Etruskischen als *tinia* übernommen werden, so wie Ἐφεσίου als *ephesiu*, Ἡρακλῆς als *hercle* usw.

Die nächste Welle in der Ägäis war die dorische Wanderung. Es besteht die Wahrscheinlichkeit, dass das Etruskische einige Namen aus dem Dorischen noch vor der Abwanderung der Etrusker nach Italien entlehnt hat.

Die anderen kleinasiatischen Sprachen können erst für eine Zeit nachgewiesen werden, die später ist als die etruskische Auswanderung nach Italien. Sie scheinen auch aus anderen, historischen und sprachlichen, Gründen jünger am Platz zu sein und haben vielfach hethitisches Sprachmaterial mitgebracht, anderes an Ort und Stelle aufgenommen, darunter auch einiges Tyrrhenisches oder ein durch Illyrer (Phryger udd Maionier) verbreitetes tyrrhenisches Sprachgut; jedenfalls zeigen sie keine besonders starken Beziehungen zum Etruskischen, am wenigsten das Lydische, weil die Sprache der lydischen Inschriften erst Jahrhunderte später in das Land gekommen ist, in dem einst die Tyrrhener herrschten.

Zusammenfassend kann daher gesagt werden, dass keine der bekannten kleinasiatischen Sprachen mit dem Etruskischen oder Tyrrhenischen verwandt ist, hingegen mehrfache Lehnbeziehungen vorhanden sind. Damit entsteht das Problem, die Tyrrhener selbständig zu fassen und herzuleiten.

Die Tyrrhener kamen aus Nordostkleinasien

Die älteste Nachricht über die Tyrrhener gewinnen wir aus den agyptischen Quellen des 14. Jahrhunderts. Um diese Zeit waren also die Tyrrhener schon in der Ägäis. Wann sie dorthin gekommen sind, wissen wir nicht, weil die westkleinasiatischen Völkerbewegungen auch in der Hethiterzeit noch völlig im Dun-

[1] E. Goldmann, Neue Beiträge 117 f.

keln sind. Gegen den Donaauraum als Herkunftsort der Etrusker sprechen verschiedene Erwägungen. Im 3. Jahrtausend gingen die Kultur- und (Handels-) bewegungen in der Richtung von Kleinasien nach dem Balkan; erst das Wissen, dass es im Südosten höhere Kulturgüter gab, konnte gewisse Völker verlocken und in Bewegung setzen. Diese Völker waren aber ackerbaubetreibend, gleichgültig, ob es sich um die "Donau-band-keramiker", handelt oder um die weiter nördlich sitzenden "Spätindogermanen". Die Etrusker können mit keinem dieser Völker identisch sein, weil sie starke totemistische Züge aufweisen; hingegen waren weder die Ackerbauer des Donaoraumes noch die - auch viehzüchtenden - Indogermanen Jägervölker [1]; mit der Jagd als Wirtschaftsform ist der Totemismus unzertrennlich verbunden.

Auch von der Sprache kann man keinesfalls behaupten, dass sie einen indogermanischen Charakter trägt. Selbst wenn der Nachweis gelänge, dass wirklich ein grosser Teil der sakralen Wörter indogermanisch sei, so muss man dem sofort entgegenstellen, dass die etruskischen Verwandtschaftswörter ganz bestimmt nicht indogermanisch sind, abgesehen von dem in der italienischen Zeit entlehnten *netts* "Enkel" lateinisch "*nepos*". Etwas mehr würde es bedeuten, wenn es gelänge, gewisse grammatikalische Eigentümlichkeiten des Indogermanischen im Etruskischen nachzuweisen, so z. B. den Dual. Indes werden solche Versuche sogar von Anhängern der indogermanischen These bestritten. Dazu kommt, dass jede indogermanische Sprache, die uns aus so alten Zeiten überliefert ist, sofort als solche erkannt werden kann. Beim Etruskischen ist dies hingegen keineswegs der Fall. Ich möchte einen Satz nehmen, den wir so ziemlich verstehen, weil er durch ein Bild [2] erläutert wird: Der bärtige Herkules saugt die Brust der Göttin Juno in Gegenwart der ganzen Familie (Zeus, Minerva usw.), wodurch Herkules von der Juno endlich als Sohn anerkannt (legitimiert) wird. Dies war bekanntlich der Abschluss des langen Grolles der Juno gegen Herkules. Der Satz lautet:

Eca : sren : tva : ikhnac : hercle : unial : clan : thra : sce

[1] W. Brandenstein, Die Lebensformen der Indogermanen. Wiener Beiträge 4 (1936) 239 ff.

[2] G. Buonamici, Tafel 54. G. Maresch, Wiener Studien 1930, 52 ff. Gerhardt-körte, Etruskische Spiegel V (Berlin 1897) Tafel 59, 60; Seite 75 ff.

“Dieses Bild zeigt: der bärtige Herkules, (als) von der Juno (*uni*) (legitimierter) Vaterssohn, saugt die Brust” [1].

Würde dieser Satz in irgendeiner alten indogermanischen Sprache vorliegen, so würde man an ihm sofort den indogermanischen Charakter der betreffenden Sprache erkennen; man braucht ja nur das Gedankenexperiment machen, dass gerade diese Sprache sonst nicht bekannt sei. Hingegen zeigt der etruskische Satz so gut wie keine Indogermanismen. Die Annahme, dass sich das Etruskische wesentlich rascher und stärker verändert hatte, als alle anderen indogermanischen Sprachen dieser Zeit, muss abgelehnt werden, weil eben die Parallelfälle fehlen: ausserdem zeigt sich, dass in den sieben Jahrhunderten, aus denen wir etruskische Schriftdenkmaler besitzen, die Veränderungen und Entwicklungen sehr geringfügig sind; daher wäre die Annahme, dass dieser konservativen Haltung eine Zeit der stürmischen Entwicklung vorausgegangen ist, unwahrscheinlich! Der letzte Ausweg aber, dass es sich beim Etruskischen um eine Mischsprache handelt, etwa so wie es das Eskimo-englische ist, hilft auch nicht weiter; denn dann hat keiner der gemischten Bestandteile das Recht, die Sprache für sich in Anspruch zu nehmen: ist das Eskimo-englische eine englische oder eine grönländische Sprache? Offenbar beides oder keines von beiden, wie man will. Indes scheint mir die Summe der indogermanischen Bestandteile im Etruskischen nicht allzu gross zu sein. Selbst wenn sie so gross wäre, wie die Anhänger der indogermanischen Theorie glauben, würde sie noch lange nicht ausreichen, das Etruskische als “Rein indogermanische Sprache” zu erklären.

Auf Grund von kunstgeschichtlichen und völkerkundlichen Erwägungen lässt sich vermuten, dass die Tyrrhener aus Nordostkleinasien gekommen sind. Wenn dies der Fall ist, dann müssen sich auch dementsprechende sprachliche Beziehungen zeigen. Für einen indogermanischen Einschlag kämen hier nur indoiranische Stämme in Betracht, da unseres Wissens von den indogermanischen Volkern nur die Indoiranier über den Kaukasus gekommen sind und da nur von diesen dieser Weg zu erwarten ist (im Hinblick auf ihre ursprünglichen Wohnsitze) [2]. Von einem solchen indoiranischen Einschlag zeigt sich indessen keine Spur;

[1] E. Goldmann, Neue Beiträge (Wien 1936) S. 307 (etwas anders aufgefasst).

[2] Vergleiche W. Brandenstein, Die erste “indogermanische” Wanderung. Wien 1936.

es scheint auch ganz aussichtslos, einen solchen Beweis zu versuchen.

Dann kommen in dieser Gegend vor allem subaräische Sprachen in Betracht, da seit dem Ende des 3. Jahrtausends in diese Gegend subaräische Völker eindrangten. Vielleicht sind sie sogar die Ursache gewesen, dass die Tyrrhener abwanderten. Aber jedenfalls besitzt das Etruskische nicht die Eigenheiten des Subaräischen, deren Wichtigste die sogenannte Suffixaufnahme ist (anzutreffen im Hurritischen (Mitanni), Chaldischen, Elamischen und in einer einzigen Kaukasussprache, im Altgeorgischen) [1]. Immerhin zeigen sich einige Spuren von sprachlicher Beeinflussung. So haben wir im Elamischen, das morphologisch zu den subaräischen Sprachen gehört, aber mindestens seit 3000 im östlichen Vorderasien beheimatet ist [2], das Wort *tur*, das den nicht ebenbürtigen Sohn bezeichnet [3]; auch im Etruskischen gibt es ein ähnliches Wort *thur*, "Sprosz, Junge", das anscheinend veraltet ist und vorwiegend in Zusammensetzungen vorkommt, z. B. im Personennamen *Tin - thur* "Zeus - junge"; dieser Name soll natürlich nicht sagen, dass der Namensträger ein wirklicher, also ebenbürtiger Sohn des Zeus ist; es handelt sich lediglich um eine symbolisch Sohnschaft.

Eine weitere Merkwürdigkeit wäre folgende. Die Texte von Nuzi (Mitte des 2. Jahrtausend vor Chr.) sind in einem barbarischen Akkadisch geschrieben; aus den grammatikalischen Fehlern [4] und aus den eingestreuten Fremdwörtern kann man auf die Landessprache schliessen, die fraglos zur subaräischen Sprachgruppe gehört, wie insbesondere ein Vergleich der Zahlwörter [5] mit denen des Mitannibriefes [6] zeigt. Diese Zahlwörter haben eine auffallende Ähnlichkeit mit den etruskischen, die aber nicht zwingend ist. Zudem sind die Zahlenwerte beiderseits nur mit Annäherung zu bestimmen, worunter der Vergleich stark leidet. Ich stelle gegenüber

[1] R. Bleichsteiner, *Anthropos* 32 (1937) 72 f.

[2] F. W. König, *Geschichte Elams* (Der Alte Orient 29/4).

[3] F. W. König, *Festschrift der Nationalbibliothek zu Wien* (1925) 548

[4] L. Oppenheim, *Archiv für Orientforschung* 11 (1936) 56 ff. und M. Berkooz *The Nuzi dialect of Akkadian*. Philadelphia (USA) 1937

[5] L. Oppenheim, *Orientalistische Literaturzeitung* 40 (1937) 1ff.

[6] F. Bork, *Orientalistische Literaturzeitung* 40 (1932) 91 ff.

Arapha - Nuzi (2-8)	Mitanni (2-9)	etruskisch (1-6)
<i>uk</i> [-	<i>uk</i> [-	<i>makh</i>
<i>kik</i>		<i>ci</i>
<i>tum</i> (u) <i>n</i>	<i>tumni</i>	<i>thu</i> (n)
<i>sint</i>		
<i>šin</i>	<i>šin</i>	
	<i>šu</i>	<i>s' a</i>

Für die folgenden Zeit ist uns das Land um den Wansee (Van Gölü) unter dem Namen *Hajasa* oder *Azzi* bekannt; auch einige Ortsnamen sind uns überliefert [1], von denen zwei auf *mana* auffallen, nämlich *Duggamana*, *Halimana* und *Hara-na*. Schliesslich haben wir noch, vom 10 Jahrhundert vor Chr. an, die Sprache der chaldischen Inschriften, die zu den subaraischen gerechnet werden muss wenn sie auch mehrfache kleinasiatische Eigenheiten zeigt. Dieser Mischcharakter hängt damit zusammen, dass die Sprache eine Amtssprache [2] ist, so wie die Inschriften des deutschen Mittelalters durchwegs lateinisch sind, - andererseits damit, dass die Chalder selbst aus Südwestkleinasien gekommen sind, wo es keine subaraischen Sprachen gab.

Anmerkung. Als Beweis für diese Einwanderung dienen vor allem die Namen der Chalderkönige, die ganz unchaldisch sind und dem Westen entstammen. *Argistis* besitzt das illyrisch-phrygische *st*-Suffix; *Lutipris* und *Menuas* sind Komposita, welches Bildungsmittel das Chaldische nicht besitzt. In *Menuas* steckt der kleinasiatische (phrygische?) Mondgott *Men* und ein kleinasiatisches Wort *uwas* "Sohn,,", das auch im Hethitischen vorliegt, *Lutipris* enthält den Namen der *Lyder*; - *ipri* - (oder - *pri* - ?) ist dasselbe Wort, das auch im illyrischen *Priamos* steckt und den an der Spitze Stehenden bezeichnet [3]. Weiters treffen wir in den chaldischen Inschriften das Wort *patari* "Stadt,, als isoliertes Fremdwort (neben einem einheimischen Wort für "Stadt,,) an, das wir im Westen als Stadtnamen finden z. B. *Patara* in Lykien [4]. Schliesslich muss noch darauf hingewiesen werden, dass der

[1] E. Forrer, *Causasica* 9 (1931) 1ff. und E. Cavaignac *Revue Hittite et Asiatique* 5 (1934) 9ff.

[2] G. Deeters, *Causasica* 3 (1926) 43.

[3] E. Vetter, mündlich. Nach Vetter ist *luti* - «Leute», also indogermanisch.

[4] Das Gattungswort selbst heisst im Lykischen *wedri* und im Eteokypri-schen *ana matori* «von der Stadt» (wo *m* für *w* des Öfteren vorkommt); auf die dadurch entstehenden Fragen kann aber nicht eingegangen werden.

Hauptgott der Chalder *Chaldis* war und andererseits *Chaldene* die Stammutter von Lykien und Pisidien war [1].

Angesichts dieser verwickelten Lage bestehen mehrere Möglichkeiten einer Beziehung zum Etruskisch - Tyrrhenischen. Die Chalder könnten noch während ihrer westkleinasiatischen Siedlung mit den Tyrrhenern in Berührung gekommen sein, was zu einem Austausch von sprachlichem Gut führen konnte. Dieses hätten dann die Chalder in die Inschriftensprache von Wan hineingebracht, so wie sie es mit einigem anderen westkleinasiatischen Sprachgut getan haben (siehe oben!). - Es könnte aber auch der Fall sein, dass das Chaldische, das seiner Struktur nach zu den subaräischen Sprachen gehört [2] und demnach aus dem Osten stammt, Beziehungen zum Etruskischen aufweist, die aus einer Zeit herrühren, als die Tyrrhener noch in Nordostkleinasien hausten. Dafür scheint vor allem eine Eigentümlichkeit beweiskräftig zu sein, nämlich das Ortsnamenbildende Suffix - na. Dieses findet sich sowohl im Etruskischen als auch im Chaldischen in der gleichen Form und in der gleichen Verwendung; vergleiche die etruskischen Ortsnamen *Vetlu - na* «Vetulonia», *Tarkh (u) na - l* «Tarquinii», *Puplu - na* «Populonia» mit den chaldischen Ortsnamen [3] *Hati-na* «Hatusas», *Haldi-na* «Chaldi - stadt». Da dieses Suffix im übrigen Kleinasien nicht gerade häufig ist, hingegen in den Nuzi - texten vielfach zu finden ist, am ältesten aber in den kappadokischen Tontafeln belegt ist (siehe oben), scheint es *subaräischen* Ursprungs zu sein und kommt *jedenfalls* aus dem Osten.

Olzscha [4] hat sich bemüht, auch morphologische Gleichheiten zwischen dem Chaldischen und dem Etruskischen ausfindig zu machen. So erwünscht auch ein solches Ergebniss wäre, so muss doch der grösste Zweifel entgegengestellt werden. Olzscha ging davon aus, dass das Chaldische eine sogenannte passive Ausdrucksweise habe, in der sich das transitive Subjekt vom intransitiven unterscheidet [5]. Ähnliches glaubt Olzscha auch im Etruskischen zu finden. Dieses besitzt nämlich keine besondere Akkusativform;

[1] C. F. Lehmann - Haupt, *Corpus Inscriptionum Chaldicarum*. Textband Spalte 166, wo noch weitere Argumente zu finden sind.

[2] J. Friedrich, *Analecta Orientalia* 12 (1935) 122 ff.

[3] Anders J. Friedrich, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 90 (1936) 62 ff

[4] K. Olzscha, *Neue Jahrbücher* 1936 113 ff.

[5] Etwas anders W. Brandenstein, *Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes* 41 (1934) 150 f.

die Folge davon ist, dass es z. B. griechische Akkusative wie Nominative behandelt und übernimmt, z. B. *teverun* (Τεῦκρον) "Teukros,,. Daraus schliesst Olzscha, dass das Etruskische keine Kennzeichnung des transitiven Objektes gehabt hatte, sondern den transitiven Charakter des Satzes nur am Subjekt unterscheidet. Diese Überlegung ist durchaus nicht zwingend. Auch im Deutschen, wo häufig der Nominativ und der Akkusativ gleich aussehen, können die Kinder, die Grammatik zu treiben beginnen, Nominativ und Akkusativ oft nicht unterscheiden; sie würden mit fremden Namen dementsprechend, das heisst so wie die Etrusker, verfahren. Trotzdem erlaubt dies nicht den Schluss, dass das Deutsche eine passivische Ausdrucksweise besitze. Daher ist auch der Anklang, den der chaldäische Aktivus auf - š, z. B. Menuaš(e), an die etruskischen Gentilnamen auf - š hat, für einen Vergleich nicht ausreichend, zumal da diese etruskischen Gentilnamen auf - š meist als Genitive, besser aber als Adjektiva der Zugehörigkeit aufgefasst werden. Noch schlechter steht es mit einem zweiten Vergleich. Im Chaldäischen wird das Objekt manchmal mit -ni bezeichnet (häufiger aber überhaupt nicht!). Im Etruskischen gibt es ein -n und älter ein -ni, das substantivisch gebrauchte *Demonstrativa* verstärkt. Schon diese ganz verschiedene Verwendung muss stutzig machen. Dazu kommt, dass früher darauf hingewiesen werden konnte, dass dieses ni eine ausgesprochen lokale Bedeutung hat; man übersetzt es am besten mit «hier», eventuell "hiesig,,. Auch die von Olzscha gegebenen Beispiele lösen sich so am einfachsten auf:

T-n turce ramtha "dies hier gab Ramtha,, (Subjekt); *mi ni mulveneke velthur* «dies (mich) hier stiftete Velthur (Subjekt)». Somit ist kein Beweis dafür zu erbringen, dass das Etruskische morphologisch zum Kreis der subaräischen Sprachen gehöre. Dem gegenüber wiegt es nicht viel, dass wir noch eine Ähnlichkeit in einer Verbalform besitzen; wir haben nämlich im Chaldäischen *aruni* "er gab,, (wörtlich: von ihm wurde gegeben, oder besser: sein Geben war) und etruskisch *turune* "er möge geben,,. Durch den erheblichen Bedeutungsunterschied wird diese Ähnlichkeit stark gestört; [1] obendrein soll das etruskische -e auf ein älteres -ai zurückgehen. Jedenfalls kann eine so alleinstehende und so beiläufige Ähnlichkeit nichts beweisen.

[1] Ablehnend auch E. Goldmann, Neue Beiträge S. 293 Anmerkung

Nach den Chaldern wanderten die Armenier ein, deren Sprache ein sehr buntscheckiges Aussehen hat, da sie überall Sprachmaterial entlehnten, vom Volksnamen angefangen [1]. Weil die Armenier sich mehrfach im tatsächlichen oder ehemaligen Bereich der Tyrrhener aufhielten, ist damit zu rechnen, dass sie einiges Sprachmaterial von den Tyrrhenern bezogen haben. Der Versuch, eine umfangreiche Ähnlichkeit zu beweisen, ist jedenfalls misslungen. Immerhin dürfte einiges stichhaltig sein [2].

1 -- Der etruskische Plural wird meist mit *-ar* gebildet. Auch im Neu-armenischen gibt es ein solches Suffix, das ebenso wie im Etruskischen kollektive Bedeutung hat. Diese Pluralbildung ist im Armenischen eine gänzlich unindogermanische Neuerung, die offenkundig auf das vorarmenische «Substrat» zurückgeht [3]

2 — Etruskisch *ais* «Gott», kann mit armenisch *ays* «Geist» verglichen werden. Letzteres ist fremder Herkunft und also Lehnwort.

3 — Etruskisch *hinthial* «Schatten, Seele» wurde mit armenisch *hñem* «klingen, atmen» verglichen, das im Armenischen Fremdwort ist.

4 — Etruskisch *thur* «Spross, Junge», könnte mit armenisch *thor-n* «Enkel, Abkömmling» verglichen werden, das im Armenischen fremder Herkunft ist.

5 — Etruskisch *harc* «triff!», auf einem Schleuderblei; Übersetzung nach dem Muster von Aufschriften auf lateinischen Schleudersteinen, z. B. *feri* «triff». Im Armenischen finden wir ein anklingendes *harkanem* «ich treffe», das fremden Ursprunges ist.

Schliesslich muss noch auf die armenische Lautverschiebung hingewiesen werden, die vielleicht durch tyrrhenischen Einfluss hervorgerufen wurde, ähnlich wie die Lautverschiebung der schon besprochenen illyrischen Mundart. Allerdings besteht eine nicht unerhebliche Schwierigkeit darin, dass die armenische Lautverschiebung anscheinend nicht älter ist als das 7. Jahrhundert vor Christi, das ist eine Zeit, in der die Etrusker schon längst von den Tyrrhenern getrennt und somit die Tyrrhener einflusslos geworden waren.

Zusammenfassend kann man sagen, dass das Armenische nicht wesentlich mehr Bestandteile hat, die an das Etruskische

[1] *Hay-k* kann wohl vom alten Landesnamen *Hajasa*, der fast 1000 Jahre älter als die Armenier ist, nicht getrennt werden (P. Kretschmer).

[2] S. Bugge, Das Verhältnis der Etrusker zu den Indogermanen. Strassburg 1909.

[3] G. Deeters, *Causasica* 4 (1937) 50 ff.

angeknüpft werden können, als andere kleinasiatische Sprachen, die in der Nachbarschaft der Tyrrhener gesprochen wurden.

Der Ursprung der Tyrrhener liegt in Zentralasien

Bei einem Versuch, die Urgeschichte der Tyrrhener noch weiter zu verfolgen; schweigen die historischen Quellen gänzlich; hingegen weisen kunstgeschichtliche und völkerkundliche Überlegungen die Tyrrhener letzten Endes nach Innerasien [1]. Ausserdem hilft in besonderem Masse eine Untersuchung der Struktur der etruskischen Sprache weiter. Ihre Morphologie, soweit sie uns schon erkennbar ist, zeigt eine grosse Ähnlichkeit mit der der Türksprachen, jedenfalls eine wesentlich grössere als mit allen anderen bisher verglichenen Sprachen. Dass gleichzeitig auch einige lautliche Ähnlichkeiten in den Morphemen auftauchen, muss zwar festgehalten werden, ist aber noch nicht ausreichend, eine nahe Verwandtschaft zu erweisen. Jedenfalls aber bezeugt die Strukturähnlichkeit eine Gleichartigkeit jener Ursachen, die die «innere Sprachform», das heisst, die Struktur einer Sprache, schaffen. Diese Ursachen sind aber vorwiegend geographischer und ethnologischer Natur. Wenn wir daher das Etruskische in morphologischer Hinsicht neben die Türksprachen stellen müssen, dann darf diese Nachbarschaft auf eine einstige geographische zurückgeführt werden

Im folgenden zähle ich wichtige Eigenheiten des Etruskischen auf, die in gleicher Weise auch in den Türksprachen zu finden sind.

1 — Der etruskische Plural ist ein Kollektivum, das singularisch flektiert wird. An das Kollektivsuffix *-ar*, manchmal auch *-al*, werden die Singularendungen angefügt.

Spure "Stadt,, *Tarkhn-al* "Tarquinii,, (Ortsname, Plural!)

Spure-thi "in der Stadt,, *Tarkhn-al-thi* "in Tarquinii,,

Thesan "Aschentopf,, [2] *Hil-ar* "Urne (?)", [3]

Thesn-e "dem Aschentopf,, *Hil-ar-e* "bezüglich der Urne (?)",

Auch in den Türksprachen haben wir keinen Plural, sondern statt dessen Kollektivbildungen, an die die Singularendungen angehängt werden. Unter den Kollektivsuffixen war *-lar* (aus gewissen

[1] Hauptsächlich sind es die totemistischen Züge der Etrusker. Die Heimat des Totemismus ist in Zentralasien anzusetzen: W. Koppers, *Anthropos* 31 (1936)259.

[2] Vergleiche Buonamici, Tafel XXXI

[3] Die Bedeutung dieses Wortes ist sehr strittig (Vetter, S. 49 ff.); es handelt sich aber wahrscheinlich um ein kollektives Gegenstandswort.

Gründen) das geeignetste, das dann die Stelle des Plurals vertrat. Um die Ähnlichkeit mit den etruskischen Beispielen deutlich zu machen, sei folgendes angeführt:

<i>Köy</i>	“Dorf,,	<i>Köy-ler</i>	“Dörfer,,
<i>Köy-de</i>	“im Dorf,,	<i>Köy-ler-de</i>	“in den Dörfern,,
<i>Göl</i>	“See,,	<i>Göl-ler</i>	“Seen,,
<i>Göl e</i>	“dem See,,	<i>Göl-ler-e</i>	“den Seen,,

2 — Das Etruskische besitzt keinen Nominativ; das Subjekt wird als solches nicht gekennzeichnet, indem die Stammform als Subjektskasus fungiert. Einem etruskischen “Nominativ,, *tin* entsprechen zwei griechische Formen, teils *Zeús*, teils *Διος*. Denn wir haben *Tin* “Zeus,, und *Tinthur* “*Διός-κουρος*; oder *Velthina* (Familiennamen) und *Velthina-thur* “Sprosz der Familie “V. Bezüglich der Türksprachen verweise ich auf Grönbech [1] S. 129, wo er schreibt: ein “Nominativ,, wie *sub* entspricht also im Griechischen teils (einem) *hydro*, teils (einem) *hydor*.

3 — Der Objektskasus wird im Etruskischen nicht bezeichnet, z. B. *suthi* “Grab,,; *larth ... an suthi cerikhu* (CIE 2335) “Larth... hat dieses Grab (Objekt!) errichtet,,; *ta suthi avles* (NRIE 753) “dies (ist) das Grab (Subjekt) des Aule,,.

In den Türksprachen entwickelte sich ein Objektzeichen zunächst nur dann, wenn auf das Objekt ein Nachdruck gelegt wurde. Verweilt hingegen das Interesse hauptsächlich bei der Tätigkeit selbst, so steht der Indefinitus, das heisst die Stammform. Jedenfalls ist die Entstehung eines Objektskasus in den Türksprachen eine sekundäre Erscheinung, die sich bis heute noch nicht restlos durchgesetzt hat (Grönbech S. 160).

4 — Das Etruskische besitzt keinen Genitiv. Das, was von den meisten Etruskologen als Genitiv bezeichnet wird, ist ein Adjektivum, das nur in jüngster Zeit manchmal beinahe genitivische Funktion hat. Es handelt sich dabei hauptsächlich um die Familiennamen. Wenn es z. B. heisst *aule tarkhna-s*, so wird dies gewöhnlich übersetzt. Aule (Sohn) des Tarkhna,,. Aber schon die Tatsache, dass der Vater gar nicht Tarkhna heisst, sondern dass Tarkhna ein Familienname (Gentil-name) ist, müsste stutzig machen. Weiters müsste der genannte Familienname lateinisch mit *Aulus Tarquinius* übersetzt werden; das heisst, dass dies die lateinische

[1] K. Grönbech, Der türkische Sprachbau. Kopenhagen 1936.

Entsprechung ist. Da nun die lateinische Eigennamengebung auf das stärkste von der etruskischen beeinflusst ist [1], so muss die Tatsache, dass das Lateinische die Familiennamen durch eine Adjektivbildung wiedergibt (und nicht etwa durch eine Genitivbildung, wie die meisten anderen indogermanischen Sprachen), als Beweis gewertet werden, dass das Lateinische die etruskische Eigennamen nicht nur den Grundwörtern, sondern auch der Form nach wiedergibt. Dazu kommt, dass Bilinguen [2] auf das deutlichste zeigen, dass das Lateinische die etruskischen Familiennamen auf -s durch Adjektiva übersetzt; so entspricht in der Bilinguë von Pesaro (CIL 2127) dem etruskischen *cafates* ein lateinischer *Cafatius*. Der Name *thevru mines* gibt nicht ein *Minotauros* wieder, sondern ein $\tau\alpha\upsilon\rho\varsigma \text{ Μινώϊος}$. Der angebliche Genitiv wird mehrfach mit unbezweifelten Adjektiven gekoppelt, das heisst, er ist einem echten Adjektivum gleichwertig. So heisst es in der sogenannten Pulenarolle (CIE 5430):

Cepen cauthas pakhana-c "(er war) Priester des Sonnengottes und (-c) des Bakchos,„.

Diese Übersetzung ist frei; in Wirklichkeit ist *pakha-na* eine adjektivisch Ableitung von *pakha* "Bakchos (Gott),„ und bedeutet «bakchisch», «auf den Gott Bakchos bezüglich», wie von niemandem bestritten wird. Dann aber muss auch *cauthas*, das vom Namen des Sonnengottes *cautha* abgeleitet ist, ebenfalls ein Adjektivum sein, weil es auf der gleichen syntaktischen Ebene wie *pakha-na* liegt, oder mit anderen Worten weil das Adjektivum *pakha-na* durch die koordinierende Konjunktion -c "und,„ nur wiederum mit einem Adjektivum verbunden werden kann; denn sonst wäre diese Konjunktion eben nicht koordinierend! In einem anderen Fall haben wir dieselbe Redensart einmal mit dem Adjektivum auf -na und das anderere Mal mit dem Adjektivum auf -s gebildet, nämlich in der Agramer Mumienbinde:

IV 22 *vinum trau prukh-s* "Wein..., im $\Pi\rho\acute{o}\chi\omicron\upsilon\varsigma$ enthaltener [1],„

IX 1 *vinum trau prukhu-na* "Wein..., im $\Pi\rho\acute{o}\chi\omicron\upsilon\varsigma$ enthaltener,„
Auch hier bleibt uns nichts anderes übrig als die beiden

[1] W. Schulze, Zur Geschichte der lateinischen Eigennamen. Berlin 1904.

[2] Gesammelt bei J. Schnetz, Zeitschrift für Ortsnamenforschung 2 (1927)4f. Buonamici S. 188 ff.

[1] So schon richtig A. Torp, Etruskische Beiträge 2,2 (Christiania 1906) S. 69. Dagegen D. Goldmann, Neue Beiträge S. 127. Obige Beweisführung gilt unabhängig davon, wie man etruskisch *prukh* - übersetzt.

Bildungen auf *-s* und *-na* als gleichwertig zu bezeichnen. Da *-na* Adjektiva bildet, bildet auch *-s* ein Adjektivum!

Die Familiennamen auf *-al* werden ebenfalls mit Unrecht als Genitive aufgefasst und zwar aus denselben Gründen, wie die Familiennamen auf *-s*. Es kann hier noch hinzugefügt werden, dass diese angeblichen Genitive auf *-al* genau so wie die Adjektiva auf *-na* behandelt werden; denn wir haben.

CII 2335 b *pakha-na-ti* "im (*-ti*) Heiligtum (*-na!*) des Bakchos,, Agrum XII 10 *uni-al-ti* "im (*-ti*) Heiligtum (*-al!*) der Juno (*Uni*),, Schliesslich muss noch bemerkt werden, dass diese angeblichen Genitive vollständig dekliniert werden, z. B. CII Supplement I 398

Larhi-al-e hulkhnie-si "für Larthial Hulkhnie,,

Das Etruskische hat also keinen Genitiv gekannt, sondern nur Adjektiva, die die Zugehörigkeit ausdrücken. Wiederum besteht eine Parallele mit den Türkssprachen: Hier war das Genitivsuffix ursprünglich kein Kasussuffix, sondern ein Ableitungssuffix in der Bedeutung "gehörend,, (Grönbech s. 105 f.).

5 — Das Adjektivum steht im Etruskischen neben dem Nomen, ohne selbst flektiert zu werden. Vergleiche Agr Mum VIII 10.

cape-ri zamthie "mit (aus) einer goldenen Schale,,

Das Adjektivum *zamthie* steht ohne Endung neben dem Substantivum, genau so wie das Adjektivum in den Türkssprachen.

6 — Ein Unterschied zwischen Substantivum und Adjektivum scheint im Etruskischen nicht zu bestehen, da jedes Adjektivum gleichzeitig als Substantivum dient. So steht die adjektivische Ableitung von *suthi* "Grab,, auf einem Grabbestandteil *suthi-na*; durch dieses Eigenschaftswort wird ausgedrückt, dass dieser Gegenstand zum Grab gehört. Genau dasselbe treffen wir in den Türkssprachen an: *atli* ist einer, der ein Pferd (*at*) besitzt oder benützt, ist ein "Reiter,,; uigurisch *adgü* "Tüchtigkeit, Verdienst,,; *adgölüg* "wer Tüchtigkeit besitzt, verdienstlich,, (Grönbech s. 27).

7 — Das Etruskische macht formal keinen Unterschied zwischen Maskulinum und Femininum, weder in der Stammbildung noch in der Deklination [1]. Doch muss mit der Möglichkeit gerechnet werden, dass in der späteren Zeit und unter dem Einfluss der italischen Sprachen gewisse Formen zu femininen wurden. Wiederum muss hervorgehoben werden, dass auch die Türkssprachen kein grammatikalisches Geschlecht kennen.

[1] E. Fiesel, Das grammatische Geschlecht im Etruskischen. Göttingen 1922.

8 — Die scharfe Trennung zwischen Nomen und Verbum, die wir im Etruskischen finden, ist nicht besonders erwähnenswert, weil sie sich nicht nur in den Türksprachen, sondern auch im Indogermanischen und einigen anderen Sprachstammen findet.

9 — Die Verbalendungen werden an den Verbalstamm angehängt; [1] der Stamm bleibt unverändert. Diese Eigenart steht im Gegensatz zum indogermanischen und semitischen Verbum, aber im Einklang zum türkischen Verbum.

10 — Dass sich im Etruskischen Spuren einer Vokalharmonie zeigen, wurde schon vielfach behauptet; indes ist einige Vorsicht am Platz, da es sich um orthographische Eigentümlichkeiten handeln könnte. Eine Schreibung des Namens *herecele* für *hercle* „Herkules,“ sieht eher so aus, wie eine mechanische Umschrift eines ursprünglich in Silbenschrift wiedergegebenen Wortes. Immerhin wird vielleicht eines Tages ein eindeutiger Beweis möglich sein; dann wäre dies eine weitere Eigenschaft, die das Etruskische morphologisch mit den Türksprachen verbindet.

Zusammenfassend kann also gesagt werden, dass das Etruskische eine so hohe Zahl von strukturellen Ähnlichkeiten mit den Türksprachen aufweist, dass ein Zufall wohl ausgeschlossen ist. Da strukturelle Ähnlichkeiten nur durch gleiche oder ähnliche geographische Bedingungen und ethnologische Voraussetzungen erklärt werden können, [2] darf im Einklang mit völkerkundlichen Überlegungen die Behauptung aufgestellt werden, dass die Etrusker-Tyrrhener letzten Endes aus Zentralasien stammen. Man darf sich nicht durch die Tatsache beirren lassen, dass das Etruskische, so wie jede Sprache der Welt, im Laufe der Zeit und der Kulturberührungen auch fremdsprachige Bestandteile aufgenommen hat, darunter eine nicht unbedeutende Zahl von Indogermanismen verschiedener Herkunft.

Korrekturnoten: 1 — Das Verhältnis des Elamischen und Chaldischen zum Subaräischen wurde oben (S. 23 ff.) nicht genug klar angegeben. Während das Chaldische mit dem Subaräischen (Hurritischen, Mitanni) auch dem Wortschatz nach nahe verwandt ist, bestehen zwischen dem Elamischen und dem Subaräischen nur gewisse morphologische Ähnlichkeiten, die noch keine historische Sprachverwandtschaft beweisen können. Einige recht unsi-

[1] Pallotino s. 56 ff.

[2] W. Schmidt, Die Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde. Heidelberg 1926. Insbesondere Teil II.

chere Vokabelgleichungen (Bork) helfen nicht weiter, zumal es sich bei den sichersten Fällen ebensogut um Lehnwörter handeln kann. Noch weiter entfernt steht das Georgische.

2 — Durch die Arbeit von Georgiev und die sich daran schliessenden Überlegungen wird neuerdings die Frage nach der Ursache der Lautverschiebungen zur Sprache gebracht. Kretschmer [1] hat gezeigt, dass ein geringer Eingriff in ein Lautsystem genügen kann, um das ganze System in Bewegung zu setzen; es ist daher nicht nötig, bei Lautverschiebungen „Substrat, anzunehmen, da nur das Endergebnis umwälzend, hingegen der auslösende Faktor unbedeutend ist. In fast allen indogermanischen Sprachen ging die Media aspirata verloren; da dies zu verschiedenen Zeiten und an verschiedenen Orten geschah, können wir unmöglich ein Substrat annehmen, welches ja in allen Fällen das gleiche sein müsste. Dieser Lautverlust blieb meistens ohne Folgen, ausgenommen im Germanischen, Armenischen und in einem balkanillyrischen Dialekt, [2] den ich hier den „lautverschiebenden, nenne (Georgiev: «Ur-illyrer»). Aus diesem Grund besteht kein Zwang, die Lautverschiebung in dem genannten illyrischen Dialekt auf eine Einwirkung der Etrusker-Tyrrhener zurückzuführen (sodass u. U. die Ausführungen auf S. 22 zu berichtigen sind). Dies gilt umsomehr, als das etruskische Lautsystem selbst ein indogermanisches, aber ein lautverschobenes, ist! Wie aber die folgende Übersicht zeigt, kennen wir einstweilen keine indogermanische Sprache, die diese Komponente des Etruskischen geliefert hat [3].

Germanisch [AMTS]	Lautversch. Illyrisch [AMTA]	Armenisch [AMTA]	Indogermanische Komponente des Etruskischen [MTAS]
Media A spirata → Media Media → Tenuis Tenuis → S pirans	Media A spirata → Media Media → Tenuis Tenuis → A spirata	Media A spirata → Media Media → Tenuis Tenuis → A spirata (teilweise!)	Media → Tenuis Tenuis → A spirata Media A spirata → S pirans

[1] Wiener Prähistorische Zeitschrift 19 (1932) 269 ff

[2] Die anderen illyrischen Mundarten haben ebenfalls die Media aspirata verloren, ohne dass es zu weiteren Veränderungen gekommen wäre.

[3] Georgiev hat eine grössere Arbeit angekündigt, in der er das Etruskische als «urillyrisch» erweisen will. Aber wie die Tabelle zeigt, ist das etruskische Lautsystem ganz anderer Herkunft. - Zum etruskischen Ersatz von bh > f vgl. Brandestein, Artikel Phalanthos und Phalakros, in der Real - Enzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft

3 — Die Ähnlichkeit der Nuzi - zahlwörter mit den etruskischen Zahlwörtern hat - vermutlich als erster - E. Goldmann (Wien) entdeckt. Ebenso ist die Identität der Nuzi - zahlwörter mit den subaräischen (hurritischen, Mitanni -) Zahlwörtern gleichzeitig auch noch von anderen festgestellt worden, z. B. Friedrich, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 91 (1937) 213 und Bork (brieflich).

4 — Zu den kleinasiatischen Sprachen und ihre gegenseitige Stelle ist noch erschienen: J. Friedrich, Die Erforschung der kleineren Sprachen des alten Kleinasien. Die Welt als Geschichte 3 (1937) 58 - 68; derselbe, Verschollene Sprachen des Altertums und ihre Wiedererschliessung. Neue Jahrbücher für deutsche Wissenschaft 13 (1937) 438 - 453 (mit reichlichen Literaturangaben). Zu Georgiev hat sich ausführlich geäußert: M. Budimir, in Revue internationale des Etudes Balkaniques 5 (1937) 283 - 286. «Zu den fremdsprachigen Personennamen aus Nuzi», L. Oppenheim, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 44 (1937) 178 - 210.

BURSA KADİFELERİ

Dr. Osman Şevki Uludağ
Konya Sayfaları

Geçen 1936 mayısında Atınayı gezerken dost Elen Hükümetinin Ziraat Nazırı **Bay Benaki**'yi de ziyaret etmişim. **Bay Benaki** Yunanistanın yaşlı gençlerinden ve sayılı zenginlerindedir. Osmanlı silâhları, yatağanları ve eski Türk eserleriyle kendi adına olarak çok güzel bir müze kurmuş ve bunu milletine hediye etmiştir.

Yakut, zümrüt kaplı kabzalarile, altın kakmalı demirlerle yatağanların, piştovların ve binlerce hatıranın arasında, bu müzede, dikkatimi en çok çeken Bursa kadifeleri oldu. Müzenin hemen her duvarını süsliyen bu kadifelerin ve çatmaların bir kolleksiyonunu yapmak, Bursa müzesinin bir odasını bunlarla süslemek bahsinde uğradığım eski muvaffakiyetsizlikleri hatırlıyarak buradaki kadifelere doya doya baktım. 3 - 5 nümunesini Topkapı sarayında, birkaç örneğini Konya müzesinde gördüğüm Bursa kadife ve çatmalarının en bulunmaz ve güzel çeşitlerini **Benaki Müzesinde** sıralanmış gördüm. Müzenin bütün duvarları al, kara, sarı, mavi zeminler üzerine kalem ve fırça ile bile yapılması müşkül olan karışık, ince ve dilber çizgilerin, altın, gümüş, tellerle dokunmuş lâle, sünbül, menekşe çiçeklerinin teşkil ettiği iç çekici ve gönül açıcı Bursa kadifelerile süslenmişti. Bazıları camekânlara konarak öylece asılmıştı ve altlarında Bursa mataı oldukları yazılı idi.

Müzesini kendi gibi şık ve temiz bir hale koymuş olan **Bay Benaki** evvelce Bursaya geldiği vakit kadifenin asıl vatanında olduğunu düşünerek yeni örnekler tedarik etmek istemişti. Kendisine 16 - 17 inci yüz yıllardaki Bursa kadifeciliğinin yerinde şimdi çok güzel ipekli kumaş tezgâhları bulunduğunu söyledim.

Bay Benaki vatanıma döndükten sonra bana müzesindeki kadife çeşitlerinden mürekkep güzel bir resim albümü yolladı. Artık ortada adı sanı kalmamış olan Bursa kadifelerinin hiç olmazsa bu fotoğraflerini neşretmeği düşünürken Başbakanlık evrak hazinesinde memur bulunan **Bay Kâmil Kepeci** bana bu kadifelere ve diğer Bursa kumaşlarına ait mahkemei şer'îye sicillerinden kopya edilmiş birçok eski vesika verdi.

Bay Benakl'nin resimleriyle **Bay Kâmil Kepeci'**nin hediyeleri birbirinden değerli tarih belgeleri idi.

Tarih kitaplarının Bursa kadifeciliği ve dokumacılığı hakkında pek az ve pek müphem malûmat verdiklerini herkes gibi ben de biliyordum. Elimize geçen malzemedan istifade ederek bu güzel san'atin durumunu ve ortadan kalkması sebeplerini yazabileceğimi düşündüm.

* *

Bursa Türklerin eline geçtikten ve Karaman oğullarının, Çelebilerinin, Timurum, Cemin biribiri ardınca şehirde yaktıkları ateşler söndürüldükten itibaren dokumacılık san'ati de inkişafa başlamıştı.

Brusa henüz ipek istihsal edemiyordu. Hariçten getirilen ipek ile kadifeler, kemhalar ve türlü türlü kumaşlar dokuyordu. Hele XVI yüz yılın ortalarına doğru yerli ipek yapılması da mümkün olduktan sonra bu san'atler Bursaya büyük bir refah vermişti. Devlet hazinesinin bunlardan **mukataa** adı ile aldığı varidat da büyük bir miktara balığ oluyordu.

On altıncı asrın son yarısında yapılan İran seferleri bu san'ati tahrip etmişti. 46 tezgâhlı dokuma kârhaneleri bir tezgâhlık ufak bir dükkân haline düşmüştü, 40 tezgâhlı Mustafa Abdüllâtifin, 20 tezgâhlı Ömer Mehmedin, 15 tezgâhlı Hüsrevin... imalâthanelerinden eser bile kalmamıştı. Birçok san'at ve sermaye erbabı İran seferinde ölmüşler ve geri dönmemişlerdi. 1587 de yapılan bir yoklamaya göre tezgâhların sayısı dörtte bire inmişti [1].

Geriye kalan çekirdek yeniden fıskırdı, kol budak saldı ve Bursanın kadifeleri, çatmaları, zerbaları, seraser denilen altınlı kumaşları, kemhaları, arşınları, taftaları, çuhaları, kefiyeleri, peştamalları, bezleri bütün her tarafta yeniden ün aldı.

Bursa tezgâhları en titiz tabiatlileri bile hayrete düşürecek kadar nefis olan kumaşlarını yeniden ortalığa yaymağa başladı.

Bursa kumaşlarının memleket dışında pazarı olup olmadığını bilmiyoruz, fakat ünü her yerde biliniyordu. Dünyanın dört tarafından alıcılar Bursaya gelirlerdi.

İsveçten, hattâ ipekçiliğin asıl vatanı olan Çinden bile sefirler gelerek kendi memleketlerinin sarayları için Bursa kumaşları alırlardı. Kızlarını evlendiren İran şahları gelin için Bursadan kumaş seçerlerdi. 1568 de Leh kralı, Yanko adında bir mutemedini Bursaya

[1] Bursa mahkemei şer'iyesi sicilleri, sicil 171, sayfa 291.

göndererek dört bin Filorilik kumaş aldırılmıştı [1]. Hele Padişah sarayı, sultanlar, şehzadeler, Bursa kumaşlarının devamlı müşterileri idi. Gün geçmezdi ki alaca kadifelerden, kırmızı kemhalardan, yeşil, sarı, kırmızı, âsümani taftalardan top top kumaş ısmarlanmış olmasın.

İpeği Bursa istihsal etmeğe başlamıştı, boyasını Bursa yapardı, sırmayı, simi Bursa çekerdi. Bazı kumaşlara altın ve gümüş te karıştırıldığı için bu san'at ta dokumacılık arasına dahildi. **Arşın** denilen kumaşlar altın, gümüş ve ibrişim ile dokunurdu. Böyle işlenen **arşın**lara **münakkaş** derlerdi. Bunlarda çok altın ve gümüş sarfolunmazdı. Ancak **dip** denilen **sade arşın** sırmatsız olarak dokunur, sonra üzerine altın ve gümüş işlenirdi. Hükûmet bazan altın ve gümüş tasarrufu için **dip** denilen **sade arşın** yapılmasını yasak ederdi [2].

Bütün malzeme arasında yalnız pembe ipliği denilen pamuk ipliği Bursaya başka yerlerden gelirdi. Bursa malı kadife, çatma, kemha ve neveleri. çuha... gibi kumaşların malzemesi ise yine Bursada hazırlanırdı.

Bursa kumaşçıları matalarının değerini çok iyi bilirlerdi. Döşemelik, yastıklık, giyimlik, çamaşırılık çeşit çeşit kumaşlar yaparlardı.

Zenginlerin hayvanları için hazırlanan örtüler bile nefis birer san'at eseri idi.

İhtikâr nedir bilmezlerdi. Kimseyi aldatamazlardı. Konulan fiat ne ise, müşteri kim olursa olsun, bir para fazla almazlardı.

Kumaşların eni, boyu, boyasının cinsi, hattâ ipliklerinin sayısı kanunlarla tesbit olunmuştu. Kimse eksik boy ve ende kumaş dokumazdı. Hele iplik atlamaktan, pot yapmaktan çok çekinirlerdi.

Çatma kumaşlarının boyları 14 zirâ uzunluğunda idi. Enleri 1½ endaze idi. Ayrıca yastıklık çatmalar da dokunurdu. Bunlar da 2 endaze uzunluğunda ve 1½ endaze eninde idi [3].

Kemhalar 6600 tel ile dokunurdu [4].

İşlenen kuşakların telleri iki katlı idi [5].

Arşın denilen kumaşa **gönül** ve **penbe iplikleri** atmak yasak idi. **Gönül ipliği** ancak kadifelere katılabilirdi.

[1] Bursa mahkemei şer'îye sicilleri, Sicil 110, Sayfa 186

[2] » » » » » 226 » 49

[3] » » » » » 259 » 122

[4] » » » » » 238 » 163

[5] » » » » » 170 » 65

İpek peştamalları dokumak için kullanılan tarakların dişleri 1550 adet idi [1].

Boyama için **lök** yahut **gövez** kullanırlardı, **bakkama** kıymet verilmezdi. Bu sebeple Bursa boyacılığı ile de meşhurdu. İstanbul sarayı dahi boyanacak kumaşlarını Bursaya yollardı. Yeni ve eski sarayların Padişah otaklarının bütün keçeleri Bursada boyanırdı [2] ve [3].

Duruma uymıyan, eksik dokuyan, kalp boya kullanan, iplik atlıyan, pot yapan, esnafın malları hükümet tarafından zaptolunurdu [4]. İyi ve usulüne göre dokunan kumaşlar ise satışa çıkarılmazdan önce hükümet tarafından damgalanırdı, damgasız mallar kalp ve kusurlu sayılırdı.

Dokuma san'atine ait olan bütün kollar ayrı merkezlerde toplanmışlardı. Meselâ bezzazlar Gelincik çarşısında, Uzunçarşıda, kısmen de Tahtakalede bulunurlardı [5]. Simkeşler ise şimdiki Simkeş mahallesinde toplanmışlardı.

Şehire başka yerlerden gelen pembe ipliği Ulucami avlusundan başka yerlerde satılamazdı. Esnaf kendisine lâzım olan ipliği ancak oradan alırdı. Tezgâhlarının veriminden fazlasını almak isteyenlere izin verilmezdi [6].

Dokumacıların kendilerine mahsus perdah makinaları vardı, herkes dokuduğu kumaşını kendi dükkânında perdahlardı.

Bütün esnafın şehleri, yiğitbaşları vardı, şehler intizam ve inzibata bakarlarlardı, yiğitbaşların vazifesi ise ustalığa teallük ederdi. Zenaatın her işinde kurulmuş kaideler hüküm sürerdi. San'atdaşlar birbirinin ihtiyaçlarını korurlardı.

Kadifeciler her cumartesi günü Sedbaşında bir dükkânda toplanırlar, kendilerine ait olan şeyleri orada konuşurlardı. İşçi lâzım olursa **ehli hibre**lerinin vasıtası ile oradan tedarik ederlerdi [7]. Bu veçhile **hâmdest ve san'at ahvalinden haberi olmıyan** işçilere ancak kabiliyetleri derecesinde iş verilirdi. İşlerini yarıda bırakıp kaçanlara, işlerini iyi görmiyenlere yine bu teşkilât ceza verirdi.

[1]	Bursa mahkemei şer'ie sicilleri,	sicil 191,	Sayfa 24
[2]	»	»	» 223 » 46
[3]	»	»	» 209 » 186
[4]	»	»	» 238 » 163
[5]	»	»	» 182 » 102
[6]	»	»	» 230 » 97
[7]	»	»	» 236 » 26

Yolsuzluklar, zenaatta aksama ve şaşmalar yiğitbaşılar ve şehirler tarafından hallolunurdu.

Çıraklar daha başka ve üstün iş alabilmeleri için yaptıkları işi reislerle beğendirmeğe mecbur idiler. Reis bunu beğenirse başka iş işlemek icazetini verirdi. Başlı başına san'at yapmak kabiliyetini elde edenler ancak yiğit başının icazeti sayesinde kendi başlarına iş sahibi olabilirdiler [1].

Sırmakeşlik te ayrı ve önemli bir zenaat idi. Seraserleri, ve sair sırmalı kumaşları süsleyen altın ve gümüş teller Bursada çekilirdi. Devletin sırmalı hil'atleri Bursada dokunurdu. Halk arasında da sırmalı kumaşlar giyenler çok olduğu için simkeşler ve sırmakeşler işsiz kalamazlardı.

*
**

Bursada kadifeciliğin ve emsali kumaşçılığın ilk karışık günleri onyedinci yüz yılın başlangıcında belirdi. O tarihten itibaren ufak tefek hilelerle savaşmak mecburiyeti duyuldu.

Hileler, yolsuzluklar en önce pembe iplikleri üstünde yapılmaya başlandı. Bu ipliklerin kaçak olarak satılması çok kâr bıraktığı için suiistimaller görüldü. Boyacılıkta gövez yerine bakkam kullanılması, altın ve gümüş tellere hile karıştırıp kalp mal çıkarmak, esnafın arasına karışan yabancılar tarafından zenaat yasalarının bozulması... bunu takip etti.

İlk zamanlarda esnaf yiğitbaşıları ve şehirleri vasıtası ile bunlarla mücadele ettiler. Fakat yolsuzluk ve nizamsızlık gittikçe genişledi, ve biraz da devletin ihmali ve yıkıcı müdahaleleri yüzünden sarsıldı, sallandı ve ortadan kayboldu.

Elimizde bulunan belgelere göre bu san'atlerin ortadan kalkmasına sebep olan âmilleri sıralıyoruz:

Pembe ipliğinin Cumartesi günleri Ulucami avlusunda kurulan pazarlara getirilerek kendilerine lâzım olan ipliği oradan satın almaları eski bir yasa olduğu halde taklit iplik yapanlar bunları koltukçulara vererek ötede beride ve gizli olarak satmaya başlamışlardı. Bezzaz esnafının şeyhi ve yiğitbaşısı mahkemei şer'iyeye girerek **(yevmi sebitte camii kebir harimine gelmeden kimesneye hafiyeten pembe ipliği iştirâ etmeyüp ve kezalik koltukçuluk etmeyüp ve adeti kadimeye muhalif nakıs ve kalp işlemeğe inat ve muhalefet edenler ta'zir olunup cerimeye**

[1] Bursa mahkemei şer'iyeye sicilleri, sicil 381, Sayfa 73

müstahik olmak üzere cümleten akdi ittifak ve bendi visak) ettiklerini tesbit ettirmişlerdi [1].

Boyası taklit ve işi basit olan bu pembe iplikleri dokunan kuşaşın da fena olmasına sebep oluyordu. Çok ehemmiyet verilen bir zenaat bu taklit ve kalp malzeme yüzünden değerini kaybedebilirdi. Esnaf ta bu işte elbirliği ederek zenaatlarını ve kendilerini kurtarmağa uğraşmışlardı.

Simkeşlik işleri büyük gürültülere sebep olmuştu. Bu zenaat te Türklerin elinde idi. On yedinci asır ortasına doğru Yasef oğlu Salamon adlı bir Yahudi bu zenaat erbabının arasına karışmak yolunu buldu. Ve eline geçirdiği bir hüccet sayesinde simkeş dükkânı açmağa muvaffak oldu. Ancak Salamon kötü bir yol tutmuştu, esnaf bu yolu beğenmiyerek onu aralarından kovdular ve dükkânını kapattılar. Bunun üzerine Salamon İstanbula, saraya koşarak şikâyet etmek yolunu bulmuş ve Bursa kadısına bir de tektirname yollanmasına sebep olmuştu [2]. Salamon dükkânını yeniden açtı. Yine som altın ve halis gümüş işliyeceğine ucuz mal çıkararak rekabet etmek için hile yapmakta ve kalp işlerinde devam etti.

Esnaf bu durum karşısında artık sabredemedi, **(bir cemmi gafir ve cem'i kesir)** halinde mahkemei şer'iyeyi basarak simkeşlik san'atine **(zarar ve teaddi)** olunduğunu bağırarak şikâyet etmeğe mecbur oldu. **(Salamon nam Yahudinin hâmdest olmakla ancak işlediği işin kalp olduğu)** mahkemei şer'iyede ispat olundu. İstanbul sarayı da Bursa kadısına verdiği eski emri değiştirerek **(ilvaki mezbur Yahudi hâmdest ve na ehil olup zararı mukarrer ise refeleyüp min bait simkeşlik ettirmeyüp refeyliyesin)** demeğe mecbur kaldı [3].

Boya işlerine de yolsuzluk karışmıştı. Kullanıldığını yukarda söylediğimiz **lök** ve **gövez** boyaaları yerine daha ucuz ve tedariki daha kolay olan **Bakkam** kullananlar çoğaldı. Halbuki **al bakkam** boyası ile yapılan işler **gövez** ile yapılanlara benzemiyordu Malla-rının değerine güvenen esnaf bunun da ortadan kaldırılmasını istediler. Kadifeci esnafının **(ehli hibresi)** olan Süleyman Çelebiyi mahkemei şer'iyeye göndererek **kan katılmış bakkam boyaaları** nın da kullanılmaması hakkında bütün işçilerden söz aldılar [4]. Bunun da muvakkaten önüne geçilebildi.

[1] Bursa mahkemei şer'ie sicilleri, Sicil 230, Sayfa 97

[2] » » » » (receb 104 — «1639») sicil 253, Sayfa 207

[3] Yukarda işaret olunan 253 No. lu sicillin zeyli.

[4] Bursa mahkemei şer'iyesi sicilleri, sicil 1225, Sayfa 124

1631 de çatmaların belli olan boyları ve enleri üzerinde hile yapılmışa başlanmıştı. Kanun hükmüne girmiş olan bu ölçülerden biraz çalarak ucuz mal çıkarmak isteyenlerle yine mahkemelerde uğraşıldı [1].

Kumaşların eninden boyundan biraz eksilmekle kazanç yolunu arıyanlar bu fena tecrübeyi her kumaşta yapıyorlardı. 1550 dişli tarakla dokunması lâzım gelen ipek peştamalları bazı ensaf tarafından 1450 dişli tarakla dokunmuşa başlanınca ortaya (**setri avret eylemeğe**) kifayet etmeyecek derecede küçük peştamallar çıkmıştı. Bununla beraber yine ipek peştamal dokuyan esnaf kendi aralarında türriyen bu hilecileri yola getirmek için ehli hibrelerini ve yiğitbaşlılarını öne geçirerek mahkemeye koşmuşlardı [2]

Yolsuzlukların birisi kapatılırken başkası türüyordu. Bir zaman sonra piyasada bir de haysız ve pot kemhalar türedi. Bu da ayrıca bir savaş sebebi oldu.

Bu savaşlar ve uğraşlar zaman geldi ki artık hükümsüz kalmağa başladı. San'at genel heyeti ile disiplinini kaybediyordu.

Eskiden yeni dükkân açan bir kimse esnafın ihtiyarları vasıtası ile **yarar kefiller** göstermek gibi bir usule bağlılık arz ediyorlarken artık bunlara riayet edenlerin sayısı azalmağa başlamıştı. Zenaata **ecnebi karışmıştı**. Esnaf ehli hibrelerini mahkemei şer'iyelere, hattâ İstanbula, saraya koşturarak **hâmdestlerin** ve **ecnebilerin** tedip olunmasını istiyordu [3]. Bursada Gelincik çarşısında çuhacı esnafının şeyhi olan Evliya Çelebi dahi durumu mahkemede şöyle izah etmişti :

Kadimül eyyamdan beri içimizden biri dükâna geçer oldukça şeyhimiz ve ihtiyarlarımız marifeti ile yarar kadifeler alınıp badehu beynimizde cari olan âdet ve kanunumuz üzere kazgan kaynatup üstadlarımızdan birinden revân olup sanatımıza müteallik umurda bize mütâbaat edüp orduyu mansur ve sayir tekâlifi ürfiye vaki olduğunda imdat ve muavenet edegelmişler iken hâlâ içimizden bazısı bize mütâbaat etmeyüp olgelmişe muhalif dükâna geçüp ve koltukçuluk edüp ve noksan baha ile hafiyeten sirkat olunmuş esbap alup satup bazı tekâlif vaki olduğundan maada yedlerinde sirkat olunmuş esbap bulunup tarafı şer'den talep

[1] Aynı vesika.

[2] Bursa mahkemei şer'iyesi sicilleri (safer 1005 «1597»), Sicil 191 Sayfa 24

[3] » » » » (Şapan 1031 «1622»), » 231, » 188

olundukta firar ve gaybubet edüp ve kefilleri dahi olmamağın ahvalimize külli ihtilâl vermişlerdir [1].

Görülüyor ki Bursada dokuma kumaş ve işleri bir çok yolsuzluklar içindedir, san'ate her taraftan fesat karışmıştır. Devletin müdahale edip durumu düzeltmesi icap ederken tersine olarak hükûmet te bu san'atin ortadan kalkmasına sebep olan bir yol tutmuştur. Bu hususta da bir örnek gösterelim:

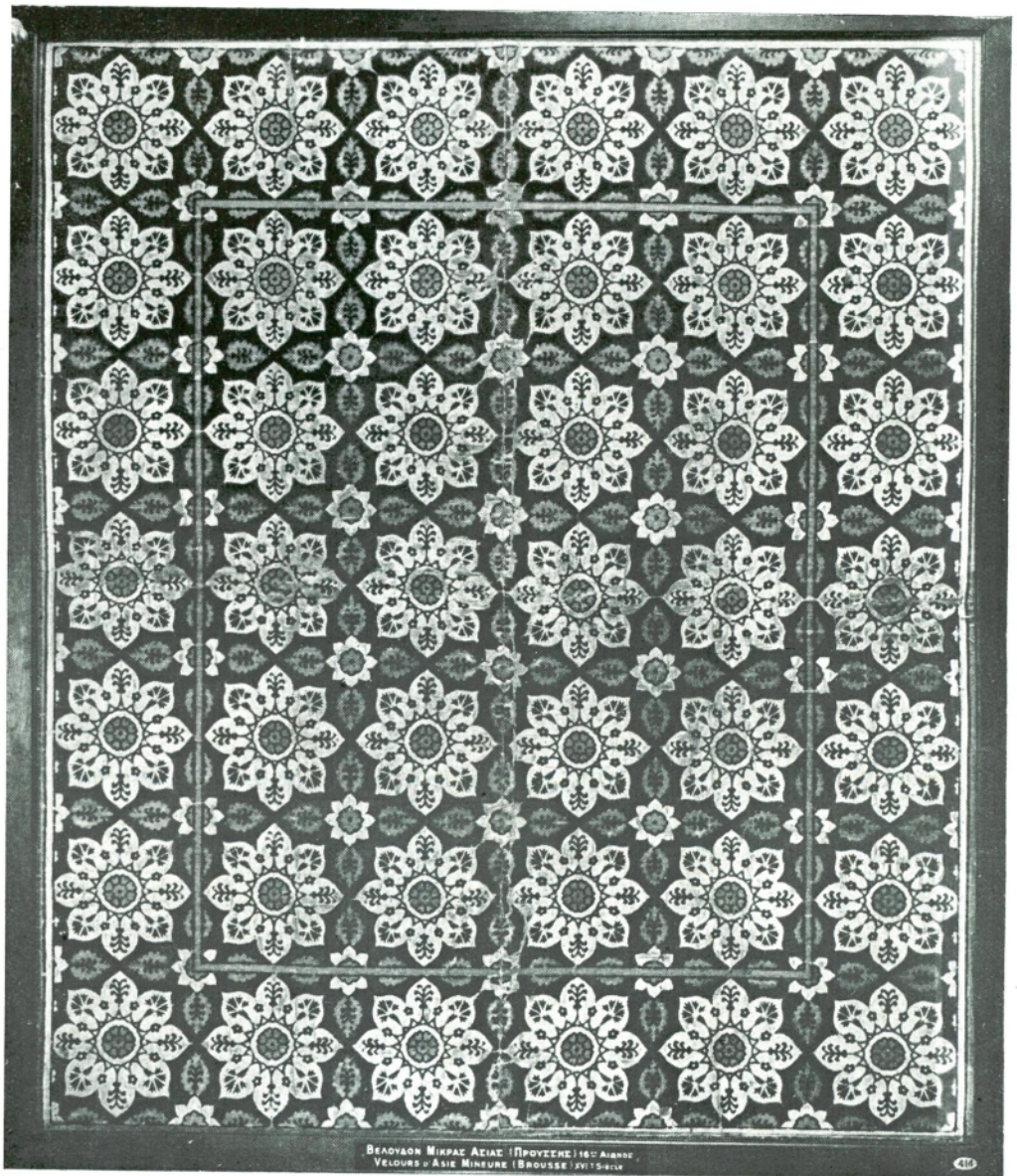
1755 te kumaşçılar önemli bir darbe ile karşılaşmışlardır. Devlet esasen birçok âmillerin tesirile yolunu şaşırılmış ve dürüstlüğünü kaybetmiş olan kumaşçılarının ellerindeki perdah mánialarını da alarak bu işi mukataaya bağlamıştır.

Esnafın ellerindeki perdah demirlerini toplayıp mahzenlere koymuştu. Bu hareket zaten sarsılmakta olan zenaati biraz daha hırpaladı. Ve devlet koruyuculuk anında işi mühimsememesi Bursa dokuyuculuğunun dalgalı fena yolda boğulmasını kolaylaştırdı.

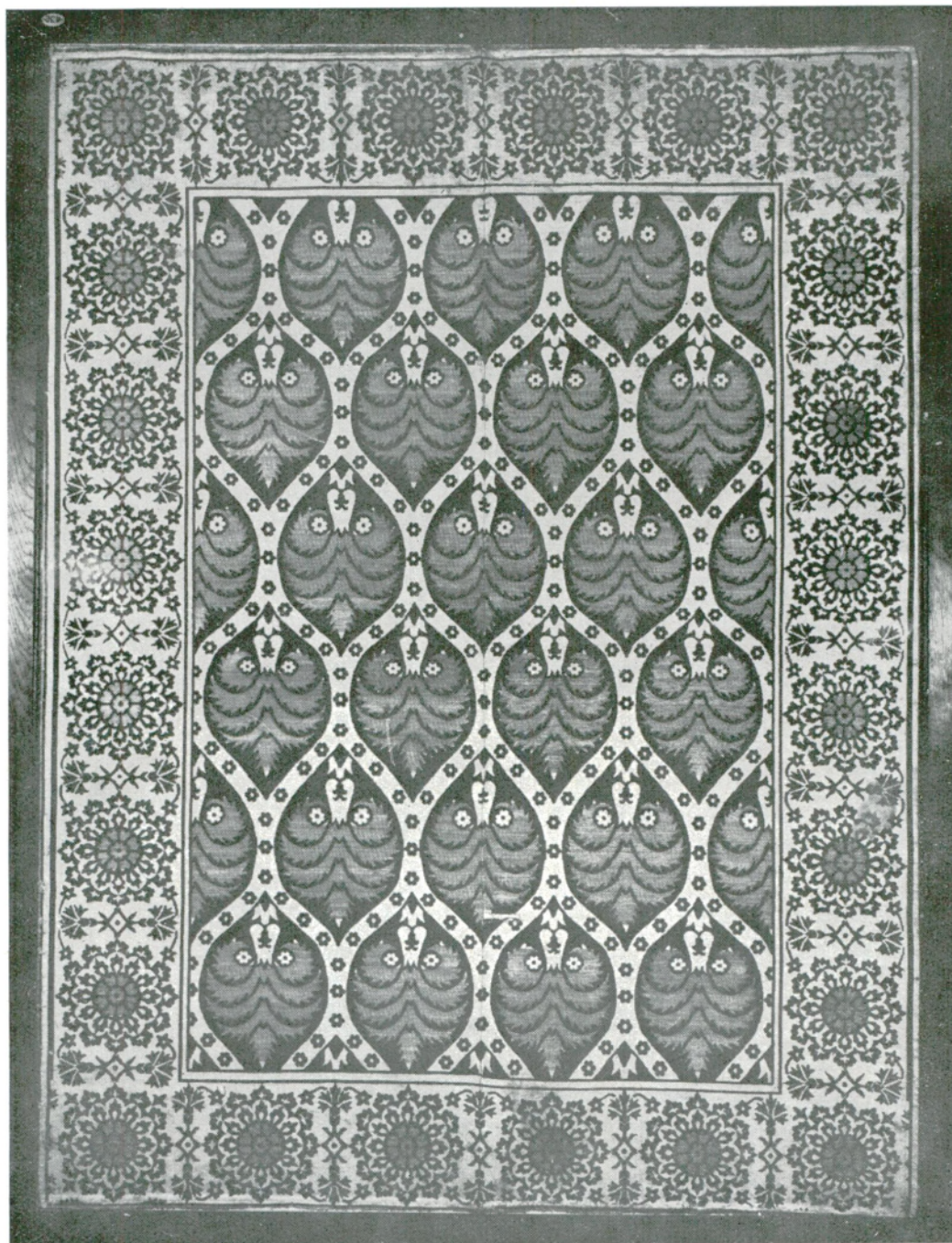
[1] Bursa mahkemei şer'îye sicilleri (Şevval 1035 «1626»), sicil 339, sayfa 112

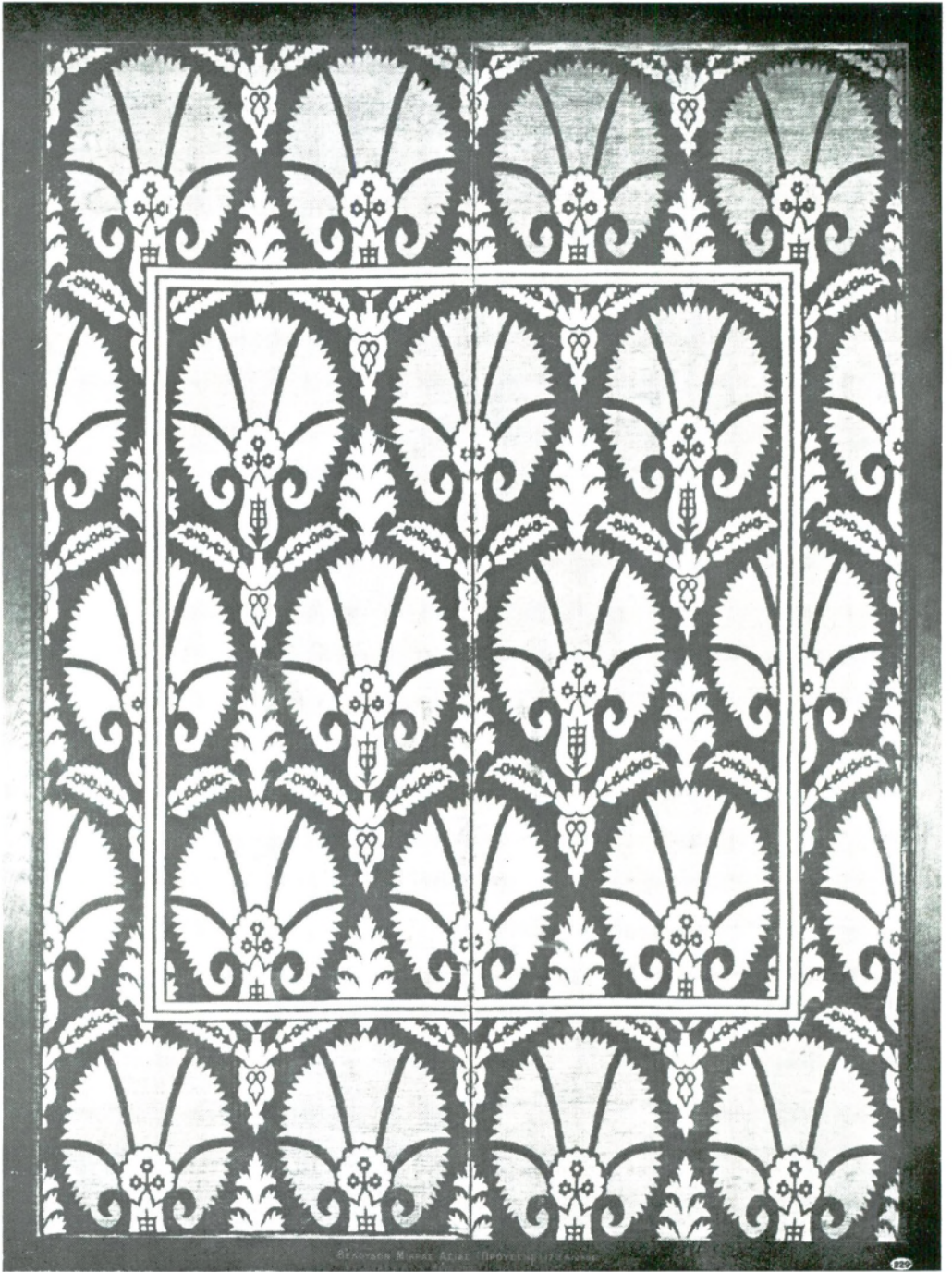
[Bursa Kadifeleri] — At örtüsü

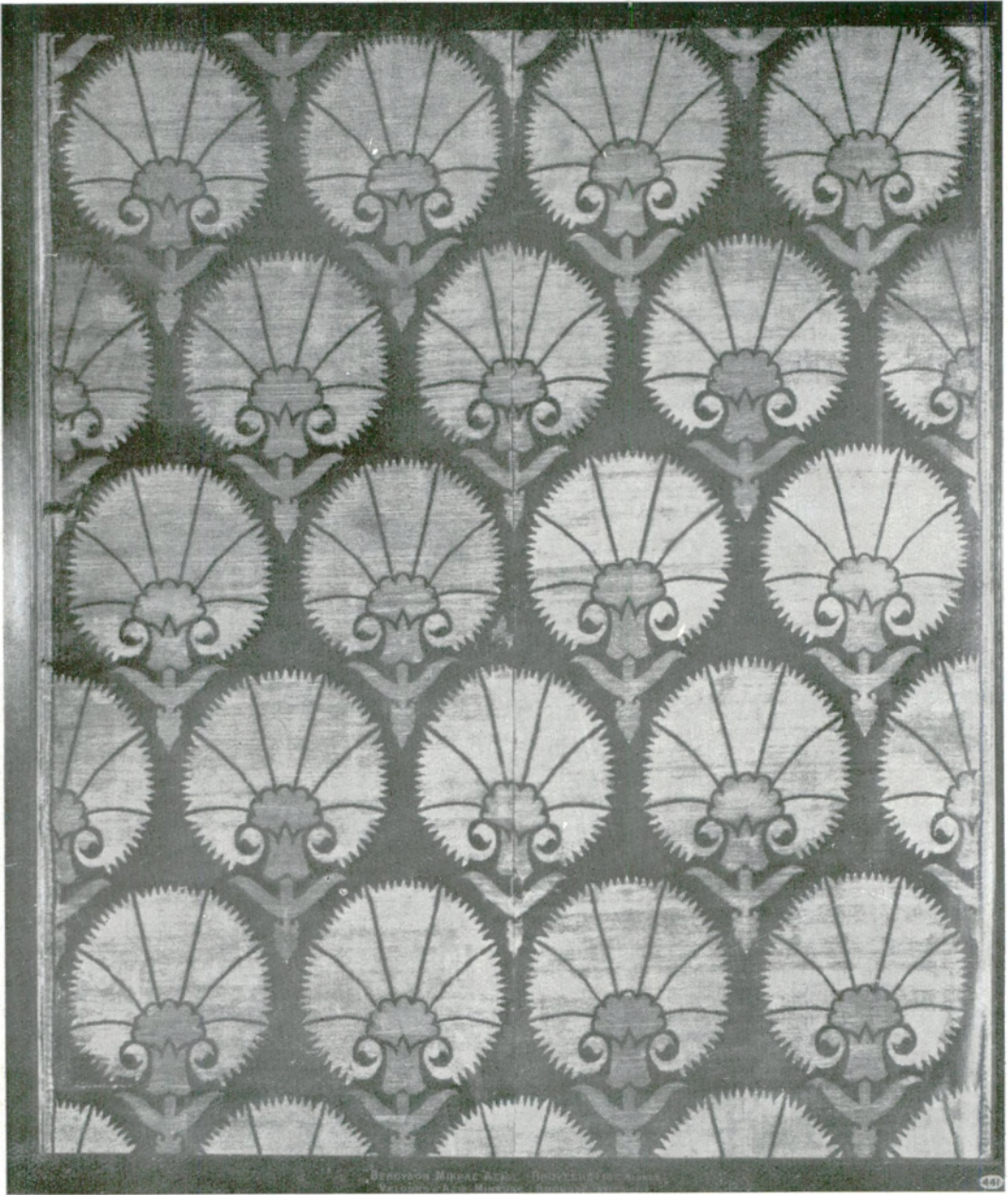
[Bursa Kadifeleri] « Sâde arşın »

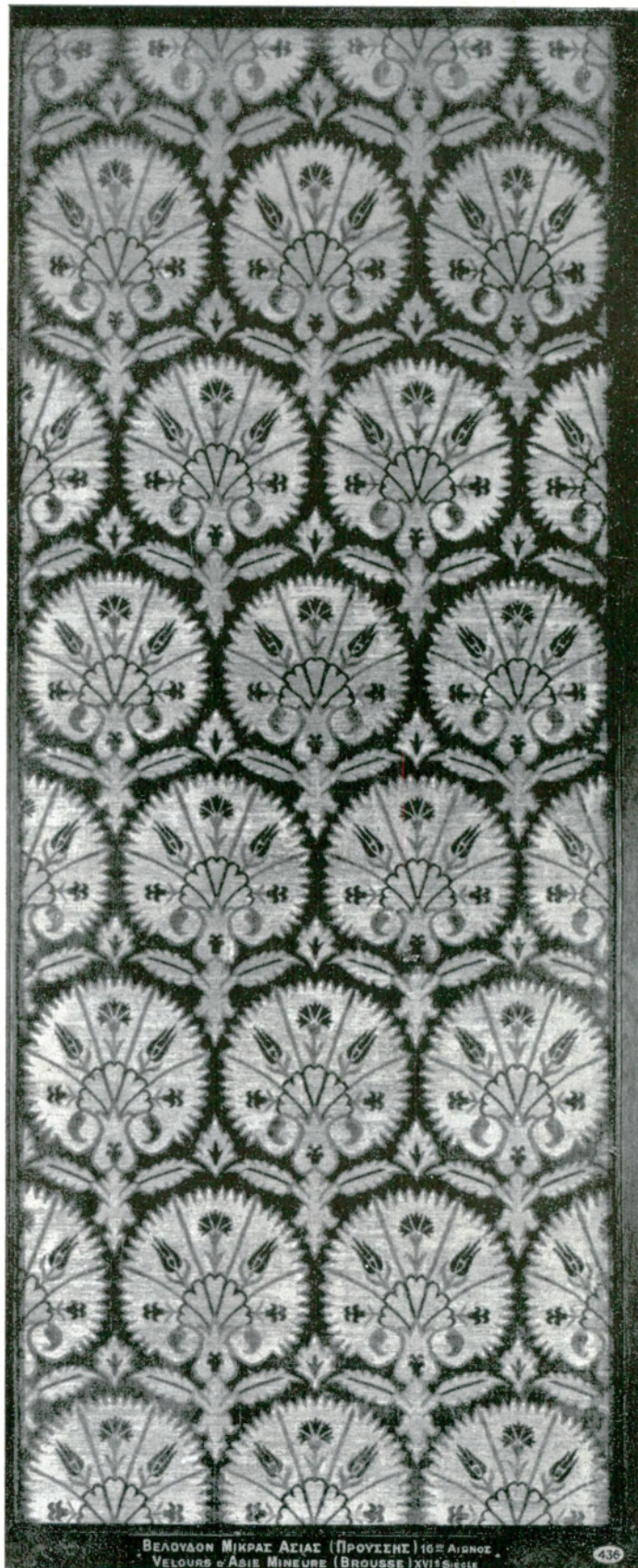
[Bursa Kumaşları] — Münakkaş « Arşın »

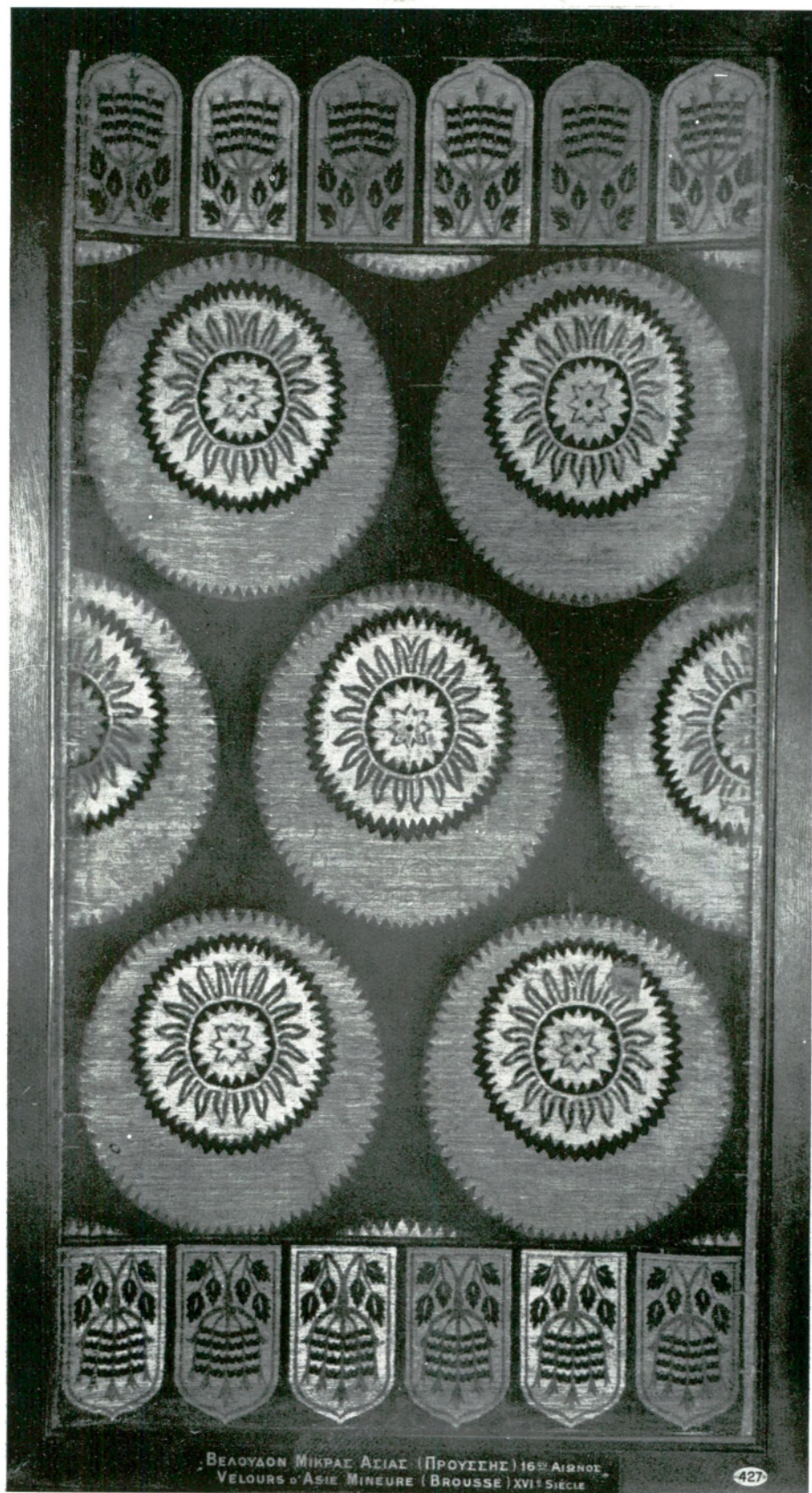
[Bursa Kadifeleri] — Dip « Gümüş işleme »

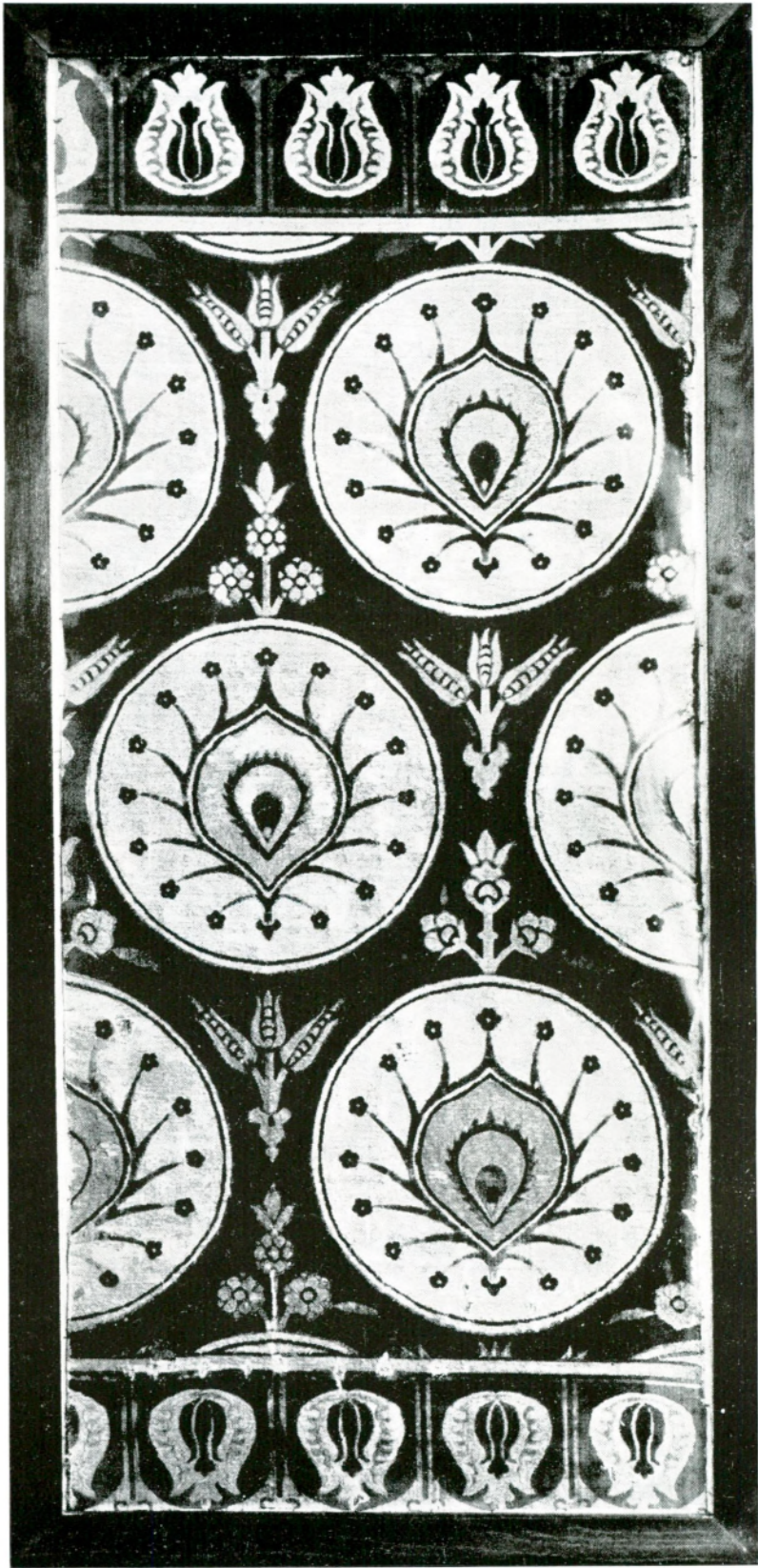
[Bursa Kadifeleri] — Dip «Altın işleme»

[Bursa Kadifeleri] — Dip «Гүмүш ішлеме»

[Bursa Kadifeleri] Sâde arşın (Dip) Altın ve gümüş işleme

[Bursa Kadifeleri] — Dip Gümüş işleme

Бурсадан Мисрде Аткал (Протипте) иле Алтын
«Кадифели» Алле Минюне, Эрзурумде Анкада.

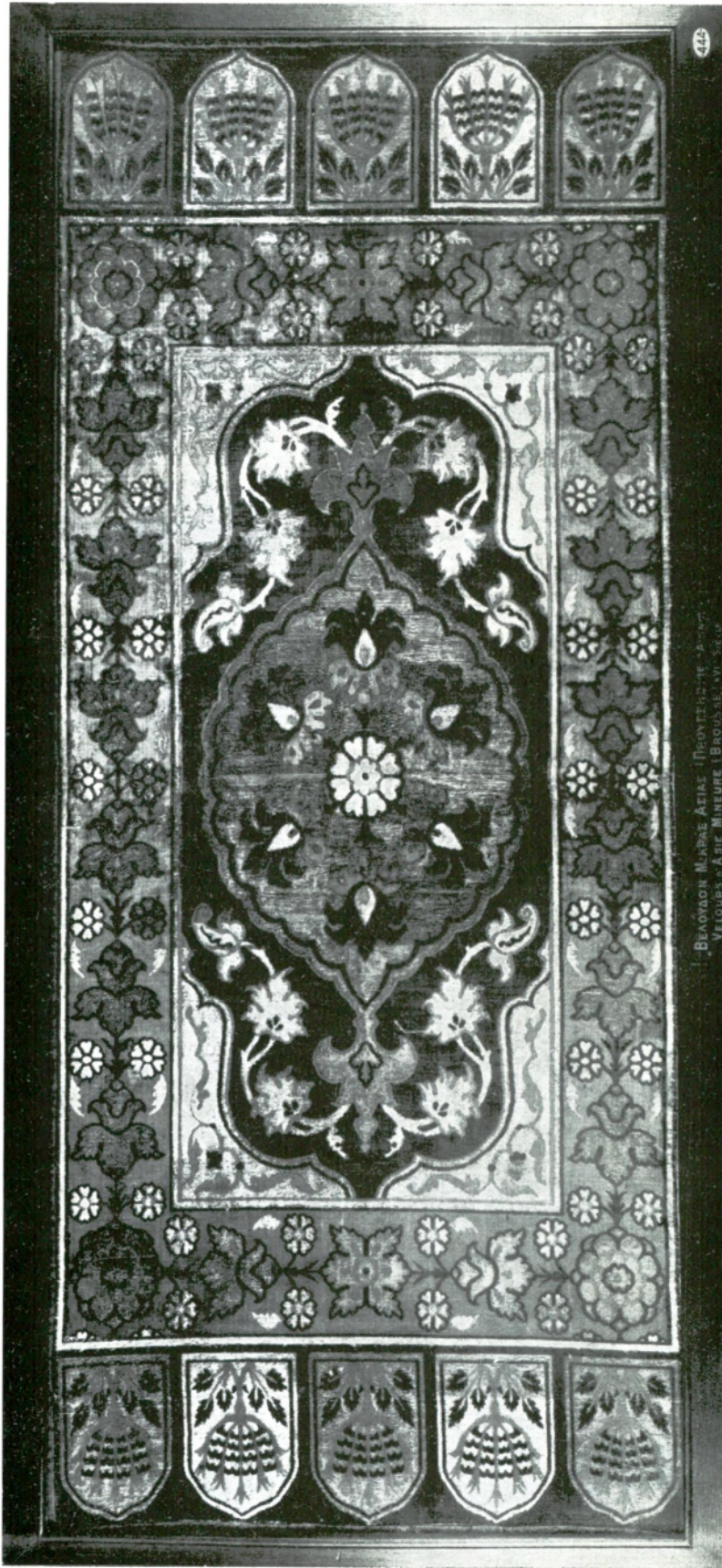
[Bursa Kadifeleri 1 — Dip «Gümüş işleme»

[Bursa Kadifeleri]

[Bursa Kadifeleri]

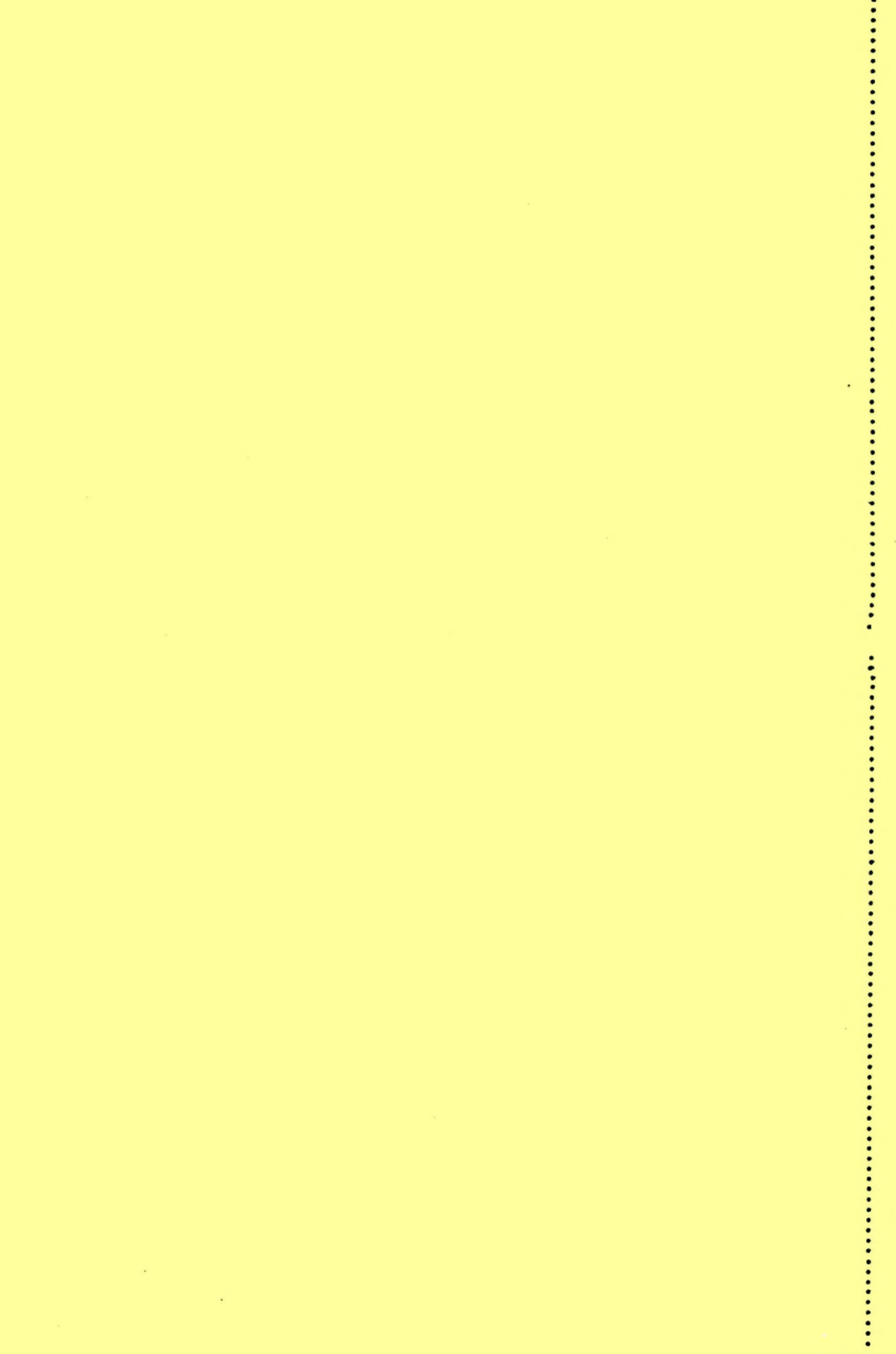

ΒΕΛΟΝΟΝ ΜΑΡΜΑΙ ΑΓΙΑΣ ΠΡΟΦΗΤΕΙΑΣ
VELOUNOY MARMAY AGIAS PROPHETIAS

[Bursa Kadifeleri] Dip «Altın ve gümüş işleme»

İÇİNDEKİLER

	<u>Sabife</u>
<i>ÂFET, T. T. K. Asbaşkan</i> - Mukaddes Tabanca	605-610
Le Revolver sacré	611-617
<i>HÜSREV SAMİ KIZILDOĞAN</i> , - Vavan ve Hürriyet = İttihat ve Terakki	619-625
<i>Prof. İ. HAKKI UZUNÇARŞILI</i> - Arşiv vesikalarına göre Yedi Ada	
Cümhuriyeti	627-639
<i>FEVZİ KURTOĞLU</i> - İlk Kırım Hanlarının mektupları	641-655
<i>Dr. ARİF MÜFİT MANSEL</i> - Preistorik boyalı keramik kültürleri	657-671
<i>HALİL EDHEM</i> - Bibliyografya, Stanley Lane - Poole	673-676
<i>WILHELM BRANDENSTEIN</i> - Etrüsklerin ve Tyrrhenlerin en eski	
tarihine ait dil tetkikleri	677-713
Sprachliches zur Urgeschichte der	
Etrusker und Tyrrhener	714-751
<i>Dr. OSMAN ŞEVKİ ULUDAĞ</i> - Bursa Kumaşları	753-760

BELLETEN

UÇ AYDA BİR ÇIKAR

ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

Sayısı 100 kuruş (yabancı memleketler için
35 Fransız frangı)
Yıllık abonesi : 300 kuruş (yabancı memleketler için
120 Fransız frangı)

Satış ve abone işleri için :

İstanbulda TÜRK KİTAPÇILIĞI Ltd. ŞİRKETİ. Ankara
Cad. No. 42.'ye.

Yazı işleri için :

Ankarada TÜRK TARİH KURUMU'na müracaat
edilm ldir.

BELLETEN

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

Le Numéro : 100 Piastres, (pour l'Etranger 35 fcs. fr.)
L'Abonnement annuel: 300 Piastres, („ „ 12 fcs. fr.)

Pour l'achat au numéro et l'abonnement, s'adresser :
à TÜRK KİTAPÇILIĞI Ltd. ŞİRKETİ. Ankara cadd.
No. 42. — İstanbul.

et pour la correspondance, au :
TÜRK TARİH KURUMU (Société d'Histoire Turque)
à Ankara.

TÜRK TARİH KURUMU NEŞRİYATI

I. SERİ

- No. 1 — PİRİ REİS : Amerika haritası
2 — PİRİ REİS : Kitabı Bahriye

V. SERİ

- No. 1 — REMZİ OĞUZ ARIK : Alacahöyük hafriyatı
1935 raporu (Türkçe ve Fransızca)

VII. SERİ

- No. 1 — İBNİ SİNA
3 — ULUĞ İĞDEMİR : Kuleli vakası hakkında bir
araştırma

VIII. SERİ

- No. 1 — ŞEMSEDDİN GÜNALTAY : Yakın Şark
2 — İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI : Anadolu
Beylikleri

Türk Tarih Kurumu neşriyatının umumî satış yeri İstanbulda, Ankara caddesinde TÜRK KİTAPÇILIĞI LİMİTED ŞİRKETİDİR.

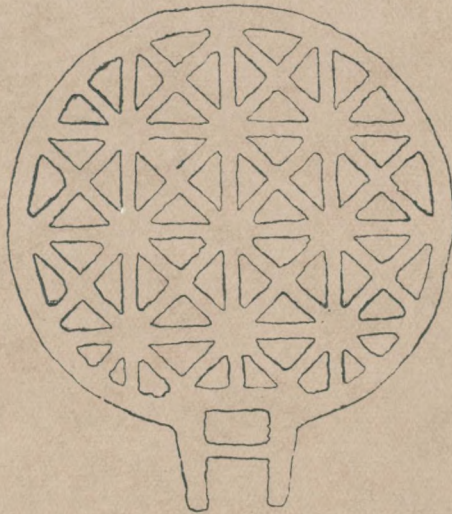
BELLETEN

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE

Tome : 1

Numéro : 3-4

Jullet — Octobre 1937

ANKARA

1937